

ՎԱՐԻՉ ԽՄԲԱԳԻՐ
ՅԵԿՈՐ ՊԱԼԵԱՆ

ՓՈԽ ԽՄԲԱԳԻՐ
ՄԵՂԱ ԳՐԻՊՈՐԵԱՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԿԱԶՄ
ԱՆՈՒԵ ԹՐՈՒԱՆՅ (ԼԻՐԱՆԱՆ)
ՄԱՐԳԱ ԿԻՐԱԿՈՍԵԱՆ (ԼԻՐԱՆԱՆ)
ՄՈՎԱԷՍ ՀԵՐԿԵԼԵԱՆ (ԼԻՐԱՆԱՆ)
ՇՈՒԵԿ ՏԱՄԱՐՊԵՏԵԱՆ (ԼԻՐԱՆԱՆ)
ՀՐԱՆԴ ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ
(ՄԻՆՅԵԱՂ ՆԱԶԱՆԳԱՆԵՐ)
ԱԽՏԻԱ ՀԱՃԵԱՆ (ՆԻԻ ԵՈՐԲ)
ԱՐՔԱՆԵԿ ՆԻԿՈՂՈՍԵԱՆ
(ՀԱՅԱՍՏԱՆ)
ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՊԵՐՊԷՐԵԱՆ (ԳԱՆԱՏԱ)
ՅԵԿՈՐ ՏԵՐ ՂՈՒԿԱՍԵԱՆ (ԼԻՐԱՆԱՆ)
ԶԱՐԱՐ ՔԷՇԻՐԵԱՆ (ԼԻՐԱՆԱՆ)

ԷԶԵՐՈՒՄ՝
ԱՆԻ ՓԷՀՐԻՎԱՆԵԱՆ-ՄԱՐԳԱՍԵԱՆ

ՀԱՍՅԷ՝
ՊՈՒՐՃ ՀԱՍՈՒՏ
ՇԱՂՉՈՅԵԱՆ ԿԵԴՐՈՒՆ
Բ. յԱՐԿ
E-mail:
pakin@hamazkayin.com
ՀԵՏ. 00961-1-241072

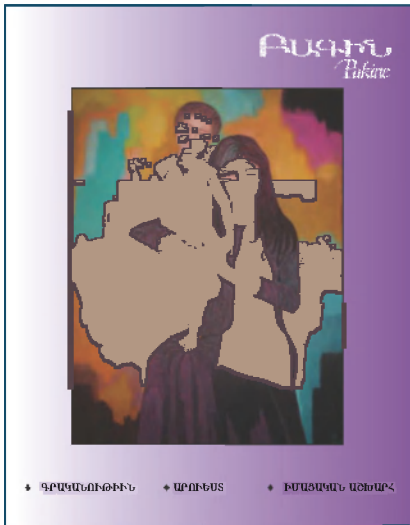
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ՝
ՀԱՄԱՉԳԱՅԻՐՆԻ
«ՎԱՀԷ ՄԷԹԵԱՆ»
ՏՊԱՐԱՆԻ

ՅՐՈՒԹԻԱՆ ԿԵԴՐՈՒՄ՝
ՀԱՄԱՉԳԱՅԻՐՆԻ
ԳՐԱՏԱՐԱՆԾ,
ՇԱՂՉՈՅԵԱՆ ԿԵԴՐՈՒՆ,
ՊՈՒՐՃ ՀԱՍՈՒՏ

ՓՈՍՏԱՐԿՈ՝
80-1096 Պ. ՀԱՍՈՒՏ

Հրատարակություն՝
Համազգայինի
Կեդրոնական Վարչության

ԲԱԳԻՆ

ԱՊՐԻԼ, ՄԱՅԻՍ,
ՅՈՒՆԻՍ 2011
ԽԹ. ՏԱՐԻ, ԹԻԻ 2

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԳՐԵԼՈՒ ԳՐԱԿԱՆ ՏԵՆԴԻ ԵՒ ՅԱՐԱԿԻՑ ԱՏՈՒԵՐԻ ՈՒ ԼՈՅԱԻ ՄԱՍԻՆ - Բ. - 1

♦ ԱՐԶԱԿ
ՐԱՆՏԱՐԿԵԱԼԻՆ ԵՐԱԶՐ - Ս. Դ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ - 3
ՇԱՐԺՈՒՄԻՆ ՏԵՂՔԱՅԼԸ - Ս. ԿԻՐԱԿՈՍԵԱՆ - 9
ՐԺԻՇԿՐ, ՄԱՐԴԻ, ԹԷ՞ ԽՄԱՆՐ... - ԶՕՀՐԱՊ ԳԻՐԷՋԵԱՆ - 16
ՍՊԱՍՄԱՆ ՑԱՆԿԻՆ ՎՐԱՅ - ՍԻՐՈՒՆ ՍԻՍԵՌԵԱՆ-ՀԱՃԷԹԵԱՆ - 25

♦ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆ
ՄԱՐՈՒՇ ԵՐԱՄԵԱՆ - 29 - ՅԱՐՈՒԹ ՍՐԿ. ՇԷՐՆԷՋԵԱՆ - 32 -
ԱՐՈՒՍԵԱԿ ՕՀԱՆԵԱՆ - 39

♦ ԻՄԱՅԱԿԱՆ ՇԱՐԺՈՒՄ
ԳՐԱԿԱՆ ՐԱՑԱԿԱՅՈՒԹԻՒՆ - ԻՇԽԱՆ ԶԻՖԹՃԵԱՆ - 44

♦ ԳՐԱՆՕՍԱԿԱՆ
ՄԻՍԱՔ ԳՕԶՈՒՆԵԱՆԻ (ՔԱՄԻՄ) «ԿՐԱԿԻՆ ՄԷՋԷՆ» ՎԷՊՐ -
ՆԱՐԻՆԷ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ - 52
ԿԵՆՍՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ ՎԿԱՅՈՂ ՊԱՐԵՐԱԿԱՆՆԵՐ - Բ. - 55

♦ ԹԱՐԳՄԱՆԱԿԱՆ
ՄԷՆ-ՃՈՆ ՓԵՐՍ (1887-1975) - ՀԱՅԱՅՈՒՑ՝ Յ. Պ. - 56
ԻՆՉ ԿՐՍԷ ՐԱՆԱՍՏԵՂԾՐ ՐԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ - ՄԷՆ-ՃՈՆ ՓԵՐՍ - 58
ՆԱՏԻԻՐՄՈՐՏ ԿՅՈՒՄԾ ՄԻ ԶՐՈՒՄԾ ՊԱՏՄՈՒՄԾՔԻ -ՄԻՔԱՅԷԼ ԱՐԱՋԵԱՆՑ -
ԹԱՐԳՄԱՆԻՉ՝ ՄԱՐՕ ԽԱԶԱՏՐԵԱՆ - 61

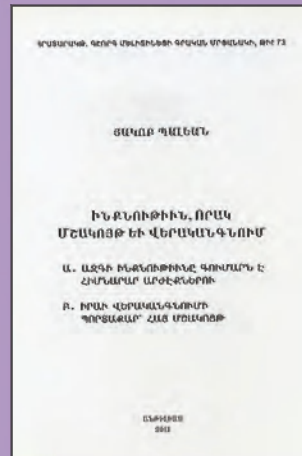
♦ ԱՐԽԻԱՅԻՆ
ԼՈՐԻՆՍ ՏԱՌԷԼԻ ԵՐԿՈՒ ՔԵՐԹՈՒՄԾՆԵՐԻ ԿՈՍՏԱՆ ԶԱՐԵԱՆԻ ՄԱՍԻՆ -
ՎԱՐԴԱՆ ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ - 66

♦ ՄՇԱԿՈՅԹ
«ԱՆՀԵԹԵԹ ԳԵՐԻՐԱՊԱՇՏՈՒԹԻՒՆԸ» ԾԱԳՈՒՄԷՆ ՄԻՆՋԵՒ ՄԵՐ ՕՐԵՐԻ -
ԴՈԿՏ. ՄՈՎՍԷՍ ՀԵՐԿԵԼԵԱՆ - 69

♦ ԱՐՈՒԵՍ
ԿԱՐՕ ԿԱՐՈՅԵԱՆ ՏԱՂԱՆԴԻՆ ԱՐԶԱԳԱՆԳՈՂ ԻՆՔՆՈՒՍ ԳԵՂԱՆԿԱՐԻՉ ՄՐ -
Յ. ՊԱԼԵԱՆ - 75

ԳԻՐՔԵՐՈՒ ՀԵՏ - 80

Կողքի նկար՝ «Մուրք Կոյսը»
Գործ՝ ԿԱՐՕ ԿԱՐՈՅԵԱՆԻ

ԻՆՔՆՈՒԹԻՒՆ, ՈՐԱԿ,
ՄՇԱԿՈՅԹ ԵՒ ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՈՒՄ
Հեղինակ՝ ՅԱԿՈՒ ՊԱԼԵԱՆ
(Խմբագիր՝ Տոքթ. Արմենակ Եղիայեան)
Գէորգ Մելիտինեցի Գրական Մրցանակ թիւ 73
Անթիլիաս - Լիբանան
2011

ՎԿԱՅԱՐԱՆ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՅԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ
(Գիրք Բ)
Պատրաստեց՝
ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԻՍԿԱՀԱՏԵԱՆ
(Խմբագիր՝ Գէորգ Եազըձեան)
Կարայիս Լ. Նազարեան Հիմնադրամ թիւ 15
Պէյրուս
2011

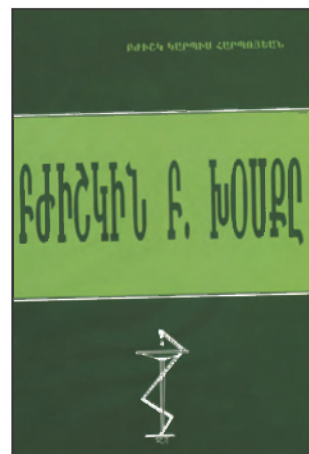
ՄԱՔԱՐՈՆԻ ԹԻԼԷԿ - ԹԻԼԷԿ
(Պատմուածքներ՝ Քեսապէն եւ Այնձարէն)
Հեղինակ՝ ԳԷՈՐԳ Ճ. ԱՐԷԼԵԱՆ
(ԶԻԻՆԱԿԱՆ)
(Խմբագիր՝ Նորա Բարսեղեան)
Համազգային «Վահէ Մէթեան» Տպարան
Այնձար - Լիբանան
2011

ԻՄ ՃԱԿԱՏԱԳՐԻ ԾՈՎԸ
(Պատմուածքներու ժողովածու - ԳԻՐՔ «Գ»)
Հեղինակ՝ ԽԱԶԻԿ ԽԱԶԵՐ
(Խմբագիր՝ Կարօ Յովհաննէսեան)
Գէորգ Մելիտինեցի Գրական Մրցանակ, թիւ 75
Անթիլիաս - Լիբանան
2011

ԼԱԿՈՏԸ
Հեղինակ՝
ՍՕՍ ՍԱՐԳՍԵԱՆ
Հրատ. Համազգային
Հայ Կրթական եւ
Մշակութային
Միութեան
Երեւան, «Ամարաս»
2010

ԲԺԻՇԿԻՆ Բ. ԽՕՍՔԸ
Հեղինակ՝
Բժիշկ ԿԱՐՊԻՍ ՀԱՐՊՈՅԵԱՆ
Մեծի Տանն Կիլիկիոյ
Կաթողիկոսութեան Տպարան
Անթիլիաս - Լիբանան
2011

ԳՐԵԼՈՒ ԴՐԱԿԱՆ ՏԵՆԴԻ ԵՒ ՅԱՐԱԿԻՑ ՍՏՈՒԵՐԻ ՈՒ ԼՈՅՍԻ ՄԱՍԻՆ

Հայաստան եւ Սփիւքներ գրականութիւն ստեղծելու ակներեւ ձիգ կայ: Ժամանակն է դատաւոր: Մասնաւորելով խօսքը Սփիւքներու մասին, այդ ձիգը անցեալի կրկնութեան պատկերով կը ներկայանայ երբեմն, յաճախ, նաեւ կայ ցանկութիւն դէպի նորը: Կայացած դէմքեր կան: Հազուագիտ, կ'ըսուի: Բայց այսօրուան տենդը իրեն հետ կը բերէ վաղուան յոյսը:

Տաղանդներ միշտ եղած են եւ պիտի ըլլան: Հայկական կացութեան որպէս հետեւանք, հայ անհատը կը գրէ օտար լեզուներով, «հայաճնունդի գրականութիւն», բայց ոչ հայ գրականութիւն, նոյնիսկ երբ անոր առանցքին կան հայր, Հայաստանը, մեր պատմութիւնը: Քանի որ հայ գրականութիւնը կը գրուի հայերէնով:

Յաջողութեան եւ որակի բարդ խնդիրը պէտք է փնտռել այս «հայերէնով»ին մէջ, նաեւ: Գրականութեան առաջին միջոցն է լեզուն, կրողը՝ լեզուամտածողութեան, որ հայ գրողը կը զանազանէ ոչ-հայ գրողէն: Հոգիի ամբողջական հորիզոն ըլլալու ինքնատպութիւնը կու գայ ազգային լեզուով:

Գրականութիւն ստեղծելու կոչուած հայերէնի բազմաբնոյթ խնդիրներու առջեւ ենք:

Հայաստան եւ Սփիւքներ լեզուի գտման հարց կայ, որպէսզի հայերէնը ըլլայ ձոխ ու ձկուն գործիք հայ մարդուն եւ գրողին համար: Ինչ կը վերաբերի արեւմտահայերէնով գրականութեան, լեզուի գտման կողքին, անհրաժեշտ է որոշ կանոններու նոյնացումը, հոլովական, խոնարհումի, խնդրառութիւններու, տողադարձի: Ներկայիս

կատարեալ անիշխանութիւն կը տիրէ: Մեր հաւաքական անպատասխանատուութեամբ, հայերէնին տիրապետողներու թիւը կը նուազի, դպրոցներ, մամուլ -, եւ Եւրոմիութեան մշակութային մասնագէտները կը մղուին ըսելու՝ որ «Արեւմտահայերէնը վտանգուած լեզու է»:

Վերականգնում եւ որակի բարձրացում այս կէտէն կը սկսին: Գրողին համար անհրաժեշտ են գրասէրը եւ ընթերցողը:

Պարզացուած, խեղճացած, սահմանափակ բառապաշարով ու աղձատուած լեզուով գրականութիւն չի մշակուիր:

Ֆրանսական գրականութեան զարգացումը գործը եղաւ խմբակի մը, ԺԶ դարու կիսուն, որ հրատարակեց «մանիֆեստ» մը, որուն անունն էր *Défense et Illustration de la langue française*, «Պաշտպանութիւն եւ Փառաւորում ֆրանսերէն լեզուի»: Բանաստեղծներ եւ գրողներ, Տիւ Պէլլէ, Ռոնսար եւ ուրիշներ գլխաւորեցին շարժումը: Հետագային ստեղծուած Ակադեմիան դարձաւ լեզուի օրէնսդիր եւ այդպէս կը շարունակուի մինչեւ այսօր:

Առանց հայերէնի պաշտպանութեան, զարգացման եւ իւրացմանուսուցման, գրականութիւնը կը մնայ ցանկութիւններու սահմանին մէջ, ժամանակ մըն ալ կը մնայ տաղանդաւոր մենաշնորհեալներու փակ շրջանակը:

Առանց լեզուին եւ անով ստեղծուող գրականութեան, ի՞նչ ոգեկանութիւն, ի՞նչ կը մնայ ազգէն:

Ֆրանսացի գրողներու եւ բանաստեղծներու հինգ դար առաջ իրագործած յեղափոխութիւնը կրնա՞նք կրկնել մեր ժողովուրդին համար:

Défense et illustration de la Langue Française...

ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՃԱՌԱԳԱՅԹՈՒՄ ՀԱՅԵՐԷՆԻ... Ոչ կարգախօս եւ ոչ պատշաճեցում: Եւ կը շարունակուի ու կը ստեղծուի ՀԱՅ գրականութիւն, հայերէնով, հայ ընթերցողով:

Դժգոհութենէ եւ երեսնականէ անդին՝ անկեղծիք ազգային իրաւքաղաքականութիւն, որուն բացակայութեան հետեւանքներուն մասին կը պատահի՞ որ խօսինք՝ հրավառութիւններէն առաջ եւ վերջ:

Բ.

ԲԱՆՏԱՐԿԵԱԼԻՆ ԵՐԱԶԸ

(Զօն՝ աշխարհի բոլոր անմեղ բանտարկեալներուն)

Զոփ-չոր փայտի կտորի մը վրայ մոլթուլուսին ճռնչաց հիւծած մարմինը Բաֆֆին: Փորձ մը ըրաւ աջ կողմէն դառնալու ձախ, կծկուիլ սրտին վրայ, թերեւս կողին ցաւը մեղմանար:

Յետոյ ակամայ մը թմրեց. «Բայց ի՞նչ երազ էր սա»:

Ապա փորձեց ափերուն մէջ առնել ծեծէն կապտացած մարմինն ու ձախ աչքին վրայ կոտտացող ուռեցքը վստահ ըլլալու համար, որ կոտրած-փրթած անդամ չունէր տակաւին: Շունչը դժուար կ'առնէր: Ուղեղը մշուշապատ, անպատմելի ցաւերով լեցուն, բայց եւ սկսած էր կամաց-կամաց իրերը իրենց տեղերը դնել:

Այո՛, յիշեց, Բաֆֆի էր անունը: Մայրը ընտրած էր զայն՝ ի յիշատակ յեղափոխաշունչ գրող Բաֆֆիի: Ուզած էր, որ տղան ըլլար քաջ ու անվախ բոլոր ժամանակներուն համար: Մօր խօսքերը անծանօթ արահետներէ հասան ականջին ու սրտին զարկը արագացուցին: Դառն ժպիտ մը ուրուազծուեցաւ շուրթերուն վրայ, իսկ բերանը ցաւի խորունկ ճիչով մը հագիւ թէ բաց-լեցաւ:

- Ա՛հ, մամա՛...

Վերադարձաւ երագին: Ի՞նչ էր տեսածը: Գիշերը անդի աշխարհէն հայրը եկած էր իրեն, եւ ամբողջ ուժով մխթած՝ ամէնէն աւելի վնասուած կողը.

- Բաֆֆի, տղաս, արթնցի՛ր, արթնցի՛ր... Գուն Բաֆֆին ես, իմ պզտիկ տղաս, ամենասիրելիս, արթնցի՛ր...

Երա՞գ էր, թէ տեսիլք, բանտարկեալը ճշդեւ չկրցաւ, մանաւանդ չկրցաւ հասկնալ իմաստը իրեն հասած պատգամին. ա՛յլ ուղեղը ոչ մէկ մեկնութիւն ընելու կարողութիւն ունէր, բայց տարօրինակ զգացողութեամբ մը ան ներքուստ կարծեց ըմբռնել, որ շուտով լաւ բան մը պիտի պատահէր իրեն: Լո՞ւր մը արդեօք, այցելո՞ւ մը, սպասուած դատաւարութի՞ւնը, որ տակաւին կ'ուշանար ու կ'ուշանար:

Ծեծերուն ամէնէն ուժեղն էր երկու գիշեր առաջուանը. մինչեւ այդ օր դեռ գինք գլխիվայր չէին ծեծած: Յիշեց, թէ ինչպէս կապեցին ոտքերը առաստաղին ամրացուած հորիզոնական ձողին եւ երկու սեւազգեստ աժդահաներ, միայն իրենց աչքերը պռա օձի խոռոչի պէս բաց, փոխն ի փոխ խոշտանգեցին գինք: Մարմինն ցաւերը սուր-սուր կծկումներ տուին սրտին: «Տէ՛ր Աստուած, ի՞նչ կ'ուզեն ինձմէ այս մարդիկ, ի՞նչ է յանցանքս, որքա՞ն ժամանակէ ի վեր կը գտնուիմ այս բանտը, ի՞նչ պիտի ըլլայ վերջս», հարցումները սկսան աշխուժացնել ծեծի հարձակումներուն ա՛յլ չդիմացող տղուն միտքը, որ կարծես անվերադարձ լքած էր անոր անզօր մարմինը ու հիմա, հօր երեւումին հետ, կը վերադառնար իր հայրենիքը:

*
* * *

Հայրը բազում անգամ ելած էր ճամբայ, հասնելու համար Իրաք, իր կրտսերին միանալու միակ մտասեւեռումով, սակայն Պէյրութէն մինչեւ Պաղտատ ցամաքային ճամբաները երբեք ապահովութիւն չէին ներշնչած: Արդէն հագիւ դրացի երկրին մայրաքաղաքը հասած՝ ստիպուած էր վերադառնալ: Ոչ մէկ վարորդ յանձն առած էր գինք հասցնել Իրաքի սահման: Անապահով է, կը սպաննեն մեզ, անկարելի է հասնիլ, ըսած էին ու՝ տուն վերադարձած: Պահակակէտերու վրայ գինեալներ գէնք բռնած էին գլխուն, երբ փորձած էր խնդիրքը պարզել, անոնցմէ օգնութիւն խնդրել: Հայրը աչքը առած էր սպաննուիլն անգամ, միայն թէ հասնէր իր կրտսերին: Շրջանին մէջ տիրող անապահով մթնոլորտը, սակայն, միշտ արգելք եղած էր, ու ինք, պարտուած զոհի պէս, ճարահատ, ստիպուած եղած էր վերադառնալ Պէյրութ, Աստուծոյ պահապան թեւերուն յանձնելով իր ամենաթանկագինը...

Պատերազմի մէջ էր Իրաք, պատերազմի մէջ էր Լիբանան: Ո՛չ օդէն եւ ո՛չ ալ ցամաքէն կար ճամբայ: Իր երկրին սահմանները երկրագունդի բոլոր պետութիւններուն դէմ փակած՝ Սատտամ Հիւսէյնի վարչակարգը Իրանի դէմ պատերազմ էր յայտարարած: «Թռչուն անգամ չի կրնար մուտք գործել Պաղտատ», բանտապահները օրը քանի մը անգամ կը փսփսային Բաֆֆիի ականջին, վախն ու սարսափը համարելով անոր անձնատուութեան միակ երաշխիքը...

Ու տղան չէր հասկնար, թէ տակաւին ի՞նչ կը սպասէին իրմէ, ի՞նչ կ'ուզէին իր անձէն: Բանտ բերուելու առաջին օրն իսկ չորս բանալիները խլած էին. Պաղտատի ոսկերչական շու-

կայի մէջ իրենց խանութին, նոյն շէնքին երկրորդ յարկը գանուող ոսկերչական իրենց աշխատանոցին, Պաղաաաէն դուրս՝ «Տորա» կոչուող նոր կառուցուած շրջանի մը մէջ իրենց վարձած երկյարկանի ասն եւ «Փեթօ» մականիշի իրենց նոր ինքնաշարժին, առաւել՝ խանութին ու աշխատանոցին մէջ պեաական արածոնութեամբ եւ վարկով աշխատացող հինգ քիւլոյի չափ ձոյլ ոսկի թէ կազմուած գեղօրներ, փոքրիկ նալլըներու մէջ պապղացող աղամանդներու եւ գունաւոր ազնիւ քարերու քաշէթներ, այլեւ, ի վերայ նոցա, երեք հազար արնարի չափ պաարասար թղթաղրամ: Այս բոլորը՝ վարպեա երէց եղբօրը հինգ եւ իր երեք աարուան հնդիկի պէս աշխատանքին արդիւնքը:

Յիշեց, թէ ինչպէս, վերջին հարցաքննութեան՝ «Մերկ եկար Լիրանանէն, մերկացած պիտի երթաս Իրաքէն», գողացած էր կաաղած իրաքցի սպան ու ծանր ապաակ մը իջեցուցած՝ իր կմախքացած երեսին: Բոլոր հարցումները նոյն՝ մէկուկէս աարի առաջ իր երէց եղբօր Իրաքէն հեռանալու պաաճառներուն կը վերարերէին: Հարիւրաւոր անգամ առած էր միեւնոյն պաասսխանը. «Չեմ գիտեր, ինծի րան չըսաւ, ես իրեն վերադարձի հրաւէր ղրկեցի օրին, րայց ինք չվերադարձաւ, ճշմարիտ Ասառւած, րան մը չեմ գիտեր, լուր չունի՛մ, ես լուր չունի՛մ իրմէ»...

«Լուէ՛, սաախօ՛ս», գողացած էր երեսին իրաքցի րարձրասահճան գինուորականը եւ նոյն վայրկեանին քիթին-րերնին իջեցուցած՝ ծանրաթաթ ապաակ մը: Կայծեր թռած էին աղուն աչքերէն: Բայց ի՞նչ կրնար ընել: Ո՛չ ինքը, ոչ ալ եղբայրը լրաեսներ էին. եկած էին Իրաք՝ Լիրանանի պաաերազմէն, անգործութենէն փախած: Նախ եղրայրը՝ աեղացի վաճառականի մը հրաւէրով իրրեւ արհեսաաւոր հրաւիրուած էր աշխաաելու, ապա, երկու աարի եաք, եղբօր հրաւէրով ինք հասած էր արարական աշխարհի ամէնէն նշանաւոր քաղաքը, երբ երէցը իր անձնական աշխատանոցին հիմը դրած էր Պաղաաաի ոսկերչական նշանաւոր շուկային մէջ:

Բայց սպան աղուն պարզած իրականութեամբ չէր րաւարարուեր. անպայման ծանր յանցագործներ, լրաեսներ ու ամերիկեան-եւրոպական գործակալներ կ'ուզէր գանել Լիրանանէն եկած սա հայ աղուն եւ ովկիանոսներէն անդին, հեռու երկիր մը գաղթած անոր եղբօր մէջ: Իրաքի մէջ աիրող ահասարսուռ կասկածի, խարդաւանանքներու, մութ ու անարեւ գործողութիւններու մեքենայութեանց քաջածանօթ սպան լուրջ կասկածներ ունէր յաակապէս Բաֆֆիին հանդէպ: Անոր եւրոպացիի նման արաաքինը, արարերէնի կողքին հայերէն, անգլերէն եւ թրքերէն իմանալը, այլեւ քիչ մըն ալ յունարէնի եւ իաալերէնի իմացութիւնը րաւարար պաաճառներ էին կասկածելու, որ աղան Իրաքի ներքին ամրութեան դէմ գործող մութ ուժերու հաշուոյն աշխատող մըն էր, գործակալ մը, գոր անպայման պէաք էր յայանարերել ու աեղն ու աեղը գնդակահարել, կամ ալ, լաւագոյն պարագային, ցկեանս րանաարկութեան ենթարկել, իրրեւ իրաքեան հայրենիքի թշնամի, դաւաճան ու ծանրակշիռ յանցագործ:

Սպան թէեւ մերկացուցած էր գայն իր ամրողջ ունեցուածքէն, րայց գինուորականի իր սնափառութիւնը չէր յագեցած աակաւին: Պէաք էր ի սպառ ջնջել Իրաքի դէմ ծառացած ամէն աեսակի յայա ու անյայա թշնամի: Ծեծի, րոնութեան ամէն աեսակի լախա իջած էր աղուն գլխուն, րայց անոր պաասսխանները մի՛շա նոյնը մնացած էին. «Չեմ գիտեր ... ոչ ... ես հայ եմ ... Լիրանանէն ... եղրայրս րրաւ վիզաս ... պիտի գամ րսաւ... ես չեմ գիտեր ... այդ մէկը իրեն հարցուցէք»...

Գրեթէ օրական դրուժեամբ նման հարցաքննութիւն, ծեծ ու խոշտանգում, որոնք բնիջ մը, ջիղ մը, կենսասիրութեան խանդ մը քիչ մը աւելի կը խլէին իրմէ, իր երիտասարդական աւիւնէն, բայց նաեւ կը պատահէր, որ երբեմն-երբեմն Ֆլաշ պաքի պէս յայտնուէին պատկերներ, խառնափնթոր ցանկութիւններ եւ կամ՝ մոխրացած փիւնիկի պէս անզգայ ժամու մը յառնէր գողտրիկ ու խանդոտ պատանեկան սէր մը, անցեալն ու ներկան խառնուէին իրարու՝ վախէն կծկուած անոր ուղեղին մէջ, ուր յատկապէս վերջին ամիսներուն սկսած էին մթագնիլ ինքնութեան կապուած տեղեկութիւններն ու անհատական կեանքին մանրամասնութիւնները, բան մը, որ ուղղակի կը հրճուեցնէր բանտի ղեկավարութիւնը, որ այլեւս ոչ թէ հարցաքննութեան համար դուրս կը քաշէր Րաֆֆին իր խուցէն, այլ միայն ու միայն բռնութիւն դործադրելու համար: Պարզ ըսած՝ ոչնչութիւն մըն էր իրենց համար սա տղան, իրեն պէս հարիւրաւոր զանազան պատկանելիութիւններ ունեցող ուրիշ բանտարկեալներու պէս, որոնք ճաղերու ետին ցաւէն անդադար կը տնքային՝ մոռցած անուն, ազգութիւն, սէր ու ընտանիք, որպէսզի օր մըն ալ, խոստացուած դատաւարութեան գուցէ եւ հասած՝ աղբի տոպրակի մը մէջ դրուէին եւ աչքերէ հեռու ցուրտ փոս մը նետուէին...

*

* *

Գիշերուան երազի տպաւորութեան տակ տղան փորձեց նստիլ խշտեակին վրայ, ապա հօր պատկերը վերարտադրելու աստուածային ճիգ ի գործ դրաւ: Որքան նման էին իրարու: Կապուտաչեայ, ուժեղ կազմուածքով, միջակէն բարձր հասակով «պզտիկ Սերոբ» մը՝ ինք, ինչպէս կը սիրէին կոչել զինք ընտանեկան սեղմ շրջանակի մէջ. «Կարծես հօրդ քիթէն ինկած ես», կ'ըսէր մեծ հօրաքոյրը, ամէն անգամ որ գորովով համբուրէր Րաֆֆին չարածճի աչքերը: Հայրն ալ չար եղած էր մանկութեանը: Իսկենտէրունի մէջ հայատեաց թուրք լակոտներու ոտք-ձեռք կոտրելով անցուցած էր օրը: Սյուպէս կը պատմէր մեծ մայրը: Սառա տուտուն տունէն-տուն փախցնելով քանի՛-քանի անգամ պահած էր դեղին գանգուրներով, կապոյտ հուլունի գոյն աչքերով, լուսնի կտոր իր Սերոբիկը, երբ ան, հագիւ տասը տարեկան, իրենց ձիովը խոշտանգած էր գիւղի երեւելի թուրքի մը տասներեք տարեկան լակոտը, քանի որ այս վերջինը, օր մը առաջ, դպրոցէն տուն դարձին յարձակած էր հայ տղեկին վրայ եւ փայտացած երկար ճիւղով մը լաւ մը ծեծած զայն՝ «Էրմէնի կեաւուր, շիմտի կէպէրթէձէյըմ սեմի» (Հայ անհաւատ, հիմա պիտի սատկեցնեմ քեզ) բառերը հայ տղուն Երեւանի վար լոյս աչքով ոռնալով:

«Իսկենտէրունը ո՛ւր, Իրաքը ո՛ւր», հօժեց Րաֆֆի, ապա կցկտուր կերպով մտաբերեց հօր պատմածները եւ ուղեղային մարզանքի մը պէս մտովին սկսաւ կրկնել անոնց հիմնական կէտերը: Իսկենտէրունէն զանգուածային փախուստ դէպի Լիբանան 1939ին՝ Համաշխարհային Բ. Պատերազմի սկզբին, երբ Իսկենտէրունը վերջնականապէս կը ճանչցուէր իբրեւ թուրքիոյ մարզերէն մէկը, ապա Լիբանանի հարաւային՝ Սայտա-Սուր շրջանին մէջ մեծաթիւ գերդաստանով հայկական քէմփերու - գաղթականներու - պէս վայրի մը մէջ ապաստանարան, ֆրանսացիներու տիրապետութեան օրօք լիբանանեան ինքնութեան՝ սրժըլ ալլէի - ընտանեկան տոմար - ձեռքբերում, միաժամանակ դարձնելով հիւանդութեան՝ մալարիայի կողմէ յար-

ձակման թիրախ ամբողջ եօթր ասարի, ա՛լ չհաշուած պաաերազմէն հիւծած Լիրանանի ասարած-քին անգործութիւնն ու սեւ ու դաժան առօրեան...

... Բայց հայ էին, պիտի որ առկային, իրաւունք չունէին յանձնուելու, մաքառիլ էր պէաք, ապրիլ էր պէաք, յարութիւն առնել էր պէաք, ինչպէս կ'ըսէր հայրը՝ լացի եւ ուրախութեան պահերուն: Ու պատումը կը շարունակուէր. այնուհետեւ հասաաաում ի Պէյրութ, Հայաչէնի թաղամաս, ապա՝ արիւնակից քանի մը ընաանիքներու ներգաղթը դէպի Հայասաան, մնացողներուն ասրաղնումը՝ Պէյրութի ասրրեր շրջաններու մէջ, հիմնականին մէջ աշխատանքի, աւելի լաւ պայմաններու փնառութի նպաաակով, քիչ անց՝ հայաչաա Պուրճ Համուաի մէջ նոր ընաանիքներու կազմութիւն, գաւակներու ծնունդ, յետոյ՝ 1975, նորագոյն աղէա, Լիրանանի քաղաքացիական պաաերազմ, իսկ քանի մը ասարի եաք ալ աղոց արաագնայ աշխատանքը դէպի Իրաք, ապա Իրան-Իրաք պաաերազմի ըռնկում եւ ահա՛, ահա՛ ներկան. սրաի ցաւէն մահացած հայր մը, աղիողորմ ճիչերու մէջ խեղդուած մայր մը, օաարութեան մէջ կորսուած եղրայր մը, ինք՝ մահուան դուռը հասած ըանաարկեալ մը, եւ աակաւին երկու դեռաաի քոյրեր առնը՝ անհայր, անեղրայր, կործանման եզրին հասած Լիրանանի անմիթար պաաերազմի ճիրաններուն մէջ գերի ըռնուած...

«Պաաերազմ, պաաերազմ, անվերջ պաաերազմ՝ հօրմէն գաւկին եւ աակաւին մինչեւ ո՛ւր...», անցաւ ըանաարկեալին միաքէն ու խորունկ շունչ առնելը դարձաւ հրամայական: Բայց ի՞նչ երազ էր սա, ի՞նչ խորհուրդ կար հօր յայանութեան կապուած: Յիշեց, որ գրեթէ ասարի մը առաջ մահացած էր հայրը, երը իմացած, որ իը կրասեր որդին Իրաքի մէջ ինկած էր ըանար. «Հայ վա՛խ ... աղաս գնա՛ց, գնա՛ց աղաս», կոչած էր ան եւ ինկած՝ աեղն ու աեղը: Հօր թոյլ սիրար չէր դիմացած աղուն ըանաարկութեան լուրին, ինչպէս գրեր էր մայրը՝ գաւկին ձեռքը հասած վերջին նամակի աւարաին...

Անկէ ի վեր՝ ոչ մէկ լուր առնէն, ոչ մէկ յառաջիաղացք իր իրավիճակին կապուած, միայն ծեծ, անվերջանալի վայրագութիւն, չարագործութեան, սուաի ու կեղծիքի չասաուծոյ գոհասեղանին անմեղներու ոչնչացում: Եւ արդէն՝ քսաներկու ասրեկան սա երիաասարդէն մնացեր էր խլեակ մը միայն, անարիւն ու անշունչ՝ ինչպէս ողջ մեռել...

Չգիացաւ, թէ որքան ժամանակ անցաւ, երը երկաթեայ ճռինչով մը ըացուեցաւ ըանաախուցին դուռը ու լսուեցաւ ծանօթ հրամանը. «Պաարասաուի՛ր, սպան քե՛զ կ'ուզէ»: Պաարասաուելիք ըան մը չունէր: Ոչ հագուսա ունէր, որ հագնէր, ոչ ալ մազ, որ սանարէր: Տարաար, շապիկը, գօաին, կօշիկը, գուլպան շաաո՛նց առած էին իրմէ եւ վրան նեաած՝ արարական հին-հին դարերու տաժտաժա մը՝ անգոյն, հնամաչ, փրթփրթած, գլուխն ալ խուզած՝ ըանաըրուելուն առաջին իսկ օրը:

Բայց եւ չհասկեցաւ, թէ ինչու առաւօաեան կը կանչուէր: Ծեծի պահը երեկոյեան էր, իսկ հիմա՝ առաու էր, ըանաին մէջ ինկած լոյսի ծուէնները գէթ այդ կը հասաաաէին: Այսուհանդերձ, ի՞նչ կարեւորութիւն ունէր. ոչ ցերեկ, ոչ ալ գիշեր ըլլալը ըան մը կը փոխէր իրականութենէն: Ինչ որ հրամայէին, ինք ա՛յդ պիտի ընէր: Միթէ ուրիշ ելք ունէ՞ր...

Ինխուռնամեայ ծերունի մը ըլլար կարծես. յոգնաաանջ մարմինը ծանր-ծանր ուղղեց, «Թող սպաննեն ազաաի՛մ, ալլեւս ապրիլ չե՛մ կրնար», խօսեցաւ ինքնիրեն, ըայց նոյն պահուն հօրը ժպուուն դիմապաակերը կարծեց աեսնել խուռացած ըանաի դիմացի պաաին. «Հայրի՛կ, ազա-

տէ գիտ», աղաչեց տղան ինքնիր մէջ եւ դասը լաւ սորված ստրուկի մը նման ձեռքերը անմիջապէս պարզեց խուցի դրան մէջ կանգնած համազգեստաւոր գինուորին...

Ջարմացաւ, որ սպայի սենեակին քովէն անցան, բայց չմտան. ո՞ւր կը տարուէր արդեօք: Գնդակահարուելո՞ւ կ'երթար, թէ ոչ կը տեղափոխուէր դատապարտուածներու մահաբեր գնտան...

Փակ դրան մը առջեւ կանդ առաւ համազգեստաւորը. կարծես կանդ առաւ նաեւ Րաֆֆին սիրտը: Թխկթխկոց մը, ներսէն մուտքի հրաւէր, ապա առաջնորդ գինուորին հետեւելու հրաման մը. «Մտի՛ր, հիւր ունիս»: «Հի՞ւր: Ի՞նչ կատակ էր սա: Ո՞վ պիտի գար իրեն տեսութեան: Աշխարհը մոռցեր էր զինք շատոնց: Ընկերները մինչեւ օրս չէին համարձակած այցելել զինք: Բռնատիրական կարգերու տակ հեծող Իրաքի բանտերը ո՞վ կը յանդգնէր այցելութեան երթալ բանտարկեալի մը, ո՞վ կը ցանկար իր ողջ դուռնը յանձնել դահիճին: Ի՞նչ բան էր այս, ո՞վ էր իր հիւրը, ո՞վ ունէր այդպիսի քաջութիւն», հարցումները յաջորդեցին իրարու, մինչ դուռը սուր ճիչով մը բացուեցաւ ինքնիր վրայ, ու ... սրտաճմլիկ «ա՛հ» մը թռաւ Րաֆֆիին բերնէն, այնքան ցաւատանջ ու կարօտադին «ա՛հ» մը, արիւն-արցունքով շաղախուած այնպիսի «ա՛հ» մը, որ տղուն սիրտը կարծես մարեցաւ եւ ինկաւ ծունկերուն մէջ տեղ մը.

Ա՛հ, մամա՛ ... ա՛հ, մամա՛''...

Յիսունը հագիւ թեւակոխած սպիտակամորթ, սեւազգեստ կին մը նստած էր սպային դիմացի ակօղակին եւ արցունքներու մէջ խեղդուող ճիչով մը կը փորձէր հասկցնել, թէ սպան սխալ մէկը բերած էր իբրեւ իր զաւակը, աս տղան իր որդին չէ՛ր...

- Մա-մա՛, մա-մա՛, է՛ս է՛մ, Րաֆֆին է՛մ, Րաֆֆին, քու պզտիկ տղա՛դ,- սաստիկ դժուարութեամբ եւ ամբողջ ուժովը հայերէնով հատիկ-հատիկ գոռաց բանտարկեալը եւ վազելով ինկաւ մօրը դիրկը: Արսափահար կինը միայն ձայնէն ու տղուն անվնաս մնացած աչքին դոյնէն ճանչցաւ սա մարդկային ուրուականին իր որդին ըլլալը, ապա գորովալից արցունքներով ու մայրական ափսոսանքով զայն առաւ իր գիրկը այնպէս, ինչպէս Աստուածածինը գրկեց խաչէն իջեցուած իր զաւակին անշնչացած դիակը...

... Յայնժամ անմեղ բանտարկեալը իր միակ բաց աչքով տեսաւ, թէ ինչպէս հօր շողշողուն պատկերը դուրս թռաւ սենեակին բաց պատուհանէն եւ երջանկօրէն թեւածեց ազատ աշխարհի լուսառդող մթնոլորտին մէջ...

24 Ապրիլ, 2011
Պէյրուք

ՇԱՐԺՈՒՄԻՆ ՏԵՂՔԱՅԼԸ

Չէր քալեր:

Առհասարակ իր հնամաշ կօշիկներուն կը ձգէր իրենց ճակատագիրը ճշդելու աղատութիւնը եւ իր գալիք օրերուն ուղղութիւնը անոնք կ'որոշէին: Կ'որոշէին առանց հարցնելու, նոյնիսկ առանց իր նուաղագոյն կարծիքը շօշափելու եւ միշտ ալ ղինք կ'առաջնորդէին դէպի միեւնոյն պարիսպը, որուն ետին ժամանակը կ'երկարէր հարցումներու փակ ուղիներ, որոնք պահ մը կը ընդունէին յոյսի դռներուն դիմաց, ակամայ կը դանդաղէին մոլթ գոբհներու մէջ, զինք կը ներքաշէին բաւիղներու ոլորապտոյտին ծուղակներուն ուղղութեամբ, անծանօթ հեռաստաններու արձագանգներով կ'օրօրէին, կը տանէին, կը բերէին, դարձեալ հրաւերներ կը կարդային, պատասխաններու կրկներեւոյթներ կը գծագրէին, սակայն, իւրաքանչիւր արկածախնդրութեան ակարտին, ան ինքզինք վերստին կը գտնէր Ինա հրաշաքաղաքի պարիսպի փակ Արեւադրան առջեւ: Յետոյ, երբ կը յոգնէր, երբ յուսահատութիւնը իր անպարտելի դօրութիւնը կը յայտարարէր եւ ինք կ'ըլլար անձնատուր անորոշութեան թանձր խաւարին, նոր-նոր հարցումներու անպատասխան առեղծոռածներ կը ծանրանար բանականութեան ցանցերուն մէջ եւ, յոգնութեան բռնակալ դօրութեան անձնատուր՝ ակամայ կը քնանար:

Նոյնիսկ առանց սպասելու անդադար կրկնուող միեւնոյն հրահանգին: Կ'ենթարկուէր Մորփէոսի անբեկանելի կամքին ու կ'երաղէր: Կը քնանար երաղելով եւ կ'երաղէր քնանալով: Երկար կը քնանար եւ կ'երաղէր նոյնքան ու աւելի երկար: Յետոյ, երբ ընդոստ կ'արթննար իր կիսարթուն ներկայութիւնը խանգարած մղձաւանջներու որոտումներէն, գետնէն կը վերցնէր կօշիկները, կօշիկները իր յոգնատանջ մարմինը կը վերցնէին եւ դարձեալ իր ճակատագիրը կը տնօրինէին: Պարզապէս միշտ այդպէս կ'ըլլար:

Այս անգամ չէր երաղեր: Ո՛չ մէկ խօսք:

Եւ ինք, որ ոչ թէ իր երաղածին, այլ միշտ իր աչքին մասին կը վկայէր, լուռ ու հնազանդ կ'անցնէր լեռներէ եւ դաշտերէ, ձորերու լռութեան սաղմոսներուն կ'արձագանգէր քայլ առ քայլ, աստղերու մխացող կարօտները կը դաշնաւորէր շող առ շող, կը զրուցէր իր հոգեղբայր ժայռին ու ինքնահաւան ամպերուն հետ, ամպերուն յարափոփոխ երեւոյթները իրարու հետ կապել կը փորձէր, բայց երբ պարտադրաբար յանկարծ կը դանդաղէր ճախճախուտներու դաւադիր հրաւերներուն դիմաց, կը ծանրանար նորօրեայ մտատանջութիւններ, կը սայթաքէր, կը փորձէր յաղթահարել տիղմ ու սարսափ, մեռեալ ջուրերուն գարշահոտ ճողփիւնները կ'արթնցնէր եւ կը հանէր պատմական նշանակութիւն ունեցող անհետկէթ ձայներ, առանց կորսնցնելու իր անիմաստ ներկայութեան գեղագիտական ուղղակի արժէքը: Ի՛ր արժեքափր:

Կօշիկս հին է եւ դարերէ ի վեր կը պալքարի այս բաղմաշարչար հողին անդիմադրելի ուղիներուն դէմ, մտածեց յանկարծ եւ յայնժամ անդրադարձաւ, որ ան երկրագունդին տարիքը

ունի, իսկ անոր դարաւոր յարաբերութիւնները բաց տարածութիւններու յարափոփոխ հարցումներուն հետ՝ նոյնքան դարաւոր անցեալ ու պատմութիւն ունին: Յետոյ մտմտաց, որ ան լաւ կը ճանչնայ մարտահրաւէրները բաւիղներուն, ծանօթ է տափաստաններու խորամանկ դաւադրութիւններուն, միշտ կը շրջանցէ գանոնք եւ գինք կը ձգէ անպաշտպան ու առանձին՝ սարսափելի հարցականներուն նոյնքան ահասարսուռ խաւարներուն դէմ:

- Ո՛չ, ինչե՛ր կը մտածես, բարեկա՛մ, ո՛չ...: Կօշիկները երբեք իրարու չեն նմանիր: Իւրաքանչիւր կօշիկ իր նկարագիրն ու իր կենսափորձին իւրայատուկ հոտը ունի: Իւրաքանչիւր կօշիկ իր հոտն ու նկարագիրը ունի եւ անոնք նման են շէներուն ու քաղաքներուն, պալատներուն եւ բանտներուն պէս են եւ յար եւ նման՝ ի՛նչ-ի՛նչ անկատար երազներ բանտարկած շիրիմներուն: Կօշիկը ինքն իր մէջ անկախ եւ ամբողջական երեւոյթ է, կը հասկնա՞ս, ամբողջական եւ ինքնիշխան երեւոյթ եւ ճիշդ չէ, կարելի չէ այսպէս թեթեւի առնել: Պէտք է լրջանալ, նստիլ դէմ դիմաց, հաւասարէ-հաւասար, կարծիք ու տեսակէտ փոխանակել, բացատրել, լսել, տար-համոզել, այլապէս կրնայ անլրջութեանդ պատասխանել աներեւակայելի նոր սպառնալիքներով, անկրկնելի պատուհասներուն աղէտներով: Հասկցա՞ր...

Բան մը չէր հասկցած:

Բայց անզգալաբար պատասխանած էր.

- Բայց կօշիկ ըստւածը ո՛չ մէկ արժէք ունի: Իր արժէքը պարզապէս իր տոկուն կարողականութեան մէջ է, միմիայն ա՛յդքան, ո՛չ աւելի, ո՛չ պակաս...

- Կօշիկները...

- Կարողականութիւնը...

- Խօսքե՛ր: Պարապ ու անիմաստ խօսքեր: Կօշիկը ո՛չ մէկ ուղղակի կապ ունի տրամաբանութեան հետ: Ո՛չ մէկ տրամաբանութեան հետ: Ան պարզապէս հյու-հնազանդ մորթուած չորքոտանի մը մարդոց կողմէ մշակուած յիշողութիւնն է, որ ա՛լ ոչինչ կը յիշէ: Հասկցա՞ր: Հիմա ես հարց տամ: Լուած ես: Չես խօսիր, որովհետեւ դուն ինծի չափ եւ նոյնիսկ ինձմէ աւելի լաւ գիտես, որ կօշիկ ըստւածը անարժէք եւ կամակատար ստրուկ մըն է, միա՛յն ստրուկ մը, հասարակ ստրուկ մը, որ կը քալէ աննպատակ կամ պարզապէս նպատակի մը տեղքայլը կ'երկարէ: Ծիշդ չե՞մ...

- Ո՛չ:

Ձայնը թնդաց: Լռեց պահ մը, յետոյ արձագանգեց.

- Ո՛չ, հազա՛ր անգամ ոչ, ճիշդ է, կօշիկը արտաքինապէս կրնայ ստրուկ մը թուիլ, ամէն հրահանգի «այո», «սիրով» պատասխանող է՛ն հասարակ ստրուկը, բայց իրողութիւնը այդպէս չէ, որովհետեւ ի՛նք է, որ կը ճշդէ ճակատագիրդ, նոյնինքն քեզմէ անկախ եւ ոչ ոքի ենթարկուող ճակատագիրդ է, որ կը նետուի խաղին մէջ, քաջաբար, առանց սակարկութեան, առանց երկմրտանքի, առանց որեւէ ակնկալութեան՝ ինչպէս իր կամքէն անկախ պատերազմի դաշտ բերւած զինուորը, որ զուր տեղ կը սպաննուի, այդպէս կը կարծես պահ մը, բայց իրողութեան մէջ ան գիտակցաբար կը նահատակուի, որպէսզի յաղթէ կեանքը, կանգ չառնէ շարժումը եւ ճակատագիրը դարձեալ իր կեանքը որոնէ:

Շարժեցաւ: Քալեց կօշիկը: Հիմա ինք ալ կօշիկ մըն էր, իր երթը ճշդող համը ու յամբաքայլ ճակատագիր մը, որ կը քալէր անխօս, հպարտ ու ինքնամոռաց, եւ ա՛լ ոչինչ կը մոռնար:

Ո՞ւր է սկիզբը, հարցուցած էր տղամարդը օտարականին եւ շարունակած իր ճակատագրի-
րի անսկիզբ ու անվախճան ուղեւորութիւնը:

Ո՞ւր է սկիզբը: Չէր հարցուցած ճակատագրի ստրուկը, որովհետեւ ան քաջ դիտէր, թէ դո-
յութիւն ունին զանազան հարցեր, որոնց լուծում մը գտնելու կարողութենէն ղուրկ է: Ի վի-
ճակի չէր: Այլապէս կրնա՞ր չհարցնել այս կարեւոր ու գերագոյն հարցումը իր դարաւոր գո-
յութեան: Ինք տղամա՛րդ էր՝ բառին ամբողջական եւ է՛ն աղնուագոյն առումով եւ, հիմա,
տղամարդու վայել արութեամբ իր յիշողութիւնը կը վերաքաղէր: Պարիսպը: Արեւադուռը:
Հրապարակը: Թաղաւորին շիրիմը, յետոյ՝ արքայադուստրը, յետոյ՝ ձայները, յետոյ՝ բոյրե-
րը, յետոյ՝ կօշիկը, յետոյ՝ մտատանջութիւնը, բայց ամէնէն առաջ ու վերջ՝ ակնթարթի մը մէջ
շոգիացած իր յիշողութիւնը:

Յիշողութեան բեկորները:

Շարժեցաւ օտարականը: Առանձին եւ ինքնամոռ՝ նոյնիսկ լքուած իր ստուերէն եւ քաղցի
անոր ետեւէն: Տեղքայր կանգ առաւ: Ուղին դատարկ էր եւ ամայի: Ո՛չ ձայն, ո՛չ հոտ, ո՛չ շար-
ժում: Կարծես աւելորդ ներկայութիւն մը ըլլար՝ բացարձակ բացակայութեան ցուրտ ու ան-
շունչ իրականութեան մէջ: Մահուան սրտին մէջ, որ սիրտ չէր, մտատանջութիւն ու տագնապ
էր դարաւոր եւ անդադար կրկնուող հարցում:

- Ո՞ւր է սկիզբը...

Սկիզբը սկիզբին հարցումի կերպարանքով յարձակեցաւ վրաս, յոխորտաց, բառերուն մա-
դիւնները մխրճեց միսերուն մէջ, բարբառեցաւ, բայց բոյրը չարձագանգեց: Չպատասխանեցի:
Տարուած էի եւ տակաւին կօշիկիս հոտը կ'որոնէի: Հաւանաբար ճակատագրիս բոյրը: Ո՞վ դի-
տէ: Ինչու պատասխանէի, ինչու փորձէի պատասխանել: Եթէ տղամարդ էի՝ պէտք է շարու-
նակէի երթա՝ անսկիզբ եւ անվախճան, մահուան պէս, եւ՝ նոյնիսկ մահէն աւելի...

Ինչո՞ւ փորձէի պատասխանել, երբ տակաւին չէի հասկցած, թէ մարդիկ ինչո՞ւ կը հարցնեն,
ինչո՞ւ պէտք է հարցնել՝ առանց մտածելու, առանց հասկնալու իմաստը անհասկնալին պա-
տասխանը ուրիշէն սպասելու ինքնախաբէկանքին: Վարժուած էի ոչ մէկ հարցում ուղղելու ո՛չ
ոքի, օրերը սորվեցուցած էին ինծի՝ նոյնիսկ յիշողութեանս հարց չտալ, եւ պատասխանը, միշտ
ալ, ինքնաբերաբար կու գար, նոյնիսկ՝ իմ չհարցադրած հարցումներուս պատասխանները:
Իսկ երբ հարց կու տայի, հարցումը կը դառնար կոյր ու կատղած անդուսպ հրէշ մը, վայրա-
գօրէն կը յարձակէր վրաս, մինչեւ որ մոռնամ հարցումը եւ տարուիմ վէրքերս դարմանելու
եւ ջարդուփշուր ոսկորներուս հառաչանքները ամոքելու ղուր աշխատանքով:

- Սկիզբը խաւարն էր:

- Սկիզբը լոյսն էր, ձայնն էր, բոյրը ձայնին եւ արքայադուստրը ճակատագիրին: Ո՛չ, սկիզ-
բը լոյսն էր շարժումին եւ շարժումը հարցումին:

- Սկիզբը սկիզբն էր անսկիզբ եւ անվախճան սկիզբը վախճան-սկիզբին: Բայց եւ Արարիչն
էր, բացարձակ, գերագոյն ղորութիւնը, առանց որուն կեանքը ո՛չ մէկ իմաստ կրնար ունենալ,
իսկ հարցումներն ալ, անկասկած, պիտի մնային անսկիզբ ու անպատասխան՝ իբրեւ աներե-
ւոյթ տեղքայր շարժումին կամ տրամաբանութիւնը նոյնինքն անտրամաբանութեան...

- Եւ եղեւ կեանք եւ շարժում համընդհանուր...

- Եւ ծնաւ հրէշը՝ եօթր գլուխով եւ եօթր թեւերով վիշապը ծնաւ եւ կեանք-վիշապին յաջորդեցին մարդանման ստրուկներ: Անոնք պատսպարուած էին կօշիկներու մէջ, կօշիկները ուղիներուն վրայ աստ ու անդ հնազանդութեան խոստումներ կը ցանէին, որոնք ծիլ ու ծաղիկ չէին արձակեր, որովհետեւ գլուխները հողը կը պագանէին, խոնարհած էին ծիծաղելիօրէն եւ երբեք չէին համարձակիր դէպի աստղեր բարձրանալ...

- Ինչո՞ւ միշտ կը հարցնես ծանօթին ու անծանօթին եւ կը սպասես, որ իրենք պատասխանեն: Ինչո՞ւ: Պատասխանը ինչո՞ւ միշտ նիւթէն դուրս կ'ըլլայ, կը խօսի զանազան բաներ, բայց ոչինչ կ'ըսեն:

- Ի՞նչ է նիւթը:

- Նիւթը ե՞ս եմ, մե՛նք, անո՛նք...

Բայց երբ օտարականը մանուկ հասակին փախուստ տուաւ որբանոցէն, այն ատեն ան ես չէր, մենք չէր եւ ոչ ալ անոնք էր:

- Ինք ի՞նք էր:

Օտարականն էր: Պարզապէս օտարականն էր: Բոլորէն դուրս էր, բայց եւ բոլորին մէջն էր: Որբանոցը համախմբող, միաձուլող ախտաւոր միութիւն մըն էր, ի՛նչ կարծեցիր ... բոլորը նոյն էին, բոլորը մէկ էին, բոլորը բոլոր էին՝ ինչպէս ազատ ու երջանիկ ակամայ բանտարկեալները Ուր քաղաքին, ահա թէ ինչու անկարելի էր, որ անոնք իրարմէ բաժնուէին, զիրար լքէին կամ դաւաճանէին իրենց միացեալ ճակատադիրին, բայց ան փախուստ տուաւ եւ փորձեց ըլլալ: Ինք ինք ըլլալ...

- Չփախայ: Պարզապէս փորձեցի դուրս դալ այս արեւելեան բերդաքաղաքին դարպասէն, անցնիլ պարիսպէն անդին, բայց դուրս գալու իրողութիւնը մահադուժեց: Մեռայ անոնց մէջ, խորքին մէջ մեռաւ անոնց հաւատարիմ ճակատագրակիցը եւ դուրս եկայ իբրեւ անծանօթ դիւակ մը: Անոնք չալկեցին զիս, ուսամբարձ բարձրացուցին, փորձեցին մօտեցնել աստղերուն, բայց շարժում առ շարժում սկսանք ա՛լ աւելի մեռնիլ եւ մեր պարտութիւնը դիմաւորեցինք: Վերջնական պարտութիւնը: Եւ հիմա, տառերու զնտաններուն մէջ կծկուածն է, որ կ'արձանագրեմ եւ պատմութիւնը կը բանտարկեմ:

- Չհասկցայ: Բան մը չհասկցայ: Ի՞նչ էր նիւթը:

- Նիւթը կարեւոր չէ: Մոռցիր նիւթը, որ ինքզինքդ ճանչնաս: Որովհետեւ դեռ մեկանը չչորցած, երբ թուղթերը կը բանտարկուին գրասեղանիդ դարակին մէջ, յայնժամ կը դառնան անիմաստ յիշատակներ, բրածոյ վկայութիւններ կամ ժամանակավրէպ յիշատակարաններ, պարզապէս սնամէջ մանրամասնութիւններ: Մինչդեռ, երբ բառերը, երբ անառակ ու ըմբոստ բառերը ազատ կ'արձակուին մագաղաթներու հորիզոններէն, երբ ուժերու գերագոյն լարումով կ'աղեղուին հեռու հեռուներու տակաւին յամեցող հարցումներուն, երբ հարցումին նժոյգները կը խոյանան սաւառնաթեւ եւ կը նուաճեն դաշտ ու տարածութիւն, յիշողութիւն ու երեւակայութիւն, նիւթը կը լռէ ակամայ եւ հպարտ ու երջանիկ կը խօսի ան, որ կը սկսի մեռնիլ...

Բան մը չհասկցայ: Ո՛չ ոք կրնար հասկնալ: Կարծես երազ մը ըլլար: Պարզապէս ծանօթ իրողութիւն մը: Անձնական կամ հաւաքական փորձառութիւն մը, որ միշտ կը մեռնէր յաջորդ փորձառութեան սեմին եւ մահուան անյաղթահարելի զօրութեան մասին կը վկայէր:

- Բայց ես ոչինչ հասկցած ունիմ:

- Կարեւոր չէ, հասկնալով երբեք կարեւոր չէ: Կարեւորը մեռնիլդ է, մա՛հն է կարեւորը, մա՛հր, որմէ չկայ փախուստ, չկա՛յ փախուստ, չկա՛ւ ա՛յ՝...

Երբ ակամայ ան փախուստ տուաւ որբանոցէն, աւելի ճիշդ՝ երբ դուրս ելաւ իր երբեմնի պատսպարանէն, զգաց, որ ծայր աստիճան գերզգայուն դարձած է եւ արտակարգօրէն թթուածինի անբաւարարութենէ կը տառապի: Փախուստ տուի, ըսաւ, որովհետեւ քիչ մնաց որ խեղդուէի: Երբ դուրս եկայ, այո, երբ յիշատակներս վերջնականապէս լքեցի մանկատան սեմին, քիթս շարունակ զիս կը չարչարէր: Աջ քթածակս գրեթէ փակուած էր եւ մեծ դժուարութեամբ կը շնչէի: Որքա՛ն կ'ուզէի լիաթոք վայելել թարմ ու կայտառ օդը, ոչ թէ թոքերս հանգիստ ուռեցնելու եւ արեանս շրջանառութիւնը վերաշխուժացնելու համար, այլ՝ պաշտպանելու կարեւոր զգայարանք մը, հոտոտալու զգայարանքս: Բարձրացայ ձիւնածածկ գագաթներ, չափչիւքի կոյս ու անվերջ անտառներ, վախճան չճանչցող դաշտերու հետ դաշինքներ կնքեցի, ձորերուն լուռ երանութեամբ օրերս գունագարդեցի, ցնծացի, բայց միշտ ալ քիթս դժգոհ մնաց: Հազար ու հազար փորձեր ըրի, բայց ապարդիւն: Իր բոլոր ցանկութիւններուն գոհացում տուի, անսացի փորձառու մարդոց խրատներուն, բայց ան դարձեալ դժգոհ մնաց: Երէկ դիպուածով գտայ պատճառը: Կոյտ մը խճաքարեր բերի, անոնցմով աւանջներուս լսողութիւնը կզպեցի, փակեցի աչքերս, իրարու վրայ գամեցի շուրթերս, լեզուիս հրահանգեցի քնանալ ու քնացաւ: Եւ ահաւասիկ քիթս, առանձին ու հպարտ, դրացի հաւնոցները նուաճած աքաղաղին գոռոզ քայլերով սկսաւ առաջնորդել զիս: Ճիշդ աքաղաղին պէս, կարծես աշխարհը ստեղծողը ինք ըլլար եւ աշխարհակալ մը ինչպէս ան շարունակ կը մագլցէր ձայներու ելարաններէն, բայց միշտ ձմեռը յիշեցնող խոնաւութիւն մը կը զգար: Կը զգար ու կը ջգայնանար, կը զայրանար ու կը խելագարէր, կ'ատէր խոնաւութիւնը, կ'ատէր մորթիս ծակտիկներէն դուրս վազող քրտինքը եւ կը փնտռէր իր այնքա՛ն սիրած չոր ու մաքուր տարածութիւնները:

Քալեցի երկար ու անվերջակէտ ճամբաներով, ճանապարհներուն յարափոփոխ հարցումները քալեցի, դարերը օգակեցի նոր ժամանակներու, ոտքերս՝ անվախճան երկարութիւններու եւ անոնք նոյնքան դարաւոր ճանապարհներու միջեւ թափառեցան՝ առանց որ օր մը օրանց քնանալու պահանջը զգամ: Մինչեւ որ հասայ նորածին գառնուկի մորթէն պատրաստուած սպիտակ մագազաթին ե անոր վրայ իմ կարմիր արիւնով կտակս գրեցի:

Մագազաթս այնքան ալ կաթնասպիտակ չէր, դեզին երանգ մը ունէր եւ շարունակ լուսինին ծիծաղը կը յիշեցնէր: Բայց քանի որ գոյնը այդքան ալ կարեւոր չէր, անոր վրայ կտակս գրչագրեցի: Արձանագրեցի, թէ չեմ ուզեր մեռնիլ, թէ՛ պիտի չմեռնիմ, եւ որովհետեւ պիտի չմեռնիմ, հետեւաբար՝ ստիպուած չեմ կտակս գրելու: Բայց ի՛նչ կարելի է ընել, երբ կայ օրէնք եւ աւանդութիւն, սերունդէ-սերունդ ժառանգուած սրբազան աւանդութիւն, զոր ինծի պէս բարեխիղճ աւանդապահ մը ստիպուած է յարգել: Աւանդութիւնը չյարգելը գիտակից ու պարտաճանաչ մարդու գործ չէր կրնար ըլլալ, ազգային դաւաճանութիւն կրնար յայտարարուիլ եւ ես, որ ծայր աստիճան աւանդապահ էի եւ հաւատարիմ նախապապերուս կտակին, աւանդապահ մագազաթին վրայ կարմիր-կարմիր երկաթագրեցի, թէ՛ պիտի չմեռնիմ, սին երազներ մի՛ հիւսէք, հետեւաբար՝ կտակ գրելը ո՛չ մէկ իմաստ ու արժէք ունի:

Ո՛չ ոք հարցուց ձեր նուաստ ծառային, թէ օտարականը ինչո՞ւ մեռաւ: Այս պարագան այդ- քան ալ կարեւոր չէր: Կարեւորը այն էր, որ մագաղաթի համեստ կտորը ձեռք ձգելէ ետք, անոր վրայ մեռնելէ եւ իբրեւ քալող կտակ վաղուց դուրս գալէ յետոյ, փաստօրէն, ոչ մէկ դէմք տեսած էր: Ո՛չ մէկ: Տեսած էր բեռնակառքերու վրայ բեռցուած իրենց բռնէն սղոցուած հսկայ ծառեր, բիւրաւոր նահատակներ, որոնք անձայն ու անշշուկ կը քնանային՝ անգիտա- կից մատաղացուներու պէս, մինչ ինք կը փորձէր անցեալի յիշողութիւնը արթնցնել անոնց բացուած երակներուն մէջ, որոնք այլեւս ոչինչ կը յիշէին, ոչ մէկ ձայն կը լսէին եւ մահուան գիշերուան լուսնիւնը կ'երկարէին՝ խանգարուած ժամանակի մութնամութ թատերաբեմին վրայ:

ԱԿՆԹԱՐԹ ՄԸ ԴԱԴԱՐ

Երբ տուն մտաւ, տխրութիւնը անհոգ ու անտարբեր դիմաւորեց զինք: Տունը միմիայն տխրութիւն կը հոտէր: Փորձեց հոտուրտալ, թափանցել գարշահոտին խորերը, սակայն անդ- րադարձաւ, որ հոտառութիւնը վաղուց ցնդած էր եւ այլեւս չէր խօսեր: Կինը չգտաւ: Կանչեց: Վայրկեան մը համբերե՞ս, արձագանգեց կնոջ ձայնը եւ եկաւ: Բազմեցաւ կողքին եւ սկսաւ խօսիլ: Բայց այլեւս ինք չէր լսեր, իսկ ան միայն կը շողակրատէր: Կը ստէր, գիտէր որ կը ստէր ամէն գիշեր, անկոչ այցելուն խաբկանքներով կ'օրօրէր եւ կը հրճուէր: Կը հրճուէր ու կը ստէր, կը ստէր եւ ա՛լ աւելի կ'երջանկանար, գիտնալով հանդերձ, որ օտարականը գիտէր, թէ ամէն գիշեր ինք միշտ կը ստէ, բայց կը նստէր անոր կողքին, կը լռէր եւ կը հաճոյանար իր ամէնօրեայ, յոգնութիւն չճանչցող ստախաղով: Լռեց: Ինչպէս միշտ: Այլեւս չսանձուող իրենց երեք պայմաններուն մասին ան խօսեցաւ, ըսաւ, թէ անդադար կ'ուշանան, միշտ նոր տղանե- րու հետ տուն կ'ու գան, երբեմն դուրսերը կը պառկին, նոյնիսկ հանրային պարտէզի սօսիւնե- րուն տակ տեսած են զիրենք, կիսամերկ ու գերերջանիկ, գինով ու ինքնամոռաց, թէ՛ հայրը դարձեալ իրենց դուռը թակած է, այս խայտառակութիւնը ե՛րբ վերջ պիտի գտնէ, բողոքած է, բայց ինք լռած է, որովհետեւ, որով...հետ...եւ...

Ականջ չկախեց, որովհետեւ շատ լաւ գիտէր, որ դարձեալ կը ստէր: Յետոյ ընթերցեց եւ քնա- ցաւ: Իրարու ետեւէ գեղեցիկ ու անհաւատալի երազներ տեսաւ: Երազեց, որ ինա քաղաքի ամէնէն կարեւոր տղամարդն է ինք, որ դարպաս ու ապարանք իրմէ կախեալ են, արծիւ ու արքայադուստր, յովազ ու պահնորդ, օձ ու հրեշտակ իր խօսքին կը սպասեն, թէ՛ հեռագնաց ուղիները իր սրտէն կը բացուին եւ մոլորակները միմիայն իր բիբերու անջրպետին մէջ կ'ամ- փոփուին, թէ՛ ծովերը կը քարանան իր շշուկներէն բողբոջող տաղերուն դիմաց եւ հեռու-հե- ուռներէն այցելող ուխտաւոր ձայները միայն իր օթեւան ունկերուն մէջ կը քնանան, թէ՛ իր ժպիտէն հրաշահամ կաթնաղբիւրներ կը կարկաչեն եւ արքայադուստրերը յիշողութեան սա- փորներով արմաղաններ կը քաղեն անմահական աղբիւրին շրթներէն, թէ՛ լեռները իր հրա- հանգին կը սպասեն եւ ձորերը առանց իր հրահանգին դէպի աստղեր չեն բարձրանար, թէ՛ Դիտէր, որ ան չա՛տ լացաւ: Այս անգամ չէր ստեր, բայց ինք այլեւս չէր գիտեր, որ ան ա՛լ չի ստեր: Մեռաւ այսպէս: Եւ այսպէս ակամայ վերջ գտաւ իր ճախաւեր ու դժբախտ պատմու- թիւնը, զոր ո՛չ ոքի պատմեց, ո՛չ շնչաւոր եւ ոչ ալ անշուշ մեռելներուն...

Բաժակ մը ջուր խմելէ ետք, դգաց, որ ջուրը կարկաչեց երակներուն մէջ: Ջուրը գեղեցիկ բան է, աստուածատուր հրաշք է, հալած տեսիլք ու կենսապարգեւ օրհնութիւն է, խորհրդապահ խոստովանահայր ու ծննդոց յայսմաւորք, աղօթք ու շարական կարկաչուն, յարաշարժ մանկութիւն ու խորհուրդ մկրտութեան եւ ալեկոծ պատարագ ու բանաստեղծութիւն...: Մտածեց: Բայց չես գիտեր ինչու, տակաւին տխուր էր: Կինը մօտեցաւ իրեն եւ ցուցամատի շարժումով մը դինք ներս կանչեց:

- Չեմ ուղեր մտնել: Յոգնած եմ:
- Պէտք է մտնես, որովհետեւ դուն ես պատասխանատուն:
- Բայց ես յոգնած եմ եւ կ'ուղեմ, որ անգամուան մը համար այս թարմ ու դով օդը շնչեմ...
- Կարեւոր չէ: Պէտք է մտնես:

Քալեց կինը եւ այրը հետեւեցաւ կնոջ: Հիմա արդէն ներսն էին, կիսամութ սենեակին մէջ եւ նստած՝ կողք-կողքի: Մէկ առ մէկ խօսեցան, հանդարտ ու հաւասարակշռուած շեշտերով փորձեցին դիրար տարհամողել, բայց ես ո'չ միջամտեցի եւ ոչ ալ տեսակէտ յայտնեցի: Լեցուած էի ցաւերով, յորդելու աստիճան լեցուած էի անհղափաղ աղաղակներու ձայնավէժներով, եւ վերջաւորութեան, երբ բոլորը արդէն լռած էին, նախապապ ու թագաւոր, արքայադուստր ու Սալոմէ, իշխաններ ու պահնորդներ, եղբրամայրեր ու ջաղացականներ, բրուտներ ու շինականներ, աքղաղներ ու աստղեր, աղբիւրներ ու արեւներ երբ լռած էին միանգամընդմիջտ, ըսի իրենց մեղմաձայն, թէ մեռնիլ կ'ուղեմ: Չղարմացան: Արդեօք անոր համար, որ մեղքերս չա'տ էին: Թերեւս: Շա'տ էին, կեանքի չափ եւ ես ի վիճակի չէի կեանքիս ամէնէն գեղեցիկ յուշերը սրբագրելու: Տրամադիր չէի: Այդ իսկ պատճառով շարժեցայ եւ ելայ ոտքի: Ո'չ ոք ելաւ: Քալեցի: Ո'չ ոք քալեց: Նետուեցայ դուրս եւ տեսայ, որ հրապարակը անդէմ մարդոցմով կ'եռար: Հրապարակը անհասկնալի նշաններ կր բարբառէր կարծես, իսկ մարդկային դէմքեր յուշող դռները՝ յատուկ հառաչանքներ, որոնք շրթներէս դուրս կր սահէին, բայց տեղ մը չէին հասներ: Եւ վաղեցի: Ակնթարթներուն դէմքերը դիմաւորեցի, երբ արդէն կր մեկնէին եւ վաղուց դադրած էին նոյնիսկ լուսանցքային ներկայութիւն ըլլալէ: Իրար չանցայ: Հանդիսաւոր ու տխուր քայլերով շարունակեցի երթս, մինչեւ որ գլուխս բարձր պարիսպի մը քիւին դարնուեցաւ եւ գահավիժեցի գալիքի կմախքներով խճողուած նկուղի մը մթութեան գիրկը: Վերցուցի գանկ մը, կարդացի սարսափն ու աղապատանքը ականախոռոչներուն, նետուեցայ դուրս, դէպի հեռու-հեռաւոր ծովափը վաղեցի եւ, բոլոր ուժերս լարելով՝ գանկը չպրտեցի հորիզոնն ի վեր: Ծովը փոթորկեցաւ, ուռճացաւ, ընդարձակուեցաւ եւ խճողուեցաւ հաղար ու մէկ տեսակի ծովամոյն արարածներով: Առանձինս ճամբորդելու համար եկայ, փսփսացի աւաղուտքին փրփուր-փրփուր սաղմոսերգող ալիքներու ունկերուն, յետոյ սլացայ յաղթ հասակը յիշողութեան քուրմերուն, դարձայ կուռք մը իմ կարգիս՝ ընդդէմ բոլո՛ր կուռքերուն, եւ շարժեցայ շարժումը տեղափոխին...

(Հատուած՝ «Կարծես երազ մը ըլլար» անտիպ քնարավէպէն)

ԲԺԻՇԿԸ, ՄԱՐԴԸ, ԹԷ՞ ԽՄԱՆԸ...

Վերջի վերջոյ Անտրէ ինքնաշարժը շարելիք տեղ մը գտաւ: Շուրջը դիտեց: Աղքատ թաղամաս մըն էր: Նոյնքան աղքատ փողոց մը: Անշուք խանութներ եւ անշուք շէնքեր: Վարպետը ինչ գործ ունէր այս թաղի կապելաներէն մէկուն մէջ: Դրպանէն հանեց թղթիկը: Ստուգեց, սպասուհիին տուաւ հասցէն: Չէր սխալած: «Paradis», «Արքայութիւն» կը կոչուէր կապելան: Մի քանի քայլ անդին կը գտնուէր: Անտրէ հրեց ճռացող, մաշած դուռը: Մթաստուեր էր ներսը: Դուռսի կէսօրուան շրացուցիչ լոյսին հակապատկերը: Խմիչքի հոտը, միախառնուած՝ ծխախոտին, թմրեցուցիչի ծուխերուն, հեղձուցիչ մթնոլորտ մը ստեղծած էր: Աւելի յարմար պիտի ըլլար «դժոխք» անուանել այդ կապելան: Կիսամութն մէջ, Անտրէ հագիւ նշմարեց պարմէնը:

- Ի՞նչ կը խմես,- հարցուց պարմէնը:

- Ոչինչ ... վարպետը հո՞ս է:

- Ի՞նչ վարպետ,- աւելցուց մարդուկը: Հոս ոչ վարպետ, ոչ գործաւոր, ոչ ալ աշկերտ կայ ... ամէնքը հաւասար են ... միայն խմաններ են ... հաւատարիմ, մնայուն յաճախորդներ ... քիչ անգամ կը բացակային ... նոյն ժամուն կու գան կը խմեն ... պէտք եղած “dose”-ը կուլ կու տան եւ ապա կը մեկնին խարխափելով, պատերուն քսուելով:

Անտրէ գրաւուած սեղանները դիտեց. տարտամ «նէոն» լոյս մը հագիւ կը ստուերոտէր սեղանները: Մեծ բան չէր նշմարուեր:

- Իմ փնտռած անձս նշանաւոր վիրաբոյժ մըն է: Պարմէնը շշմած էր:

- Բժի՞շկ ... վիրարո՞յժ,- կրկնեց,- ի՞նչ է անունը:

- Դաւիթ:

- Դաւիթ,- կրկնեց պարմէնը մտածկոտ...: - Վարկեան մը,- ըսաւ: Մի քանի օր առաջ, հեռաձայնով, Մարթա անունով կին մը գինք փնտռեց:

- Իր սպասուհիին անունն է,- ըսաւ Անտրէ:

- Լուկեաց, միշտ մտածկոտ մարդ մըն է: Միւսներէն կը տարբերի ... քաղաքավար է ... կեանքի նկատմամբ կարծես խռոված վիճակ մը ունի: Ասկայն տոկուն խման մըն է:

Մութ անկիւն մը ցոյց տուաւ: Անտրէ զգուշութեամբ մօտեցաւ: Ան գլուխը հակած էր: Մագերուն սպիտակ թելերը բազմացած էին: Ձեռքին մէջ կը սեղմէր կիսաւարտ գաւաթը: Ան էր: Ծանօթ էր սեղանին վրայ գտնուող սրճագոյն, հաստ շրջանակով ակնոցին, թելի ժամացոյցին եւ մանաւանդ ծայրը մաշած այդ ծխամորճին: Անտրէ դիմացը տեղաւորուեցաւ: Ան չանդրադարձաւ իր ներկայութեան: Միշտ գլուխը կախ էր:

- Վարպետ,- ըսաւ Անտրէ մեղմ ձայնով, դրեթէ երկիւղածութեամբ:

Ան յամրօրէն գլուխը բարձրացուց:

- Կը յիշե՞ս գիտ,- հարց տուաւ Անտրէ: Ան ականոցը տեղաւորեց դէմքին վրայ: Նոյն սուր նայ-
ուածքը ունէր տակաւին: Տխուր, շատ տխուր ժպիտ մը ունեցաւ: Երկու օրուան մօրուք ու-
նէր: Մի քանի կնճիռներ կ'ակօսէին ճակատը:

- Անտրէ ... դո՞ւն ես...:

Սպասեակին ձայն տուաւ: Գաւաթ մը ուզեց Անտրէին համար: Ուիսքի լեցուցած ատեն ձեռ-
քը կը դողար:

«Խմիչքի հետեւանքը ըլլալու է», ըսաւ ինքնիրեն: Մատներուն նայեցաւ: Գլուխը շարժեց:
Խմիչքէն թմրած վիճակ մը ունէր: Ինքը որ միշտ դէմ կ'արտայայտուէր խմիչքի եւ ծխախոտի
մասին:

Չէր հաշտուած տակաւին: Կայծակնահար կաղնիի մը կը նմանէր:

Անտրէ անոր ամէնէն ուշագրաւ աշակերտը եղած էր, բժշկութիւն ուսանած շրջանին:
Վկայականը ստանալէն ետք վիրաբուժական փորձաշրջանը անոր մօտ կատարած էր: Ան փա-
փաքած էր, որ Անտրէ իր օգնականը դառնայ: Վարպետը իբրեւ «ոսկի ձեռքերով մարդը»
ճանչցուած էր հիւանդանոցին մէջ: Հիւանդները կը նախընտրէին անոր նշդրակին տակ
գտնուիլ: Անոր ինքնավստահ քայլերը, երբ լսուէին հիւանդանոցին նրբանցքներուն մէջ,
հիւանդապահուհիները կ'ոգեւորուէին, իսկ հիւանդներուն ներսիդին յուսատու ալիք մը կը
բարձրանար: Անյոյս կարծուած հարիւրաւոր հիւանդներ փրկած էր:

Եւ սակայն...: Ան կը յիշեցնէր երկու տարի առաջուան, տխուր եւ ցաւալի դէպք մը, որ
ցնցած էր եւ հիմնովին խորտակած էր անոր կեանքը: Լենան՝ վարպետին կինը, անդամալոյծ
ըլլալու վտանգին տակ կը գտնուէր: Պզտիկ, բարդ եւ վտանգաւոր գլխու գործողութիւն մըն
էր: Լենա գիտակից իրեն վիճակուած պարագային, ամէն վտանգ աչք առնելով, կը պնդէր վի-
րաբուժական միջամտութեան ենթարկուիլ:

Վարպետը կը տնտնար, կը վարանէր: Անտրէ չէր գիտեր, թէ կինը ինչպէս համոզած էր
ամուսինը: Ան ընդունած էր մէկ պայմանով միայն: Ինք պիտի կատարէր գործողութիւնը:
Շատ հաւանաբար կը վստահէր կնոջը երիտասարդ տարիքին եւ իր փորձառութեան ու ճար-
տարութեան: Օգնական Անտրէն, լաւ վիրաբոյժի համբաւ ունէր այլեւս սա հիւանդանոցին
մէջ:

Չգետնուած էր վարպետը: Անոր «ոսկի ձեռքերը» անկարող եղած էին փրկել, իրեն ամէնէն
սիրելի եւ թանկագին էակը: Չէր մարսած իր այդ պարտութիւնը: Հրաժարած էր հիւանդանո-
ցի բարձրագոյն պաշտօնէն եւ հեռացած: Բժիշկներու Ընկերակցութեան յայտնած էր, թէ
վերջնականապէս կը հեռանար բժշկական ասպարէզէն: Մեկնումի պահուն քառասուն տարի-
քը դեռ նոր բոլորած էր: Իր ուժերը, մտային կարողութիւնը եւ արթնութիւնը տեղն էին: Անտ-
րէ փոխարինած էր զինք հիւանդանոցին մէջ:

Արծիւի մը նայուածքով ան կը սեւեռէր Անտրէն:

- Ինչո՞ւ գիտ կը փնտռես: Սպասուհիի՞ Մարթային ալ հեռաձայնած ես եւ այս «Արքայու-
թիւն» կոչուած կապելային հասցէն առած ես:

«Արքայութիւն» բառը արտասանած ատեն դէմքին վրայ անբացատրելի, կեանքի անհեթե-

թուլթիւնը մատնող քրքիջ մը գոյացած էր: Շրթներուն պրկումը կը դրսեւորէր անհեթեթութեան իր համակերպումը կարծես: Անտրէ վայրկեան մը վարանեցաւ: Իր առաջարկով անոր վէրքը պիտի գրգռէր, որ երկու տարի ետք դեռ չէր սպիացած: Սակայն իբրեւ բժիշկ, երկար չտեւեց Անտրէին վարանումը: Մարդկութեան օգտին համար էր:

- Հիւանդ մը ունիմ, որ ճիշդ ձեր կնոջ վիճակին մէջ կը գտնուի, ըսաւ Անտրէ: Ան ալ երիտասարդուհի մըն է: Անպայման գործողութեան ենթարկուիլ կ'ուզէ: Չ'ուզեր գամուած մնալ այդպէս անկողինին մէջ: Եկած եմ ձեր օգնութիւնը խնդրելու...: Դուք ունէիք յաջողելու բոլոր տուեալները ... ինչն էր պատճառը, որ չյաջողեցաք ... Ի՞նչ էր այն կէտը, որ վրիպած էր, որ նկատի չէիք առած: Խնդրեմ, ներեցէք ինծի, ձեր վէրքը կը վերարժարծեմ: Ձեզի կը դիմեմ իբրեւ բժիշկ ... իբրեւ խորհրդատու ... ինծի սորվեցողիքը յարգել հիւանդին ցաւը ... մեղմել անոր տառապանքը ... ինծի միշտ ներշնչեցիր այն միտքը, որ բժիշկ ըլլալը բաւարար չէր... հարկ էր ըլլալ նաեւ մարդ...: Այժմ ճարահատ կը դիմեմ ձեզի: Միթէ կարելի՞ է փրկել այդ հիւանդը...:

Անտրէ աղաչական կը նայէր վարպետին: Ան գլուխը կախեց: Հանեց ակնոցը: Խորհրդածութեան մէջ թաղուեցաւ: Անդադար դէմքը կը չփէր: Կարծես կարծիք յայտնելու կը վարանէր:

Նախկին կայտառ, ինքնավստահ վիրաբոյժէն մեծ բան չէր մնացած երկու տարուան մէջ, ծերունիի մը երեւոյթը ունէր, այդպէս՝ անխնամ: Իրեն միակ հաւատարիմ եւ մխիթարող բաբկամ ունենալով շիշն ու գաւաթը:

- Քեզի սիրելի ա՛նձ մըն է այդ հիւանդը, որ նշգրաւիդ տակ պիտի գտնուի,- հարցուց վարպետը, հաղիւ լսելի ձայնով մը:

- Ինչո՞ւ կը հարցնէք:

- Ձեմ ուղեր որ իմ վիճակիս մէջ գտնուիս ... արժէքաւոր տղայ ես ... կարող վիրաբոյժ ... ահաւոր բան է յանցաւորութեան ղգացումը ... նոյնիսկ երազներուդ մէջ: Քեզ կը հալածէ...:

Կրկին մխրճուեցաւ մտածումներու մէջ: Անտրէ կ'անդրադառնար եւ կը մասնակցէր անոր ներքին տագնապին: Ապա ան վեր առաւ գլուխը: Անտրէ որոշ փայլ մը նշմարեց անոր աչքերուն խորը:

- Կրնա՞ս համբերել գործողութեան...:

- Առաւելագոյնը՝ տասը օր...:

- Պիտի փորձեմ տեղեկագիր մը պատրաստել ... չաբաթ մը ետք տուն հանդիպիր:

- Դժուար պիտի ըլլայ ձեզի վերապրիլ, վերյիշել այդ տխուր եւ ցաւալի օրերը...:

- Միայն տիտ՞ւր ... միայն ցաւալի՞,- կրկնեց ան: Մէկ ումպով կուլ տուաւ խմիչքը եւ կրկին լեցուց գաւաթը:

- Ինչպէս կրնամ շնորհակալութիւն յայտնել ձեզի,- հարցուց Անտրէ:

- Հիւանդը փրկելով:

Աչքերուն փայլը չեղտուեցաւ: Անտրէին յիշեցուց նախկին օրերը: Յաջող գործողութենէ մը ետք կ'ունենար այդ փայլը:

- Տեղեկագրին մէջ,- շարունակեց վարպետը,- յատուկ ձեւով մը փակագծի մէջ կ'առնեմ այն կէտերը, զորս նկատի պէտք է առնես, որ իմ ուշադրութենէս ... որ ես ...:

Չկրցաւ շարունակել եւ գաւաթը ձեռքերուն մէջ սեղմեց:

Մեկնած ատեն Անտրէ պարմէնէն ուղեց կապելային հասցէաքարտը: Գուցէ հեռաձայնելու պէտք ունենար:

- Իրական բժիշկ է,- կրկին հարցուց պարմէնը: Հիմա կը հասկնամ, թէ ինչո՞ւ ուրիշ խմաններու չի նմանիր:

- Ինչո՞ւ, ի՞նչ է տարբերութիւնը,- հետաքրքրուեցաւ Անտրէ:

- Միւսները երբ խմեն, իրենց լեզուն կը բացուի: Փիլիսոփայ, անաստուած կը դառնան: Կիներու հետ երեւակայական արկածախնդրութիւններ կը պատմեն: Ան լուռ կը մնայ: Նոյնիսկ հարցումներու չի պատասխաներ: Լախտի հարուած ստացողի մը երեւոյթը կ'առնէ: Գլուխը կախ դուրս կ'ելլէ ու կը մեկնի, այդպէս մռայլ ու մտածկոտ:

Գուրսը Անտրէ մտմտութի մէջ էր: Արդեօք վարպետը պէտք եղած կամքը պիտի ունենա՞ր: Պիտի հրաժարէ՞ր չիչին յատակը մոռացում փնտռելէ: Երբ հիւանդանոց հասաւ, այցելեց հիւանդը: Անճելա էր անունը: Իր կրած անունին երեւոյթը ունէր: Եթերային, խարտեաչ, անմեղ նայուածքով, նուրբ դիմագծերով մանկամարդուհի մըն էր:

- Վարպետ տեսա՞ք,- հարցուց Անճելա:

- Այո ... խոստացաւ տեղեկագիր մը պատրաստել, դիւրացնելու համար դործողութիւնը:

Աղջկան եւ ծնողքին պատմած էր վարպետին կնոջ պատահածը: Գէմ յանդիման դրած էր դանոնք իրողութեան հետ: Ուղած էր անկեղծ ըլլալ: Նոյնիսկ անոցմէ գրաւոր համաձայնութիւն առած էր: Անտրէ քննելէ ետք հիւանդը դուրս ելաւ: Աղջկան հայրը իրեն հետեւեցաւ:

- Ինչո՞ւ վարպետը չի մասնակցիր գործողութեան,- հարցուց:

- Անկարող վիճակի մէջ կը գտնուի ... ձեզի բացատրած էի...: Ան տակաւին իր կնոջ կորուստին հետ հաշտուած չէ:

Բարձրաստիճան, քաջ դինուորական մըն էր հայրը: Անճելան իրենց մէկ հատիկ դաւակն էր: Կռիւ, պատերազմ ճանչցած այդ մարդը ազգկան գլխու այդ պճլիկ գունտէն կը սարսափէր:

Մի քանի օր ետք Անտրէ կապելա հեռաձայնեց: Վարպետը փնտռեց: Պարմէնը ըսաւ, թէ վերջերս չէր գիտեր ինչու կը բացակայէր: Անտրէին համար յուսադրիչ էր այդ լուրը: Հաւանաբար տեղեկագրին վրայ կ'աշխատէր:

Որքան օրերը սահէին, հիւանդին պարագաները անհամբերութեան նշաններ ցոյց կու տային: Անտրէ կը շարունակէր հսկել հիւանդին վիճակը եւ քննութիւններ կատարել:

Հաղիւ բոլորեց շաբաթը, առտու մը Անտրէ հնչեցուց անոր դրան դանգը: Ծանօթ էր տան: Յաճախ կ'այցելէր, իր փորձառական շրջանին: Մարթա բացաւ դուռը: Սովորականին պէս ժպտուն էր: Տարիներէ ի վեր տան Նանուկն էր: Մասնաւորապէս Լենային մահէն ետք յանձն առած էր տան բոլոր հոգերը: Մօր մը պէս խնամած էր զոյգը: Մարթա համբուրեց Անտրէն: Երկար ժամանակէ ի վեր չէին տեսնուած:

- Ո՞ւր է վարպետը,- հարցուց Անտրէ:

- Իր դրասենեակը:

Ապա աչքերը ջրոտեցան: Գլուխը կախեց:

- Շաբաթէ մը ի վեր դուրս չէ ելած հոնկէ: Կը խմէ ու կը գրէ ... կը խմէ ու կը գրէ ... ամէն օր պարապ շիշեր կը թափեմ ... ինքզինք կը փճացնէ...:

Ան գրասեղանին դիմացը նստած էր: Պատէն կախուած կնոջը իւղանկարը կը դիտէր: Անտրէ ծանօթ էր այդ նկարին: Կը յիշէր այդ հաճելի գիշերը: Վարպետը հիւանդանոցի իր անմիջա-

կան պաշտօնակիցները հրաւիրած էր Լենային տարեդարձը տօնելու: Այդ օր կնոջը նուիրած էր այդ դիմանկարը: Վրձինի ինքնավստահ, յաջող հարուածներով նկարիչը կրցած էր դրսեւորել Լենային բարեհամբոյր բնաւորութիւնը դէմքին վրայ: Կախած էր զայն հիւրանոցի ամէնէն աչքառու պատին վրայ: Հաւանաբար կնոջը մահէն ետք գրասենեակ փոխադրած էր աւելի երկար մնալու, աւելի մօտ ըլլալու համար անոր:

Վարպետը յուշերով տարուած էր: Չգզաց Անտրէի ներկայութիւնը: Հազիւ Մարթա սեղանին վրայէն վերցուց պարապ շիշը, վարպետը նշմարեց Անտրէն:

- Նստի՛ր,- ըսաւ, դիմացի աթոռը ցոյց տալով,- Մարթա մեզի առանց չաքարի լեղի սուրճ պատրաստէ:

Ծխամորճը վառեց:

- Ինչպէ՞ս է հիւանդդ, հարցուց:

- Ինչպէս գիտէք, անհամբեր է ... վայրկեան մը առաջ վերջանալ կ'ուզէ....:

- Տեսողութիւնը ինչպէ՞ս է....:

- Վնասուած չէ տակաւին,- ըսաւ Անտրէ:

- Լաւ նշան է:

Ապա ան գզրոցը բացաւ: Մեծկակ թղթածրար մը հանեց: Անտրէին երկարեց: Տեղեկագիր մը չէր: Ուղղակի մեքենագրուած, գրքի մը ծաւալը ունէր: Անտրէ շուարած էր: Հիացումով կը դիտէր վարպետը: Մէկ շաբթուան մէջ տիտանեան գործ մը կատարած էր:

- Բոլոր ցուցմունքներս, կարողութեանս սահմանին մէջ, արձանագրած եմ մանրամասնօրէն: Այն կէտերը, զորս յատկապէս նկատի պէտք է առնես, մատնանշած եմ....: Անտրէ, ինծի այդպէս մի՛ նայիր ... գիտեմ ինչ պիտի առաջարկես....: Չեմ կրնար գործողութեան ներկայ գտնուիլ ... ուժերէս վեր է ... չեմ կրնար նշդրակ տեսնել....:

Շիշը բացաւ եւ գաւաթ մը լեցուց:

- Տակաւին առտուան ժամը ինն է,- ըսաւ Անտրէ, խմիչքին ակնարկելով:

- Շաբաթէ մը ի վեր գեհներ վերապրեցայ,- վրայ բերաւ վարպետը:

Սուրճը խմելէ ետք Անտրէ մեկնելու պատրաստուեցաւ:

- Ինչ որ ալ պատահի իրարանցումի մի՛ մատնուիր ... յուսամ կը յաջողիս ... եւ այդ մանկամարդուհին մարդավայել կեանք մը կ'ունենայ:

*

* *

Անտրէ վարպետին հեռաձայնեց, ան տունը չէր: Մարթան պատասխանեց, ըսաւ, որ իր այցելութենէն ետք ան վերսկսած էր նախկին կեանքը: Միայն թէ անհանդարտ վիճակ մը ունէր: Արդէն սակաւախօս էր, ամբողջովին լռակեաց դարձած էր: Ոչինչ բանէ մը կը ջղայնանար: Միշտ քու մասիդ կը հարցնէ, թէ հեռաձայնա՞ծ ես կամ ոչ: Երբեմն գրասենեակը կը լուսցնէ իր շիշին ու գաւաթին հետ:

Անտրէ շուարած էր: Երբեք նման կեցուածք չէր ակնկալեր վարպետէն: Յանցաւորութիւն մը այս աստիճան կը խորտակէ՞ր մարդս: Խորքին մէջ յանցանք ալ չունէր: Անտրէ ականատես եղած էր: Ան իր կարելին ըրած էր փրկելու համար կինը: Հիւանդանոցին մէջ գիշերներ լուս-

ցուցած էր վիրաբուժական գիրքեր պրպտելով: Հանրածանօթ վիրաբույժներու հետ տեսակցութիւններ, ժողովներ ունեցած էր:

Ան որ թերահաւատ էր, կնոջը գործողութեան նախօրեակին, գիշերը դայն նշմարած էր հիւանդանոցի մատուռին մէջ ծնրադիր, երկու թեւերը պարզած դէպի խորանը:

Յետմիջօրէին Անտրէ գործը աւարտելէ ետք, սովորականին պէս, այցելեց Անճելան: Յաջորդ օրը պիտի մեկնէր: Բուժուած էր այլեւս: Յաջորդ գործողութիւն մը եղած էր: Հիւանդանոցին ամբողջ անձնակազմը հեւհեւ հետեւած էր Անճելայի գործողութեան եւ անոր առողջական վիճակին: Բոլորն ալ տեղեակ էին: Այդ վիրաբուժական նուաճումը կատարուած էր շնորհիւ վարպետի ցուցմունքներուն: Անտրէ մանրամասնօրէն, կէտ առ կէտ եւ բծախնդրօրէն հետեւած էր վարպետի թղթածրարին: Մասնաւորապէս անոր մատնանշած եւ իրմէ վրիպած կէտերը նկատի առած էր ուշադրութեամբ, եւ ղգուշութեամբ գործադրած էր: Թէպէտ ձեռքերը Անտրէին կը պատկանէին, սակայն ստեղծագործող ուղեղը անոր սեփականութիւնն էր: Անտրէ թոյլ պիտի չտար, որ ոեւէ մէկը այդ իրաւունքը, այդ պատիւը խլէր վարպետէն:

Նրբանցքին մէջ Անճելայի ծնողքին հանդիպեցաւ: Վերջապէս անոնք կը ժպտէին այլեւս: Խեղճերը չէին գիտեր ինչպէս շնորհակալութիւն յայտնել: Անոնց ըսած էր, թէ իրենց աղջկան իսկական փրկարարը ինքը չէր, այլ՝ վարպետը: Հայրը հիւանդանոցի տնօրէնութեան առաջարկած էր այդ թղթածրարը գիրքի վերածել: Հրատարակութեան մեկենասութիւնը ինք յանձն կ'առնէր:

Երբ սենեակ մտաւ, Անճելա հայելին ձեռքը դէմքը կը դիտէր: Գործողութեան ընթացքին ստիպուած խուղած էին անոր ոսկեգոյն խոպոպները: Պատանի տղու մը երեւոյթը ունէր:

- Անհոգ եղիր ... վաղը աւելի գեղեցիկ խոպոպներ կը բուսնին, մի քանի ամիս մայրապետներու պէս գլխաշոր կը գործածես,- ըսաւ Անտրէ կատակելով:

- Վաղը տուն պիտի մեկնի՞մ...:

- Այո ... սակայն ղգոյ՝ արեւէն, դեղերդ կը շարունակես եւ ամէն ամիս հիւանդանոց կը հանդիպիս քննութեան համար:

- Ե՞րբ պիտի ծանօթանամ վարպետին:

- Անճելային պատմած էր պատահած ողբերգութիւնը: Անոր կնոջը մահովն էր, որ իր գործողութիւնը յաջողած էր:

- Երբ գիրքը տպուի, միասին կը տանինք...,- ըսաւ Անտրէ,- քեզ տեսնելով պիտի ուրախանայ...:

- Վստա՞հ ես ... պիտի չտխրի՞մ...:

- Չեմ կարծեր ... վերջ ի վերջոյ բժիշկ է ... կեանք մը փրկած է... չեմ գիտեր ինչպէս բացատրեմ քեզի ... ձեռով մը դուն իր «գործ»ն ես...:

Մթնելու վրայ էր, երբ Անտրէ կապելա մտաւ: Նոյն տեսարանն էր:

Մութ, ծուխ եւ խմիչքի հոտ: Պարմէնը ձայն տուաւ: Մօտեցաւ:

- Ի՞նչ ունի մարդուկդ,- հարցուց, գլխու շարժումով ցոյց տալով վարպետին սեղանը:

- Ինչո՞ւ ... չեմ գիտեր ... ի՞նչ ունի...:

- Շաբաթ մը ամբողջ բացակայեցաւ ... ապա սկսաւ կրկին յաճախել: Տարօրինակը ... երբեմն մէկ գաւաթի դիմաց կը նստի այդպէս ժամերով, մտածկոտ կը դիտէ դիմացի պատը,

ապա առանց գալաթը վերջացնելու կը մեկնի ... երբեմն ալ տակառի պէս կը խմէ...:

Վարպետը խմիչքի ազդեցութեան տակ չէր գտնուեր տակաւին: Շիշը նոր բացած էր: Անդրադարձաւ Անտրէի ներկայութեան: Վեր առաւ գլուխը: Շրթներէն կախուած ծխամորճը սեղանին վրայ դրաւ: Զիրար սեւեռեցին: Հին օրերու նման, յաջող դործողութենէ մը ետք իրարու ժպտեցան: Ժպիտ մը, որ իրաւ բժիշկի մը իսկական վարձատրութիւնը կը նկատուէր, հեռու ամէն շահախնդրութենէ եւ շողոքորթութենէ:

- Եկած եմ հիւանդանոցի անձնակազմի եւ հիւանդի ծնողքին կողմէ շնորհակալութիւն յայտնելու ձեր յաջողութեան համար,- ըսաւ Անտրէ:

- Ի՞նչ յաջողութիւն,- վրայ բերաւ,- քեզ է որ պէտք է շնորհաւորեն:

- Քու ցուցմունքներդ էին իսկական պատճառը,- աւելցուց: Ապա լեցուց գալաթը: Դիմացը կէտ մը սեւեռեց:

- Ինծի համար յապաղած յաջողութիւն մըն է,- աւելցուց հազիւ լսելի ձայնով: Տխուր, շատ տխուր չեչտով մը: Անտրէ պիտի չմոռնար վարպետին շրթներուն վշտախառն ծամածռութիւնը: Դէմքին վրայ կեանքի մը ամբողջ ողբերգութիւնը կար:

- Դաւաթ մը չե՞ս խմեր...

- Ոչ,- ըսաւ Անտրէ: - Հիւանդանոց պիտի վերադառնամ...:

- Ոտքերը կը շարժե՞՞ հիւանդը:

- Այո ... վաղը հիւանդանոցէն պիտի ելլէ:- Լռութիւն մը տիրեց: Զգալի էր: Անտրէ հաղորդելիք լուր մը եւս ունէր: Սպասեակին սուրճ մը ապսպրեց:

- Տնօրէնութիւնը որոշեց ձեր թղթածրարը դիրքի վերածել եւ հրատարակել: Մեկենասութիւնը հիւանդին ծնողքը յանձն առաւ:

- Թող տպեն,- ըսաւ վարպետը, սակայն առանց անունս յիշատակելու:

Անտրէ անակնկալի չեկաւ: Կը սպասէր այդ մերժողական կեցուածքը:

- Այս մասին խօսիլը աւելորդ է ... քեզի կը պարտինք: Ես թոյլ չտուի որ հիւանդանոցին տնօրէնութիւնը իւրացնէ այդ նուաճումը: Յառաջաբանը ես յանձն առի դրել: Միայն հիմնական կէտ մը կայ, որ առկախ մնաց...

Վարանումէ մը ետք Անտրէ շարունակեց.

- Որո՞ւ կ'ուզէք մակագրել ... աւելի ճիշդ՝ նուիրել այս հատորը...:

Վարպետը քարացած վիճակ մը ստացաւ: Զեռքի գալաթը օդին մէջ կախուած մնաց: Փոխանակ խմելու, սեղանին վրայ տեղաւորեց: Դլուխը կախեց: Մատները իրարու կը սեղմուէին մարմնին ներքին ցնցումները զսպելու համար: Պարմէնը մօտեցաւ: Հաւանաբար հետեւած էր տեսակցութեան:

- Ի՞նչ ունի,- հարցուց,- հիւսիսը է...:

- Ոչ ... գործիդ նայէ ... ազատ ձգէ մեզ...:

Հետզհետէ ան վերագտաւ ինքզինքը: Դանդաղօրէն վեր առաւ գլուխը: Արցունք չկար աչքերուն մէջ, ոչ ալ անոնք խոնաւցած էին: Սակայն Անտրէ չչմեցաւ: Նայուածք մը այս աստիճան տառապանք կրնա՞ր պարփակել:

- Առանց Լենային մահուան, այս յաջողութիւնը տեղի պիտի չունենար,- չչնջաց ... Եւ կուլ տուաւ գալաթին պարունակութիւնը:

- Կ' ուղէ՞ք ձեզ տուն առաջնորդեմ:

- Ոչ,- ըսաւ կտրուկ շեշտով:

Դատարկուածի երեւոյթ մը ունէր: Այդ հոգեվիճակի մէջ բնական էր, որ մերժէր տուն մեկնիլ, կնոջը նկարին դիմաց մնալ այդպէս մինակ:

*

* *

Դիրքին հրատարակութեան առթիւ հիւանդանոցին տնօրէնութիւնը մտադրած էր գինեձօն կաղմակեպել, հրաւիրել քաղաքի ականաւոր բժիշկները: Վարպետը կտրուկ մերժած էր ներկայ գտնուիլ եւ խօսք առնել: Հրաժարած էին գինեձօնէն:

Քանի մը ամիս ետք դիրքը լոյս տեսաւ: Անտրէ եւ Անճելա որոշեցին դիրքին առաջին օրինակները իրենք անձամբ վարպետին տանիլ:

Անտրէ հեռաձայնեց: Մարթային հետ ժամադրուեցաւ: Որոշուած առտու, դիրքերու տրցակը իրենց ձեռքը, դրան դանդը հնչեցուցին: Մարթա բացաւ դուռը: Ձեռքով բերանը ծածկեց՝ չփոթած: Բոլորովին մոռցած էր վարպետին իմացնել:

- Բարեբախտաբար կանուխ եկաք, ըսաւ Մարթա: Տակաւին հոս է... ծաղկավաճառը ծաղկեփունջը հիմա բերաւ ... գերեղմանատուն պիտի երթայ կնոջը այցելութեան ... Լենան շատ կը սիրէր ծաղիկները:

Այդ միջոցին վարպետը հիւրանոց մտաւ: Այդ օր ածիլուած էր, փողկապ կապած էր: Մասամբ նախկին արտաքին երեւոյթը ունէր: Անճելա միշտ եթերային ու ժպտուն, ոտքի ելաւ եւ գիրքերու տրցակը վարպետին երկարեց:

- Վայրկեան մը կը քալե՞ս,- ըսաւ:

Աղջիկը սկսաւ երթեկեկել հիւրասենեակին մէկ ծայրէն միւսը: Ան կը հետեւէր քալուածքին:

- Դիմացի պատին վրայ կախուած նկարը ինչպէ՞ս կը գտնես...:

- Շատ գեղեցիկ ծովու մայրամուտ մըն է, ըսաւ Անճելա ... շատ կը սիրեմ ծովը...:

Վարպետը Անտրէին դարձաւ եւ բխմամբ վեր բարձրացուց, Անտրէն ալ իր բխմամբ, նախկին օրերու նման յաջող գործողութենէ մը ետք: Ապա ան բացաւ տրցակը: Վերցուց գիրքը: Լաթակաղմ կարմրաւուն կողքով ներկայանալի գեղեցիկ հատոր մըն էր: Ոսկեգոյն մեծ տառերով տպած էին իր անունը: Դարձուց կողքը: Կարդաց Անտրէին գրած հակիրճ յառաջաբանը: Ձուսալ ձեւով արտայայտած էր գրքի պատրաստութեան առիթն ու յաջողութեան պատճառները: Թերթատեց դայն հապճեպ ձեւով: Անճելային ըսաւ, որ իր շնորհակալութիւնները յայտնէ ծնողքին՝ գրքի հրատարակութեան համար անոնց բերած նպաստին առիթով: Անտրէին դարձաւ: Դիւրիւր շարժեց՝ տիւր ժպիտ մը դէմքին:

- Յուզիչ յառաջաբան մըն է, ուր ամէն ինչ ըսուած է,- աւելցուց:

Մարթա ներս մտաւ: Ըսաւ, որ ինքնաշարժը եկած էր: Ձինք կը սպասէր:

- Թող համբերէ,- ըսաւ:

Դանդաղօրէն խմեց սուրճը: Անճելային հարցուց, թէ ի՞նչ կ' ուսանէր:

- Հօրս դրդումով փաստաբանութեան պիտի հետեւէի ... սակայն ձեզ ճանչնալէ ետք ... չուարած եմ...:

Ինքնաշարժին ջղային ճշակը լսուեցաւ:

- Ամբողջ թաղը պիտի խանգարէ հիմա,- ըսաւ վարպետը ոտքի ելլելով,- կը ներէք ինծի...:

Անճելա ընդոստ ոտքի ելաւ: Անտրէ կը ճանչնար աղջիկը: Հակամէտ էր իր սրտաբուխ բնազդին: Անճելա դժուար զսպեց ինքզինք՝ վարպետին չփաթթուելու համար: Ան անդրադարձաւ: Աղջկան մօտեցաւ: Անոր գլուխը երկու ասիւններուն մէջ առաւ հարազատ հօր մը պէս:

- Քեզի ... քեզի միայն ու միայն առողջութիւն կը մաղթեմ: Մնացածը՝ երջանկութիւն, յաջողութիւն ... մարդկային կարելիութեանց սահմաններուն մէջ կը գտնուին...:

Վարպետին վարի շրթունքը կը դողար: Հապճեպով վերցուց ծաղկեփունջը եւ մեկնեցաւ:

Վերադարձի ճամբուն վրայ լուռ էին ինքնաշարժին մէջ: Յուզումի ազդեցութեան տակ կը գտնուէին տակաւին:

- Ամչցայ ողջ ըլլալու համար,- չչնչաց Անճելա:

- Ինչո՞ւ այդպէս կը մտածես,- ըսաւ Անտրէ: Վստահ եմ, որ իբրեւ բժիշկ, իբրեւ մարդ գոհունակութիւն մը ունեցաւ:

- Իսկ իբրեւ ամուսին,- հարց տուաւ Անճելա:

- Չեմ գիտեր,- ըսաւ տղան վարանոտ:

Ինքնաշարժներու ջղային ճշակները կը խլացնէին: Գոցեցին պատուհանները:

- Գիտե՞ս ինչ տպաւորութիւն ունեցայ, երբ ծաղկեփունջը ձեռքին մեկնեցաւ,- հարցուց Անճելա:

- Ի՞նչ:

- Կարծես կնոջմէն ներողութիւն խնդրելու կ'երթար...:

Մայիս 2011

Պէյրութ

ՍՊԱՍՄԱՆ ՑԱՆԿԻՆ ՎՐԱՅ

Երկու օր է ի վեր մեր տան գիշերային լոյսը չէր վառեր: Ամուսինս կը գանգատէր: Գիշերը դժուարութիւն կ'ունենար մութ, անցքէն յառաջանալու:

- Խաւարը չի սիրուիր, աչքդ կը կապէ: Աստուած նոյնիսկ առաջին անգամ լոյսը տարածեց, որ կարենայ աշխարհը ստեղծել: Լոյսն ուրիշ է, սիրտդ կը բանայ, քալուածքդ նոյնիսկ կը շտկէ,- կը կոչէր անգաղար:

Պուրճ Համուտի Շաղգոյեան չէնքը, հայութեամբ տրոփող կեդրոնը, շատ մօտ դրացնութեան մէջ է շուկային հետ: Հագիւ լայն պողոտան կտրած, դիմացի փողոցին վրայ ցուցափեղկի մը մէջ տեսակաւոր լամբեր կը նշմարեմ տարբեր չափերով:

Խանութին տիրոջ դէմքը հեռուն է, խոփող մարդու տպաւորութիւն թողած էր վրաս, հիմա առեւտուրի ատեն կը զգամ, որ իր կանաչաւուն աչքերուն ետին թաքուն բարութիւն մը կայ: Կը քաջալերուիմ ստացած տպաւորութենէս ու կ'ուզեմ զրուցել հետը, գուցէ անպտուղ չմնար փորձս: Յաճախ ինքնաշարժ տեղաւորելու դժուարութիւն կ'ունենայի առաւօտները, երբ Շաղգոյեան կեդրոնը կը խճողուէր այցելուններով, պաշտօնեաներով ու սպասարկողներով:

Եկուր ալ այլեւս տեղ գտիր ինքնաշարժդ տեղաւորելու: Երկու աչքերը բաւարար չէին ըլլար տեղ մը որսալու համար, այլ յաւելեալ

ճիգերու պէտքը կ'ունենայիր ինքնաշարժդ ձերբազատելու համար: Այդ օրերուն յաճախ այս խանութին ցուցափեղկին առջեւ զոյգ ինքնաշարժներու տեղ ապահովելու չափ ընդարձակ տարածութիւն մը կը մնար անխափան: Քանի մը անգամ ինքնաշարժովս փորձած եմ մտնել հոն: Բայց ծերուկը, որ խանութին տէրն էր, աչալուրջ դուրս կը վազէր խանութէն ու կ'արգիլէր հոն տեղաւորուիլս, պատճառաբանելով, որ այդ տարածութիւնը իր խանութին կը պատկանէր:

- Բայց, պարո՛ն, դուք ամէն առաւօտ այս տարածութիւնը բաց ձգելով կ'արգիլէք մեր մուտքը հոն, երբ մենք դրացի ենք արդէն: Հոս, «Ազդակ»ի խմբագրատունը պիտի ելլեմ ու տեղ չեմ գտներ ինքնաշարժս տեղաւորելու: Ծերուկը չի մեղմանար ու առաւել խոփող երես մը պարզելով կը պատասխանէ.

- Ո՛հ, տիկին, «Ազդակ»ը իր պաշտօնեաներուն համար «փարքինկ» մը թող չինէ...

- Երանի՛, երանի թէ օր մը ունենայ այդ յարմարութիւնը... բայց տեղեակ չէ՞ք, որ այս օրերուն մամլոյ շատ հանրածանօթ դռներ յանկարծ կը փակուին: Մամլոյ աշխատանքն ալ շատ նման է ձկնորսութեան, ոչ ձուկը բռնողը կը հարստանայ եւ ոչ ալ ուտողը կը կշտանայ... այս պարագային, ո՛չ «Ազդակ»ը, ո՛չ ալ լրատուութեամբ աշխատողը...

Խօսակցութիւնը կը քակէ մեր ծանօթու-

Թեան կծիկը ու կ'իմանամ, որ «Վահրամ Փափաղեան» Թատերախումբի տարիներու վաստակաշատ դերասան եղած է մեր ծերուկը, որուն հետ բարեկամութեան մեր պայմանագիրը կը հաստատուի, երբ կ'իմանամ, որ շատ վիրաւորուած է դաշնակցականի մը լուրջ ու անարդար նկատողութենէն:

«Ամէն բան շատ լաւ, բայց սա դաշնակցական չլլալդ մեծ կաֆ մըն է պրն. Վ.....»:

Յանկարծ կը յիշեմ Շնորհքին վկայութիւնը...

- Եթէ դաշնակցական չես, ուրեմն հայ չես... գրած էր ինծի Պոլիսէն Քանատա գաղթող մեր աղգականը տարիներ առաջ: Իր հայրութիւնը դադարողի պահելու հարկադրանքէն ղղուած, ուղած էր հեռանալ Թուրքիայէն:

Անմիջապէս կ'ըմբռնեմ, թէ ինչպէս այս պարկեշտ մարդուն սրտին ծալքերուն մէջ աճած է լեղապարկը ընդդէմ ոեւէ դաշնակցականի...

Արդեօք կարելի՞ է գաղափարը վեր դասել հայ ըլլալէ, թէ հայ ըլլալը վեր է ամէն արժանիքէ: Արդեօք, որակաւոր մարդը ողջունելի չէ՞ թէ կողմ ինչ գաղափարի ալ պատկանի ան:

- Ո՛չ, պրն. Վ....., մարդ աղատ է իր ծնած վայրկեանէն, իր առաջին իրաւունքն է աղատութիւնը: Անհատը աղատ է որդեգրելու իր ուղած գաղափարը: Շատեր կը սիրեն ապրիլ, ծովեղերքը, ուրիշներ կը նախընտրեն լեռներու վրայ ապրիլ՝ ոմանք ալ կը մնան դաշտային վայրերու մէջ: Ուր որ ալ ըլլաս կարեւորը լաւ մարդ ըլլալն է: Իմ հայրս ալ թունդ դաշնակցական եղած է ու կեանք մը ամբողջ ծառայած իր կուսակցութեան: Ան շատ կը սիրէր իր հայրենակիցները՝ ղէյթունցիները, որոնք ինսուլնահինգ տոկոսով հակադաշնակցական-

ներ էին: Ան կը յարգէր անոնց գաղափարը ու անոնք ղինք ընտրած էին իրենց միութեան ատենապետը:

Ծերուկին հպարտ ճակատին վրայ կարծես յաղթանակի երանգներ կ'երեւին, կնճիռները կը չուեն դէմքէն, յօնքերը կը գտնեն իրեն հաճելի կորութիւնը ու աչքերը արտակարգ բոցով մը կը խնդան:

Այդ օրէն մենք հին բարեկամներու պէս յաճախ հանդիպեցանք իրարու: Միշտ բան մը ունէր պատմելիք իր հարուստ Թատերական անցեալէն:

- Թատրոնը ինծի համար եղած է սրբավայր մը, որուն մոլտքին հանդերձարանին կը կախուին կուսակցական փողկապները եւ գեղարուեստական ճաշակները, ու հանդիսատեսը ասոնցմէ մերկացած մոլտք կը գործէ հանդիսասրահ:

Ձարգացած անձնաւորութիւն մըն էր՝ շրջանաւարտ Փրանսական համալսարանէն: Իր Թատրերգութիւնները իր հարադատ Թարգմանութիւններն էին օտար մեծ Թատերագիրներէ: Կեանքն ու աշխարհը ըմբռնած այս մեծ դերասանը գեղարուեստական եղանակով տարիներ անդադրում հրամցուցած էր իր հանդիսականներուն կեանքի անուշ ու լեղին՝ հաւասարապէս:

Անգամ մը, երբ Տիգրան Կամսարականի «Վարժապետին աղջիկը» Թատրերգութեան շատ հնաբոյր ըլլալուն մասին կը ղրուցէինք, ըսաւ.

- Անգլիա, որ աշխարհի Թատերական կեդրոնը կը նկատուի, ուր կան բաղմաթիւ Թատերագիրներ, հոն եւս կը տեսնենք «Հնաբոյր» նկատուած հեղինակի մը գործը, վերամշակուած եւ պատշաճեցուած արդի պայմաններուն, ու ասիկա յարգելու համար՝ իրենց

գրեթե մոռցուած հեղինակը, եւ դայն ծանօթացնելու համար նորերու:

Ինծի շնորհած «փարքինկ»ը մեծ բարիք մը եղաւ ինծի համար: Ամէն առաւօտ, երբ ինքնաշարժս կը մօտենար անոր խանութին անկիւնադարձին, ան դուրս կը վաղէր մօտքս արգելակող երկաթեայ ցից ձողերը վերցնելու: Երկար ժամանակ յարմարութիւններ չէի ունեցած ինքնաշարժ վարելու: Ղեկին չէի մօտեցած ու հաւանաբար կորսնցուցած՝ կարդ մը ճկունութիւններ ու մոռցած ուրիշ նրբութիւններ: Բայց ինք՝ անգին ծերուկը՝ միշտ պատրաստ էր կամաւոր ինծի օգնելու:

- Աջդ կտրէ, ա՛ջդ կտրէ, հիմա հակառակ դարձուր ու շիտակ շարունակէ...

Յաճախ ճամբուն երթեւեկը կը կեցնէր իր բարի մարդու պարզութեամբ ու ճարտարութեամբ, որպէսզի ապահովէր իմ հանգիստ ճամբայ կտրելս կամ ինքնաշարժը տեղաւորելս:

Շատ բծախնդիր էր, յաճախ չէր ընդունէր քիչ մը անկանոն ու քիչ մը թեքուած շարունածքս:

- Ո՛չ, ո՛չ, չեղաւ,- կը գոչէր,- ետ նստի՛ր ու շտկէ՛...

Հընչ հնազանդ աշակերտի մը պէս ետ կը մտնէի ինքնաշարժս ու կը կատարէի իր ճշգրտմ հրահանգները ու ասոնք բոլորը օգնեցին ինծի, որ ձեռք առնեմ մոռցած ու չգիտցած մանրամասնութիւններ ինքնաշարժ վարելու:

Առտու մըն ալ ինքնաշարժս տեղաւորելէ ետք, ներս կանչեց զիս խանութ ու հոն դարակէն խնամքով պահուած մեծադիր գիրք մը երկարեց ինծի ու ըսաւ.

- Փրոֆեսիոնալ մակարդակի հասած թատերական արուեստը այսպիսի կատարելութեան

հասած քիչ անգամ տեսնուած է սփիւռքի ոստաններուն մէջ.

Մարսէլ Էյմէ

«Ուրիշներուն գլուխը»
թատրերգութիւն 4 արար

Թարգմանուած Վ... Ու...

Գիրքը ինծի յանձնելէ ետք կրկին-կրկին կը պատուիրէր մէկու մը չտալ: Միայն գրքին մէջ, մակագրած էր տիկին Ս...ին, բարեկամաբար: Ինձմէ կը խնդրէր անպատճառ կարգաւ ու կարծիքս տալ այդ թատրերգութեան մասին:

Ընկերային կեանքով հարուստ այս անձնաւորութիւնը կ'ապրէր իր ճոխ ու փառաւոր անցեալին մէջ ու կարծես այդ գիրքը, զոր կ'երկարէր ինծի՝ փաստագրուած վկայագիրն էր: Անոր մէջ երկմտանք մը կար, թէ ոեւէ մէկու մը չտամ, ոեւէ մէկուն չյանձնեմ: Յստակ էր, որ ինչ արժած էր իրեն այդ գիրքը: Իր ամբողջ հոգեկան արժանիքները, իր ամբողջ երիտասարդութեան կորովը հոն թափած, հիմա ատիկա մասունքի մը պէս պահած կը յանձնէր ինծի:

Կ'առնեմ խնամքով ու կը վերցնեմ հետս, խոստանալով չյանձնել մէկու մը:

Ակամայ կը մտածեմ թատրոնի ղինուորագրեալներուն մասին, որոնք առանց փառասիրութիւններու, միայն աղգային-ընկերային կեանքին մէջ ծառայելու համար այնքան մաքուր ու ամբողջական նուիրումով կը բոլորէին իրենց խումբին շուրջ: Կը գործեն լուռ, գիշեր-ցերեկ, շաբաթներ, ամիսներ շարունակ, միայն մէկ վարձատրութեան՝ իրենց թատերախումբին փայլուն յաջողութեան համար:

Անգամ մը Հալէպ գացած էի արձակուրդի: Վերադարձիս սեւ հագած էի, որովհետեւ կրտսեր եղբայրս մահացած էր: Երբ տեսաւ զիս, նայուածքէն չվրիպեցաւ սեւ հագածքս: Հետաքրքրութեամբ մօտեցաւ ինծի առաջօրեան մեր ինքնաշարժի հանդիպումի պահուն ու հարցուց պատճառը: Երբ իմացաւ եղբօրս մահը, զիս միտիթարելու ճիգով մը փորձեց կսկիծս սովորական դիպուածի մը վերածել եւ ժպիտը դէմքին ըսաւ.

- Ես ալ waiting list-ի վրայ եմ (սպասման ցանկին վրայ):

Իր արտայայտութիւնը կարծես տեսակ մը համաձայնութիւն էր մահուան հետ: Յիշեցի մեծ իմաստասէրի մը խօսքը, որ կը թելադրէր՝ «յիշելով մահը՝ ապրիր»: Կեանքի բոլոր երեսները ապրած ու բոլոր խռովքները լուծած՝ հասած էր գիտակցութեան գերագոյն աստիճանին:

Երբեմն ուրախ, երբեմն ալ սրտնեղած կը տեսնէի զինք, երբ հարցը կապուած կ'ըլլար իր առողջութեան: Այո՛, ճնշումը չէր իջներ, չաքարը չատ կը բարձրանար ու ինք այնթապցիի մը հպարտութեամբ, որ առհասարակ սովորական է բոլոր այնթապցիներուն, ու անդրդուելի կեցուածքով կ'արհամարհէր բոլոր այդ մանրութիւնները:

- Գիտե՞ս, անգամ մը ըսաւ ինծի հպարտօրէն, որ հայրս ալ կը տառապէր շաքարախտէ, բայց երբ ուզեցին կտրել իր երկու մատները՝ մերժեց: Ըսաւ՝ «Ի՞նչ, այդ մէկը իմ կեանքս երկո՞ւ տարիով պիտի երկարէ, չեմ ուզեր այդ երկու տարիները... Թող աւելի չապրիմ»: Ու չձգեց որ կտրեն իր մատները...

*
* *

Ձմրան ցուրտ օրերն էին, Յունուարի առաջին շաբաթները: Պագր կը կճէր այտերս: Պրն. Վ...-ի խանութին առջեւ տիրոգ իրարանցումը կը զարմացնէ զիս եւ կը մատնէ մեր աչալուրջ հսկիչին բացակայութիւնը: Օտար ինքնաշարժներ խճողած էին իր խանութին առջեւի տարածութիւնը: Անկանոն շարան մը խանգարած էր սովորական կոկիկ համակարգը: Խանութը փակ էր: Կլիման բաւական ցուրտ ըլլալուն կը խորհիմ, որ մեր ծերուկը ինքզինքին խնայած էր այս պազերն ու միտքս հանգիստ կը փորձեմ ուրիշ տեղ մը շարել ինքնաշարժս:

Բայց խանութին բացուիլը կ'ուշանար, թէեւ պազն ալ նոյն սաստկութեամբ կը շարունակուէր:

Կէսօրէ վերջ մը, գործերս վերջացնելէ ետք խմբագրատան մէջ օրուան թերթերը աչքէ կ'անցընեմ, զանազան նորութիւններ աչքէս վրիպած կրնան ըլլալ: Հոն «Զարթօնք»ի չորրորդ էջին վրայ, բարի ծերուկին նկարը մահազդի մը ճակտին կռթնած անհոգ կը ժպտէր ինծի... Ոտքերս կը թուլնան յանկարծ, աչքերս կը կծուընան, իր բարի դիմաստուները կը պատկերանայ դէմս կայտառ ու պայծառ...

Կր դադրիմ որեւէ բան մտածելէ, միայն մէկ բան ուզեցս կը մթաղնէ... Waiting list-ի վրայ իր անունը նշուած ըլլալու դառնութիւնը կը ցաւցնէ զիս:

ՀԱՅՔՈՒՆԵՐ*՝ ՔԵԶԻ

* * *

Այնքա՛ն հեռու քեզմէ:
Ովկիանոսին ոռոնցէն վեր
Շնչառութիւնդ կը թնդայ:

* * *

Գիշերս՝ կռպերով տակ փակ:
Ծալուած թելերով տաքին մէջ
Յերեկս կը ծաղկի:

* * *

Նայուածքիդ մէջ տիեզերքս.
Ու երբ փակեցիր աչքերդ
Անապատս արթնցաւ:

* * *

Մեղեդին բջիջ առ բջիջ կը քակուի
Ու նորովի կը դաշնաւորուի
Քնարին վրայ որ մարմինս է:

* * *

Հեռացող ընկեր մը:
Ծառեր
Գարնան փոթորիկներէն տերեւաթափ:

* * *

Մահ սիրո՞յ համար:
Որո՞ւ տրուեր է տառապանքին մէջ
Իմաստուն ըլլալ:

* * *

Գիշերուան մէջ ցաւն իր մեներգը կ'ընէ.
Կաղկանձներ կը ձայնակցին:
Ամպերը՝ հանդիսատես:

ԾԱՂԿԱԾ ԲԱՂԵՂ

Կաղնին՝ ձերմակին ծանրութեան աակ,
Անով վեհացած:
Ես՝ հոգւոյդ վրայ:

* * *

Հեռացար: Ձայնդ մերժեց հեռելի.
Իրեն յարմար էր աւելի
Տաք քարայրի յուշերուս:

* * *

12: Ժամը գիշերը կը կիսէ:
Անքնութեան մէջ
Կր լուծուին բոլոր աղերը կեանքին:

ԳԻՇԵՐ

Նկանակ մը. փարչ մը գինի.
Երկինք մը բաց:
Եւ Բանին հոսքը բիրեղեայ:

* * *

Խօսքի դռները միշտ փակ են.
Յաճախ ուշ է:
Եւ աստղերը կը խուլնան:

* * *

Տատրակները կտցեցին արերը
Որ փշուր-փշուր պատշգամս թափեցաւ:
Առաւօտեան օրհներգութիւն:

* * *

Անապատ է, սիրելիս, երբ ձայնդ դադրի:
Բայց անապատին մէջ իսկ
Ուղտեր կու լան երբեմն երկար, միալար:

ԵՐԲԵՄՆ

Գարնան հովը այնպիսի բիրտ աարփանքով
Կը գրկէ ծառերն ծաղկած ...
Փթիթները կը չորնան: Հիմա՛ յաճախ:

* * *

Աւերակ է հիմա մեր մանկութեան սէրը.
Բայց փարթամ է այնանդ թոյսը:
Այսքան շքեղ փշածաղիկ անսա՞ծ էք:

* * *

Միջոցները կարճուեր են.
Բայց ի՞նչ օգուտ.
Մութ ամպեր են գլխուս վերել:

* * *

Աշնան պէս հասուն, աշնան չափ քաղցր,
Դուն իմ անյոյս սէր:
Ձիւնը պիտի գայ ու ծածկէ բոլոր տառապանքները:

* * *

Այսքան ապրեցայ, բայց դեռ չեմ գիտեր,
Թէ սէրը ի՞նչ է:
Թափուող ձիւն երբեք, երբեք չեմ տեսեր:

* * *

Ամբողջ գիշերը քերթուած կարդացի,
Որ սիրաս մոռնար իր խենթ կարօտը
Հանգիստ քնանար:

* Հայքուն ճափոնական աւանդական բանաստեղծութեան տեսակ է՝ եռատող կառուցուածքով:

ՅԱՐՈՒԹ ՍՐԿ. ՇԷՐՆԷՋԵԱՆ

Ծնած է 1992-ին, Պէյրութ: Նախնական կրթութիւնը ստացած է Ազգ. Աբգարիան վարժարանէն ներս, որմէ ետք ընդունուած է Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Դպրեվանք, ուր հի կը շարունակէ ուսումը մինչև այսօր: Դպրիվանքիան մթնոլորտը առիթ դարձած է զարգացնելու արուեստի նկատմամբ իր բազմակողմանի հետաքրքրութիւնները: Գրելու կողքին կը զբաղի դաշնամուր նուագելով, հրգահանութեամբ եւ գծագրութեամբ: 2009-էն ի վեր կ'աշխատակցի «Ազդակ» օրաթերթին, «Հորիզոն»ի գրական յաւելուածին եւ հայրենի ու սփիւռքահայ այլ թերթերու:

ԳԱՐՆԱՆԱՅԻՆ ԾՆՈՒՆԴ

Կախուած էր...
Ոսկի կախուած էր կապոյտին մէջ:
Անոր թելերը փակած էին անհունին վրայ,
Երբ նորածիլ ծաղիկը իր բոյրը արձակեց:
Բարձրացաւ...
Կապոյտի մէջ տապալակելով,
Ջեփիւտին շունչով՝
Բոյրը բարձրացաւ:
Հասաւ...
Բոյրը ոսկիին հասաւ:
Համբուրեց անոր այտերը
Ու կամացուկ մը վար սահեցաւ:
Ծիկնեցաւ...
Ոսկին աւելի շիկնեցաւ
Ու կրակ դարձած
Համով բոյրին ետեւէն սլացաւ...

ԱՆԼՈՒԵԼԻ ԱՂՕԹՔ

Մթութեան զգեստը եկաւ ծածկեց,
Երկնականարն ամբողջ այլափոխեց,
Ու ես սնարիս վերմակով,
Քեզ սպասեցի, հայր իմ, կարօտով...

Եկար, համբուրեցիր իմ մանուկ այտեր,
Իբրեւ պահապան գիշերուան՝ դրիր սէ՛ր.
Բաց աչքերդ վրաս մտար անկողին՝
Ականջդ սրտիս զարկերուն սրած:

Ու սկսար թակել դուռը բաց երկնքի,
Կանչեցիր Հա՛յր, աղօթքով թախանձագին,
Աղերսեցիր օրհնութեան ցօղեր բարի,
Որ ծորին մեր վրայ ու մեր կեանքին...

Աղօթքդ՝ սրտէդ, արցունքը՝ աչքերուդ,
Վզի խաչդ ամփիդ մէջ՝ եռուն,
Կու տայիր փառք քու Աստուծոյդ,
Իր պարգեւած բոլոր բարիքներուն...

Տակաւին կը շնչայ ձայնը աղօթքիդ,
Ու ինչպէս փափսուք կը հասնի ականջիս,
Ո՛հ, տակաւին կ'աղօթե՛ս ինծի համար հայր իմ:

Բայց ինչո՞ւ, ինչո՞ւ այս անգամ առանց համբոյրի...

ՀՈՒՐ ՄԸ ՍՐՏԷՍ...

Փա՛ռք այդ օրուան,
Երբ հանդիպեցայ քեզի եւ ուխտեցի տիրանալ:
Հազա՛ր օրհնանք այդ վայրկեանին,
Երբ ձեռքերս քնքշութեամբ բռնած,
Բարի գալուստ մաղթեցիր ու սկիզբ դրիր մեր ընկերութեան:
Որքա՛ն բախտաւոր ու երախտագէտ կը զգամ հիմա,
Որ քեզի պէս հաւատարիմ ու անկեղծ բարեկամ մը ունեցայ:

Ուրախութեան ցօղե՛ր թող տեղան...

Ձեռքերս բռնեցիր ուժգին, քնքշութեամբ,
Որպեսզի երբեք քեզմէ չհեռանամ եւ միայնակ չմնամ:
Կախարդեցիր սիրտս ու հոգիս, ինչպէս գեղանի մը իր ասպետին:

Քու անմման վարսերդ, մատներդ
Տանջեցին, տոչորեցին սիրտս ու հոգիս,
Ցանկութեան անխորտակելի զսպանակ մը դնելով ներսիդիս:

Ձեռքերէս բռնած զիս նետեցիր ձամբայ,
Ուր վազք կայ անդադար, եւ ուր կան
Ծաղկեթուրեան մեղեդիներ,
Որք կը ծփացնեն հոգիս
մէջն իրենց ալեացն ըմբոստ ու խաղաղ...

Տա՛ր զիս հեռուներն անյայտի,
Որոնց դիմաց կը խոնարհի սիրտն իմ անյաղթ,
Եւ անոնց կը միանան արցունքներս թափանցիկ...

Տա՛ր զիս հեռուները անյայտի,
մնամ սիրոյդ մէջ հաւատարիմ...
Ու յագեցնեմ պապակը սրտիս...

Անմման իմ դաշնակ,
Շալկէ մինչեւ վերջ հոգերս բազում
Ու նետէ քայլերդ հաւասար իմիններուս...

Մինչեւ վախճանը մեր անաւարտ ընկերութեան...

ՎԵՐՋԻՆ ԼԱՐԸ...

Բարտիին տակ նստած՝
Կապոյտն աչքերս կ'երփնագրէր:
Ձեռքերուս մէջ քնարս բռնած՝
Այտերէս ոսկի կը ծորէր:

Ճակտիս միտունը բուրումնաւէտ,
Քնարիս երգին հետ կը բարձրանար:
Սրտիս մէն մի զարկին հետ
Երկինքը ամբողջ կը թնդար:

Ու քնարս կ'երգէ՛ր, կ'երգէ՛ր անդադրում
Իր լարերով ոսկեգոյն...

«Օ՛հ, ինչ սքանչելի քնար մ'ունիս,

Որ կը հնչէ գեղեցիկ,
Բայց ինչո՞ւ լարը վերջին,
Միշտ տխուր է ու տրտմագին»...

Բարձրացուցի իմ քնար,
Ու նայեցայ այդ լարին,
Հոն գրուած անուն մը կար՝
Գրուած

. է .

Տանջալի:

ԱՆԿՈՉ ՀԻԻՐԸ

Ճամբաները լուռ ու յոգնած,
Անկոչ հիւրերը ձամբած,
Կը քնանային սեւ հագած:

Անոնց վրայ լոյս մըն էր ինկած,
Իրենց հանգիստը խանգարած,
Անկոչ հիւր մըն էր բերուած:

Ո՞վ չէր գթար այդ հիւրին,
Մրոտած տկար մարմնին,
Արցունքոտած աչքերուն...

Շնիկ մըն էր հիւանդոտ,
Ապշահար ու մտածկոտ,
Ի՞նչ կը մտմտար արդեօք...
Մայրն ու հա՞յրը կը փնտռէր,
Թէ՞ կիներ ու զաւակներ...

Հին օրերո՞ւն կ'ափսոսար,
Թէ՞ անձայն կը մըմռար,
Բայց անպայման ունէր ցաւ...

Յուսահատ էր իր կեանքէն,
Զգուած, լքուած ու անտէր...

Ո՞վ հաւատարմութեանդ արժէքը գիտէ:

ՀԻԻԹԸ ՄԻՐՈՅ...

Առաւօտեան պայծառութեան տակ երկնքի
Հողը կը կանչէր այգեկութքի,
Տալու համար իր բաժինը կեանքի,
Որպէս մարդուն բնծայ, բարիք...

Օգոստոսի վառ շողերով,
Իջայ քաղելու խաղողը՝ երգելով:
Երկարեցի ձեռքս ողկոյզին,
Ուր գտայ անուշ ժպիտ:

Մատներս խաղողին վրայ զգացին
Տաքութիւնը արեւու շողին:
Անոր տիրելու համար զայն ձգմեցի,
Եւ մէջս ժայթքեց հիւթը քաղցրագին...

Հիւթը ձեռքերուս վրայ ծորած էր,
Որուն մէջ կար քաղցր սէր,
Աստուածածնայ օրհնութիւններ,
Արեւաշողի զօրութեան հետ:

Օգոստոսի վառ շողերով,
ձեռքերս օծուած էին խաղողով՝
Քաղցրահամ ու քաղցրաբոյր,
Ափերուս մէջ հիւթն էր սիրոյ...

ՀՈՒՐ ՄԸ ՄՐՏԷՍ...

(Բ. Մաս)

Տակաւին կը հնչեն...
Մեղեդիներդ հրավառ ու սիրալի,
Կը շրջին ազատ թռչելով խորերն իմ սրտիս:
Նուաճեցիր անտարածք հողերը հոգւոյս,
Բերիք սէ՛ր, հորիզոններ ցոյց տուող լո՛յս...

Ամէն մէկ ձեռքս դարձուցիր հով,

Որոնց միջոցաւ թոյլ տուիր սրտիս
Օրօրել մեղեդիներու ալիքներ հզօր,
Աշխարհ մը հիացման եւ խոնարհութեան,
Աշխարհ մը ամբողջ...

Ըսէք հիմա, ինչպէ՞ս բաժնուիմ,
Երբ կը հրավառի անզօր սիրտն իմ,
Ու կը տանջէ զիս տեսիլներով երազի...

Դուն օծեցիր սիրտս մեղեդիներով թովիչ,
Որ չձանչնայ երբեք չորացում ու կորուստ...
Դուն ցօղի կաթիլներով թրջեցիր ականջներս նուրբ,
Ուր կը բուրեն առաւօտեան ձառագայթներ մեղմ ու անուշ...

Ո՛հ, իմ դաշնակ, ներէ՛ ինծի,
Բայց պիտի հարցնեմ քեզի կրկին,
Պիտի մնա՞ս իմ ընկերս կեանքի...

ԴԷՊԻ ՎԵՐ...

Ջերմ հողին վրայ մարմինս կը ննջէր,
Աչքերուս մէջ կապոյտը կը փայլէր,
Երբ հոգիս թեւ առաւ, դուրս եկաւ կրծքէս,
Ինչպէս թռչնակ սլացաւ դէպ՝ վեր...

Վե՛ր, անսահմանի՛ն ու անբիծին մէջ,
Փնտռեց շող արեւու սիրատենչ,
Ինչպէս ձիւղ՝ յենարան իր ոտքերուն,
Երգեց արեւին՝ թագաւորին լեռներու...

Բայց անյազ հոգիս յանկարծ սահեցաւ,
Խելագար արագութեամբ գառն ի վայր ինկաւ:
Ծաղիկ մը քնքուշ իր թերթիկներով
Շալկեց գահավիժող հոգիս, ալեխոռով...

ՍԱՐՍԱՓ

Նստած հպարտ՝ դէմքիս վրայ,
 Զերթ ասպետ մը՝ ձիուն վրայ,
 Թախծոտ հայեացք մը կը նետես յանկարծ:

Օ՛, Սարսափ:

Կրծքիդ մէջ պահած ես այնքան խորհուրդ, գաղտնիք,
 Վրան թելերուն՝ «կեանք», «փառք» ու «պատիւ»,
 Ուր կը գտնեմ ես իմ փառքի մեծ գահ:

Օ՛, Սարսափ:

Չաստուածներու հզօր շանթերու պէս,
 Կ'իջնես դէպ՝ երկիր՝
 անարդարութիւններով լի,
 Ու կ'ուզես բաժնել չարիքն իր արմատէն...

Բայց տկար ես զերթ մարդ հողեղէն,
 Կ'ուզես սիրուիլ, շոյուիլ ինչպէս գարնան թիթեռ,
 Մեղմօրօր զեփիւռին գիրկն իյնալ յաւէտ,
 Ու պար բռնել յար արեւու երգին հետ...

Երեկոյ է նորէն, հանգստեան պահն իմ,
 Ու ես կ'իյնամ անդունդն մատեանի,
 Դուն այտերս ի վար կը դառնաս սարսափ,
 Սեւ ու մութ գիշեր, մազերով խռիւ,
 Կը փրթիս յանկարծ զերթ ցասում ու քէն,
 Որ դո՛ւրս քաշես զիս պահէն վերացման...

Որ դարձեալ փաղաքշեմ, շոյեմ, միայն սիրեմ քեզ
 Օ՛, Սարսափ, Սարսափ,
 Իմ խելա՛ն ասպետ...

ՊԱՏԱՐԱԳԻ ԿԻՐԱԿԻ

Կէսօրը երազն է շրջում.
Խո՛ւլ բառերի հանդերձները
Սահում են զգո՛յշ ու փշրում
Որք ձիւների դողերն ի վար:

Աւարտուած է ամէ՛ն պատճառ,
Անհմաստ է յիշել հիմա
Երջանկութեան հեռացումը.

Որպէս մտքի վերջին արար՝
Միրոյ հոգին բաժանում է
Ձեղած մարմնից:

Տա՛ր ինձ քեզ հետ, սպասի՛ր, հոգի՛,
Կամ էլ թո՛յլ տուր մի քիչ լինեմ
Ղօղանջը քո պատարագի,
Ու խնկարկեմ աշխարհով մէկ՝
Ո՛չ մի ծիրում սէր մի՛ փնտռէք,
Բացի նրա հետքից թողած
Ձեր գօլ սրտի խոյակների
Երկնապատիւ վերելքներում...

2 Ապրիլ, 2011

ՕՐՈՒԱՅ ԱԶՔԵՐՈՒՄ

Կապոյտ են օրուայ աչքերը այսօր,
Ծովացած՝ ժպտում է տխրութիւնս ինձ,
Ինձ հետ է միայն մի վտի՛տ կէսօր,
Անքէն են ինձ պէս ու նորից անխինդ:

Երջանկությունը քո մէջ փնտռեցի,
 Ու աղօթք դարձաւ անցեալը մի բուն,
 Քո ներկայի մէջ բացակայեցի՝
 Իմ ներկան շինած մոռացուած մատուռ:
 Կապոյտ են օրուայ աչքերը այսօր,
 Ծովացած՝ ծփում է թախիծս անհէն,
 Բառը գլխահակ՝ որպէս վաղուայ օր
 Սենեակի քունքին լռել է արդէն:

21 Մարտ, 2011

ԽԵՆԹԵՐԳԱԿԸ ՄԵՆՈՒԹԵԱՆ

Ամպր գարնան գոյնը ունի,
 Ու բառերը շուշանածոր՝ մեղքն են քաւում
 Քո լռութեան:
 Այգաբացից ապշած ցօղի անմեղութեամբ՝
 Ես տխրութեան կողակիցն եմ,
 Խենթերգակը ազնուութեան:
 Եւ տալի՜ս եմ, նուիրո՜ւմ եմ
 Անմտութեամբ՝
 Կան ու չկան, հարկաւորը,
 Անգամ անպէտքն ու ո՛չ այնքան կարեւորը:

Ճշում եմ ու խօսում անվերջ,
 Զլինելդ համարում վերջ՝
 Ինձ դատելով իմ յօրինած փուչ խօսքերով:

Ամպր գարնան գոյնը ունի,
 Բառի շուրթից բառ է սահում
 Ու խաթարում խուլ աղօթքը քո լռութեան:
 Բառի շուրթից բառ է սահում,
 Փակում հոգու կամո՜ւրջ, կածա՜ն,
 Որ սերմերը աշնանացան
 Զմրան գալը երբեք չզգան
 Ու չպաղեն ցրտի ուսին:

Քեզ մի՛ տանջիր, մի՛ տառապիր,
Այս են եղած կան ու ... չկան,
Թո՛ղ՝ տխրութեան ցրտամութը
Ու ապրումի դառը գութը
Ամպի թեով հեռու գնան...

Ես տխրութեան կողակիցն եմ
Ու խենթերգակը մենութեան:

22 Փետրուար, 2011

ԶՄՐԱՆ ՇԵՄԻՆ

Այսօր թուում է՝ ձմեռ է գալու,
Հեռում սպասում է ծալպատիկ քամին,
Որ սառը երթի տարածումներում
Կերպիս մէջ մտնի ու կազմի մարմին:

Այսօր թուում է՝ ձմեռ է գալու,
Գունատ փողոցի ստուերն է մրսում,
Ինչ որ այլացում կայ՝ անհանգի՛ստ, անթա՛րթ,
Ու ներսն իմ այսօր ապրում է դրսում:

Որքա՛ն կ'ուզէի ձարալիկ քանու պէս,
Է՛լ յետ չնայել թողած անցեալիս,
Թօթափել հեռում թախիծս որպէս
Ծանօթ յոյզերի հեռացում թեթեւ:
Այսօր թուում է՝ ձմեռ է գալու,
Անուրջն է մրսում՝ յուսաթափ ու մերկ,
Անտարբեր ձմեռն էլ ձիւն չի տալու
Բնութիւնն արդէն գծուծ է ու լերկ:

Այսօր թուում է՝ ձմեռ է գալու,
Կը պաղեն նաեւ վերքերս բոլոր,
Ու շռայլութեան յուշը անմարմին
Կը մնայ աշնան գոյներում բոսոր:

12 Դեկտեմբեր, 2010

ՄԱՐԴԱԿԱՆՈՆԸ

Շտապում եմ հատել փողոցն ամեն օր
Իմ ընտրած գոյնի թարթող վայրկեանից՝
Անկարգապահ եմ...

Ու թէ աշխարհը պիտի կանոնուի
Կանաչ թարթումից զգաստ լուսակիրի
Իմ ներսում ապրող անհանգստությունը
Ըմբոստ է վաղուց ո՛չ միայն ընդդէմ
Երթեւեկութեան ձեռնած կանոնի:

Անկարգապահ եմ ու ըմբոստ եմ ես,
Խելառ մի տեսակ, որ խուսափում է
Սուտ ու պղտորում եւ մարդացումի
Ծիրից դուրս եկած մարդականոնը
Խախտող բոլորից:

Մարդականոնը նոյն լուսակիրի
Երեք լոյսերի պարզ կառուցուածքի
Համեմատութեամբ պարզ է աւելի՝
Երկու գոյն ունի՝ առաջին գոյնը
Ազնուութիւնն է, նրանից վերեւ
Վառում է ստի գոյնը շլացնող,
Մարդականոնը ժխտող բոլորը
Շտապում են հատել
Մարդ առաջինին երկրորդին կապող
Հոգեղէն ձամբան սուտ ազդարարող
Ու խեղաթիրուած կեղծ գոյնի ներքոյ:

Անկարգապահ եմ,
Թէ վաղը էլի փողոցը հատեմ
Իմ ընտրած գոյնով՝ ձեռքս չբռնէք,
Մարդականոնի խաչմերուկներում
Հենց նոր պատահած վթարը վկայ՝
Իմացէ՛ք, որ կայ ստի չափն անցնող
Մի նոր սրիկայ:

7 Հոկտեմբեր, 2010

ՈՐ ԼԻՆԵՄ

Թողէ՛ք, որ լինեն այնպէս, ինչպէս կամ,
Կուտակեն անվերջ ժամանակի մէջ
Երազող կերպի ստուերը իմ գոյի,
Թողէ՛ք, որ ատեն վաղո՜ւց ատելին,
Ու թողէ՛ք սիրեն միայն սիրելին:

Թողէ՛ք, որ լինեն այնպէս, ինչպէս կամ,
Բաժանուե՛մ, լուծուե՛մ ինքս ինձանում,
Ձեռքով որոնեն իմ զարկերակում
Ազնիւ, ինձալէսեան ծանօթ տրոփիւն:

Թողէ՛ք՝ երազեն աներազելին,
Նուաճեն մի պահ եզերքն անսահման,
Թողէ՛ք, որ յորդեն, թողէ՛ք, որ ձչամ,
Ու այնքա՛ն, մինչեւ մի քիչ... համրանա՛մ:

Թողէ՛ք ինձ այսօր այնպէս, ինչպէս կամ,
Անկշռելիութեամբ կո՛ւշտ ընդարմանամ,
Ու լինեն ազատ ես իմ սիրոյ մէջ,
Եւ անգամ ինձնից մի քիչ հեռանամ:

Թողէ՛ք ու լռէ՛ք իմ յորդորի դէմ,
Այս նոր երեկոն թո՛ղ ինձնով վառուի,
Եւ անբռնագրօս իմ ստուերի միջից
Թանձրացած մրմունջս թող անտե՛ս պոկուի
Ու գնա՛լ, հասնի՛ հին ժամանակին,
Երազող գոյիս շռայլ-անհոգին...
Թողէ՛ք՝ նա մնայ այնպէս, ինչպէս կայ
Որ դառնայ ինձ մօտ ձիշդ ժամանակին:

6 Յուլիս, 2010

ԻՇԽԱՆ ԶԻՖԹՃԵԱՆ

ԳՐԱԿԱՆ ԲԱՑԱԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

Չուգադիպություն: Լոյս կ'ընծայենք նույնպես դափնեկիր մեծ բանաստեղծ Սէն-ճոն Փերսի խօսքը (տեսնել քիչ մը անդին), բանաստեղծության մասին, զոր կարելի է ընդհանրացնել գրականության համար: Նաեւ՝ Իշխան Զիֆթեանի յօդուածը, որ ժամանակակից հայ գրականության խստապահանջ գնահատումն է: Յաճախ կոչ ըրած ենք վիճարկումի, որ մտաւորական չափահասութիւն կ'ենթադրէ: Գրականության պատմութիւնը կը վկայէ, որ բոլոր ժողովուրդներու գրողները եւ բանաստեղծները բանակ եղած են, անոնք մեծերու ծլարձակման ենթահողն են, քիչեր նուաճած են բարձունքները: Մեր ճակատագրով ժողովուրդ մը, Հայաստան եւ Սփիւռքներ, ինքզինք փնտռելու ընթացքին «գրականութիւն կը փորձէ»: Երեւոյթը դրական է, ժամանակը կ'ընէ գտումը: Եթէ հայ գրողները գաղթականի պայմաններու մէջ մնացած չըլլային, եւ չըլլան - զարգացման եւ տնտեսական -, նուաճումները այլ կ'ըլլային եւ կրնան ըլլալ վաղը: Գրականութիւնը կեանքի պատկերով է, զիրար լրացնող մեծերով եւ միւսներով: Հասկնալու այս ցանկութեամբ հարկ է կարդալ Սէն-ճոն Փերսի եւ Իշխան Զիֆթեանի միտքերը: Ազնիւ վիճարկումը միշտ բաց պէտք է պահել, խօսիլ, ոչ բացարձակ մերժումներու տխրութեամբ, եւ ոչ միամիտ լաւատեսութեամբ, այլ ճամբայ հարթելու համար վաղուան աճին եւ լոյսին առջեւ:

Բ.

«Բանաստեղծը իր արտադրութեան առաջին ընթերցողը եթէ կրնայ ըլլալ, այն ատեն կրնայ անդրադառնալ իր ըրածին: Առանց այս անհատական անդրադարձին, ներկայ անլրջութիւնը պիտի շարունակուի ու արդէն կը յարատեւէ ան»:

Ի. Զ.

Ափիւռքի ներկայ դրական ընդհանուր մթնոլորտին, յատկապէս բանաստեղծական ու դրական քննադատական ձգտումներու, ուղղութեանց եւ տրամադրութեանց պիտի անդրադառնայ այս ակնարկը: Ակնարկ մը իբրեւ անդրադարձ՝ անդրադառնալ, դառնալ այն կողմ, որ թերեւս չկայ, քանի անոր բացակայութիւնն իսկ չարժուածն է այս դրութեան: Դառնալ քան խորանալ մանրամասնութեանց մէջ: Խորութիւններ ու երկարաձգումներ հաւանաբար ուրիշ

առիթմերով գան: Շատ մը կէտերու մէջ նաեւ Հայաստանի ներկայ գրականութեան կրնայ վերաբերիլ այս դրուածքը: Այս իմաստով Հայաստանն ու Ափիւռքը լաւ կը հասկնան զիրար:

ԺԱՄԱՆԱԿԸՆԿԵՑ ՇՐՋԱՆ

Այսօր ամէն բանաստեղծ կատարելութեան մը մէջ բանտուած է ու խուլ: Յարատեւութիւնը չփոթուած է առաքինութեան մը հետ, առանց հարցնելու թէ ի՞նչ որակի յարատեւութեան մասին է խօսքը: Ի վերջոյ յաւերժութիւնը իբրեւ «Հայկական առաքինութիւն» կը կրկնենք, արդէն չատոնց առանց ամօթի: Գրելու համարձակութիւնը աստիճան մըն է, բարձրութիւն մըն է: Գրել շարունակելը թերեւս յարատեւութեան ջիղի մը մասին կը վկայէ — շնորհ մըն է: Թուղթ ու դիրք քով-քովի շարելը երբեմն թերեւս յամառութիւն է միայն: Ողողել էջերը — բայց ինչո՞ւ: Ողողելո՞ւն՝ երեւոյթի՞ն վրայ կեդրոնանա՞նք, թէ՞ բովանդակութեան որակին: Ողողելու արարքը, արտադրումը մեքենականութիւն մըն է, որ շարունակականութիւն կ'ապահովէ: Եւ երբեմն պէտք է, բայց ոչ՝ նպատակ: Արագութեան դարը կրնայ շատ դիւրաւ անառակութեան տանիլ, անոր լաւ եւ գէշ կողմերուն: Գրեմ-անցնիմ: Ժամանակին յարմարի՞լ, թէ՞ ժամանակին անուն տալ, զգալ անոր նրբութիւնները, լսել անոր ձայները: Ժամանակին մէջէն խօսիլ:

Միջակութիւններ կ'արտադրուին, բանաստեղծներու աճը շատ զօրաւոր է, (դրական) թերթերը լեցուն են միջակութեանց տարբերակներով, բանաստեղծները անզօր են իրենց արտադրութիւնը ներկայացնելու, հոն գրական քննադատութիւն բացարձակապէս գոյութիւն չունի, բացի յաւուր պատշաճի անհամութիւններէ, որոնք ի զօրու են քանի մը անյօդ նախադասութիւն, ոչ սակայն միտք քով-քովի դնելու, գրական քննարկումը կռուի հետ կը շփոթուի, երանի ըլլայ գրական մակարդակի կռիւ. ու այս բոլորէն կը տուժէ գրականութեան մը կեանքը, կենսունակութիւնը:

Հայերէնի նախնական ու երբեմն նոյնիսկ անկար գիտութիւն մը կը փրկէ, իբր թէ կը փրկէ նորելուկ բանաստեղծներու փաղանգի մը գոյութիւնը, որ մէջտեղ ինկած է Լիբանանի եւ Ատւրիոյ գաղութներուն մէջ: Երեւոյթը, թէ նոր անուններ կան հրապարակի վրայ, կրնայ միտքարութեան մը խաբկանքը բերել: Քանի լեզուն արտադրող մէջտեղ կը դնէ, ուրեմն դեռ ուժ մը ունի, կը խորհինք յաճախ: Որպէսզի մասամբ իմացուած լեզուն թերեւս ուժական իմաստ մը կարենայինք տալ այս ձեւով: Գուրգուրանքի՝ «նորերուն» նկատմամբ դուրսգորանքի պակասի մասին կը խօսուի կամ կը գրուի, եւ ոմանք պաշտպանողական դիրք կ'առնեն, Քաջ-Նազարի պատերազմ ալ կը մղեն, նախ՝ իրենք իրենց դէմ, որովհետեւ թիրախներու ճանաչման դժուարութիւն ունին, ու իբր թէ նորերը կը պաշտպանեն: Իսկական գրական հետաքրքրութիւն, նորերով կամ հիներով, դոյութիւն չունի: Հետաքրքրութիւն չի նշանակեր բանաստեղծական դիրք տպել, տեղ տալ, լսել. հետաքրքրութիւնը կը սկսի հոն միայն, ուր երկ-խօսութիւն ու քննարկում, բանաւոր ու գրաւոր, տարբեր ճակատներու բախում դոյութեան կողմ դան: Գրականութիւնը լուրջի առնող մարդիկ տարիներով կը վիճին գրական հարցերու

մասին: Գրական խնդիրներու երկայնքին կ'ապրին: Անոնց քովն ի վեր է իրենց գոյութիւնը: Մինչեւ որ եզրայանգումներու գան: Ու եզրայանգումները կը յաջորդեն իրարու:

Միջին արեւելեան մամուլը «նորարարութիւն» բնորոշումը կը գործածէ, դուցէ տասնամեակներէ ի վեր, առանց այդ բնորոշման աստիճաններն ու նրբութիւնները սահմանելու: Ակզբնական շրջանի մը եթէ ան զայն գործածողներուն աչքին ժխտական գոլնաւորում ունէր (ու թերեւս կարգ մը ուղեգններու համար մինչեւ հիմա ալ ունի), հիմա զգուշութեամբ մը անոր կը տրուի դրականամերձ երանգ մը: Նոր արարեալը իբրեւ այդպիսին գէշ չէ՝ կ'ըսուի ու կը մտածուի: Կարգ մը մօտեցողներու համար իսթանպուլահայ արդի բանաստեղծութիւնը տիպարային օրինակն է նորարարութեան, իմա հոս՝ արդիականութեան: Արդիականութիւնն է՝ ուղեք, տեսք, կայ փորձը ի Պոլիս: Գոնէ Զահրատի մը կիկոյաբանութիւնը «հասկնալի» է, ըստ այսպիսիներուն: Հասկնալուն չի տրուիր սակայն իմաստներ ունենալու կարելիութիւնը: Ընթերցողը կարծէք բնական իրաւունք մը ունենայ հասկնալու եւ հասկնալը ըլլայ միաձեւ ու մի: Ընթերցողական զգայնութիւն մը կայ, պէտք է ըլլայ, որ հասկնալը կը զարգացնէ:

Հոս գրական միջին մակարդակ մը ներկայացնելը քաջագործութիւն եւ նպատակայարմար պիտի չըլլար, բայց չի դադրիր ան պէտք մը ըլլալէ: Կը կարդանք երբեմն արեւելահայերէն դարձող կիսաարեւմտահայերէնի անկեալ լեզուով տողեր: Բռնի ուռեցուած բառերու ու կէտադրական նշաններու պայթումներ, ինքնակործան խիզախումներ: Ուշացած ու լլկուած յեղափոխութեան մը բառապաշար: Չպեղուած, չկարգացուած, չտեսնուած բառերու թափուելիք կրկնութիւն: Գիտական կամ հոգեբանական բառապաշարի ու ակնարկութեանց դործածութենէն մեկնած գիտոսիկութեան հանդիսադրում: Բովանդակային մակարդակի մը վրայ կ'ունենանք հետեւեալ պատկերը.- կամ ելեւէջ մը ալեկոծ՝ պարտութեան կամ տխրութեան յաջորդող յաղթանակ կամ ուրախութիւն, առնելով ամէնէն տափալները օրինակներուն. կամ հարթ գաղափարներու թաւալք, ուր բարձրութիւններ ու խորութիւններ չեն բացայայտ, ետ ու առաջ չկայ, այլ հաւասարութիւն. կամ հերոսական ոգիի մը պատասխանող ասք՝ յեղափոխաշունչ, ոչ գիւտ կամ որոնում, այլ՝ արդէն ծանօթի տարբերակային վերարտադրութիւն: Կամ ալ սիրալիր մեղկութիւն՝ սիրային ոլորտի մէջ թափառող: Տեղ մը՝ Իբր-թէ-կեղծ-Վ.-Օշականութիւն մը: Կեղծը պիտի ունենար գոնէ Օշականի հարցերուն փոխադրութիւնը, օրինակումը ու ապա՝ վերափոխումը: Իբր-թէ-կեղծը չի դառնար իսկ անոր հարցերուն շուրջ, անոնց տաքնապի հասկացողութեան հանդէպ կը մնայ միշտ անզօր: Լեզուին հանդէպ անփութութիւնը յաճախ ներկայ է:

Ախնակի հովեր են ասոնք երբեմն, «բոլսաւ-հասաւ»ներու խումբ մը, բնական, Մեծարենցեան «ճամբէն»ի կրկնութեան ճամբաներէն: Իսկ երբ «բանաստեղծութիւն» կամ «քերթուած» բառերը կը խոստեն դէպի գրուածքը, պահ մը եթէ մոռնանք ու հանգիստ թողունք՝ երգ ու երազ, հոգի ու ոգի, սէր ու խէր ու նման բանաստեղծա-անբանաստեղծական եզրեր, կը յայտնուի գիտակցութիւնը քերթուած մը դրելուն, որ միայն ցուցական հանգամանք մը ունի կատարուած փորձերուն մէջ յաճախ:

Միթարիչ հետաքրքրականը նորերուն մօտ հայաստանեան կոպիտ հայրենասիրութենէն

մասնակի շեղումն է, գէթ ներկայիս՝ ճիշդ, թերեւս բնագրով մը, շեղում մը, միակ այն վտանգով, որ սա շեղումը երթայ ու քսուի իսթանպուլահայ բանաստեղծական փերուկն: Զի ոմանց համար քերթողաբար «փիլիսոփայել» կը նշանակէ միմիայն Պոլսոյ մերձենալ: Դպրոցական փակում մը ունի իսթանպուլահայ արդի բանաստեղծութիւնը: Ոչ ժխտական յատկանիշ, ոչ ալ անպայման առաւելութիւն:

Ի՞նչ կը փնտռենք: Ազդեցութիւն՝ ազդել ու ազդուիլ մայրերակներէն (իւրաքանչիւրը նախ կը փնտռէ, կը ստեղծէ իր մայրերակը), տպաւորութիւն, կապկելու, կրկնելու, կռուելու ու տարուելու շնորհ: Ճարտարութիւն, օրինակելու գիտութիւն, բերուած կամ մասամբ ինքնագիւտ, իւրացնելու տաղանդ: Արձագանգելու փորձարկում: Յիշելու, միտք պահելու ուշիմութիւն: Արթնութեան ու հսկողութեան, ուշադրութեան, նկատողութեան, սեւեռումի զարգացում: Յարատեւ, բայց յառաջացող փորձարկում՝ փոխանակ արտադրողական անսրբագրելի ինքնապարտադրանքի: Ո՞վ դրած է այդ չշարկուած բեռը: Լեզուին իմացումով եկած առճակատում անոր հետ: Անոր կարելիութեանց վերաբերում: Ընթերցումով կրնային գալ այս բոլորը: Խաբուելու եւ խաբելու կարողութիւն: Աճապարարութիւն: Կեղծի ու իսկատիպի շրջում, հաւասարում, ետառաջութիւն կամ տակնուվրայութիւն՝ իմաստի, բառաշարի: Խզում ու մեկնում: Բացակայութիւն:

Նաեւ ու մանաւանդ՝ գրողի բանաստեղծութեանց բազմամակարդակ ընթերցումը հեղինակներուն իսկ կողմէ:

Պիտի ըլլան բոլոր կարգի ու սարքի գրողները: Կան միջին տարիքէն անդին անցնողներ ու նորապսակներու շարք մը: Այսօր միջին տարիքի շուրջ դարձող բանաստեղծներու փաղանգ մը կայ, որ չի կրնար ընդունիլ, որ (ընդհանուր բանաձեւումով մը ըսած) առաջին քանի մը հրատարակութենէ ետք, դէպի ինքնահաստատում գացած, ահաւոր վայրէջք մը նշող «երկրորդ կիսու» երկրորդական հատորներ կը հրատարակէ ան, ինքնահաստատումը դնելով մնայուն փնտռութիւն մակարդակին վրայ ու ասիկա շատ արտաքին ձեւով մը, ոչ էութեանական: Ասոնք կը մնան կողմնակի փողոցներու կարգավիճակին մէջ: Կրնայ պատահիլ նոյնիսկ, որ ամէնէն ինքնահաստատ բանաստեղծն անգամ փորձուի տկար քերթուածի մը հրատարակութիւնը արդէն բանաստեղծական գիտակցութեան մը պակասը կամ խաթարումը կը յիշեցնէ: Խեցբեկում ու ներքին ուժական ջլատում: Արտադրութիւն մը այսպէս՝ արտահանում ու արտաքսում աւելի:

Հոյլ մը, որ ինքն իր վրայ կը դառնայ, կը գալարուի ու հետաքրքրական, իմա՝ խոստմնալից մեկնարկով ճամբայ ելած, հիմա միջին տարիքի գրողներ, սմբած տողեր կ'արտադրեն, վեր կամ առջեւ չ'արձանագրուիր, այլ աստ ու անդ լոյս տեսած անկողմնորոշ քերթուածներ հատորի տակ կը վազեն հաւաքուիլ եւ մարմաջը պատասխան կը ստանայ՝ հատոր մը դրինք հրապարակ: Մէկ հատոր աւելի բանաստեղծ ըլլալ:

Լուել գիտնալ, սուզուիլ տարիներու փորձառութեանց մէջ: Տարիներ ու տասնամեակներ կը յատկացուին դրական գործերու երկնումին համար:

Երեւոյթին դէմ մատնանշումը կը կատարուի այստեղ ու ընթերցողներէն անոնք որոնք իրենք զիրենք կը վերագտնեն երեւոյթին հորիզոնին՝ կրնան օգտուիլ:

ԳՐԱԿԱՆ (Մ)ԱՄՈՒԼ

Զուտ գրական մամուլի բացակայութիւնը ընդհանրացած երեւոյթ մըն է հայկական մակարդակի վրայ: Մշակութային որակի լրջօրէն հետամուտ հանդէսներն իսկ միշտ կիսադրական եղած են, գեղարուեստը երբեք առանց անտեսելու՝ «Ոստան», «Նաւասարդ» կամ «Մեհեան», «Անդաստան», «Մենք» ու մինչեւ «Ահեկան»: Զուտ գրականութիւն թերեւս չի չալկեր հայ մտքի միջավայրը, պայմաններու կամ սովորութեան բերումով: Միշտ գուցորդում կը փնտռէ, կը սփռուի: Ասիկա երեւոյթ է, որ աւանդութիւն մը կը կազմէ: Գրական գտումը կրնար անշուշտ մասնագիտական ներմտութիւն ու մինչեւ կարելիութեանց սահմանափակում ալ ափ առնել: Հոնկէ, ներդրութենէն կարելի ըլլար հաւանաբար սկիզբի մը անցնիլ, բացելի ալլապէս: Փորձը չէ եղած՝ որ գիտնանք:

Գրական մամուլի աննկարագիր բնութիւնը ամէն քայլի կը զգացուի: Քանի քիչ գրող ունինք, ուրեմն պէտք է ամէն ինչ տպենք ու ամէն ինչ տպել կը նշանակէ ըստ երեւոյթին՝ քաջալերել: Մերժել գիտնալը կապ պիտի ունենար լրջութեան հրաւերի մը հետ:

Գրական թերթ մը այսօր համաբնոյթ է գրական ժողովածոյի, «ծաղկեփունջի դրութիւն» կը կոչեն ումանք:

Գրական կոչուած թերթերու խմբագրական կազմեր — եթէ յաճախ յիշատակուած անուանացանկեր իմաստ ունին —, պարտքին տակ կը գտնուին ուղարկուած աշխատակցութիւն-կտոր մը մերժելու եւ մերժումին պատճառն ալ բացատրելու: Գրական թերթ մը յանուն չեմ գիտեր ի՞նչ գաղափարաբանութեան հիւանդանոցի կամ քարիթաւի գործ ստանձնելու կը նուիրուի: Որպէսզի հայերէն լեզուով գրող ըլլայ՝ հարկ է գուրգուրալ անմակարդակ եւ սխալ հայերէն գործածողներու վրայ: Ախ ըլլայի՞ն մնայուն հանդիպումներ, ուր այս հարցերը քննարկուէին, հեղինակները իրենց երկերով հրաւիրուէին եւ յաւուր պատշաճի ձեւակերպութիւններէ անդին վէճ ու խնդիրներու բանաձեւում կատարուէր, յարգելով խօսքի մշակոյթի մը օրէնքները: Երկխօսութեան համար մեկնակէտերու հաւասարութիւնը կամ նմանութիւնը, մարդոց զարգացման համեմատելիութիւնը նախադրեալներ են, սակայն անոնք ալ յարատեւ խօսքին մէջ կրնան հասուննալ: Խօսքին յարատեւութիւնն ալ շատախօսութիւնը չէ, այլ՝ կրկնութեան պարագային, մէկ քայլէն միւսը անցնող, մէկէն երկուքին մեկնող ընթացք մը, որ չ'արգիլեր ետդարձներ, բայց կենսունակ շարժում է: Վերադարձը: Մտածուած վերադարձը:

Գրական քրոնիկի մը ներկայութիւնը թերեւս օգտակար ըլլար:

Պարոնեանին հետեւողութեամբ ու շարունակելով իր խօսքը, ազատ մէջբերումով մը ըսենք՝ էջը երբ փողոցը զուայ՝ ներքին լուրերու կարգ կ'անցնի իր արտաբերածը, երբ Պատրիարքարանը զուայ՝ ազգային լուրերու (այս գալիքն է մեր աւելցուցածը), իսկ երբ գրական մամուլին մէջ՝ գրականութեան կարգ:

(ԳՐ)ԱԿԱՆ ՄՕՏԵՑՈՒՄ

Զափանիչներու չդոյութեան եւ անոնց անկարեւորութեան տաղնապ մը դոյութիւն ունի: Գրախօսականներ ժամանակ չունին չափանիշի հարցեր դնելու: Կամ կը դովեն կամ կը պատմեն, կը կրկնեն արդէն դրուածը, տարրեր բառերով վերարտադրելով զայն: Աժան ու անհամ: Կրկնաբանող դրական քննադատութիւն մը, ինքն իր մէջ դարձող դրական վերլուծում իբրեւ, որ կը խափանէ քննադատութեան դարձող ու դառնալով յառաջ դացող կարելիութիւնը: Գրական կտորին շուրջ դարձող, անոր ըսածները տարբեր բառերով վերարտադրող, կրկնող, ու զայն մէջբերող անդրադարձը առաջին կամ զերօ աստիճանի մօտեցում մըն է:

Արժէքաւորի-անարժէքի հարցը պիտի դնէ ոչ թէ լոկ սահմանում մը — այս մէկը կը հաւնիմ, այն մէկը՝ ոչ — այլ մեկնող մօտեցումը ինք: Վերլուծումը, որ բանաստեղծութեան մը այս կամ այն տողը վեր կամ վար պիտի առնէ, զայն խորացումներու եւ ընդլայնումներու պիտի տանի, ան է որ արժէք մը պիտի տայ կտորին: Անհատական արժեւորման աւանդութիւն մը կայ, զոր ընթերցողը իր նախասիրութենէն կամ համակրանքէն բերած կ'ըլլայ, իր ընթերցողի ինքնակրթութենէն: Երկ մը սիրել կը նշանակէ անոր արժանիքէն առնուիլ, բանալ անոր արժանաւոր ըլլալու, պատշաճութեան, նոյնիսկ պատուի բեմ մը: «Պատիւ բրէք»ը հոսկէ է որ կ'անցնի:

Միշտ ալ անձնականը, նախասիրութիւնը կը խառնուի դրականին: Գրականութիւնը իր հարցերով, եթէ կայ ան, կը փորձէ զանցել անձերու ու հասնիլ հարցերուն իբրեւ անանձնականացած երեւոյթներ: Մասամբ մը միայն: Ապասելի է, որ իւրաքանչիւր բանաստեղծական կամ դրական արտադրութիւն ներկայացուի, քննարկուի, որպէսզի տեսութիւնները բիւրեղանան: «Ես այսպէս կը դրեմ»ը տեսութիւն չի կրնար ըլլալ:

Բանաստեղծը իր արտադրութեան առաջին ընթերցողը եթէ կրնայ ըլլալ, այն ատեն կրնայ անդրադառնալ իր ըրածին: Առանց այս անհատական անդրադարձին, ներկայ անյրջութիւնը պիտի շարունակուի ու արդէն կը յարատեւէ ան:

Ապաստած թարմացումին դիմաց տակաւ ընդարմացում կը նկատուի: Այսպէս օրինակ, եթէ Լեւոն Էսաճանեանին համար բնական թուած ըլլայ իր գրչեղբայրը՝ Վարուժանը անմահներու կարգին դասել 1919ին, անոր նահատակութենէն միայն երեք տարի ետք հրատարակած «դրական ուսումնասիրութիւն» ենթախորադրուած երկին մէջ, ու զայն սկսիլ Վարուժանին նահատակի բնութագրումով, այսինքն անոր ճակատադրէն սկսելով մօտենալ դրականութեան, Վարուժանի նահատակութիւնը հոն իբրեւ «արիւնլուայ քերթուած» կը կենայ աչքերուն առջեւ գրչեղբօր (Լեւոն Էսաճանեան, Անմահներ. Գանիէլ Վարուժան (Կեանքը եւ դործը), Կ. Պոլիս 1919, էջ 14), այդ արիւնը դեռ չէ անհետացած աչքերուն մէջ մերօրեայ կարգ մը գրախօսներու, երբ անոնք Վարուժանին կը մօտենան, ու այս կացութիւնը անոնք պատուով կրնան հաստատել: Առէք պատկերը իբրեւ փոխաբերութիւն:

Հայաստանեան (միայն) դրական մամուլին մէջ յաճախ հանդիպած եմ «դրական քննադատութեան» տեսակի մը, որ հետեւեալ հոլովոյթը ունի. կենսադրական տուեալներ հրամցնել, անոնց մէջ թափանցիկ հետքեր որոնել, որոնք «կապ» մը ունենան տուեալ հեղինակին սա կամ նա քերթուածին մէջ դործածուած սա կամ նա բառին կամ պատկերին հետ. եթէ նոյն բառե-

ըն ըլլան հոն ներկայ՝ շատ աւելի «յստակ» կը դառնայ «կապակցութիւնը»: Յետոյ կը կատարուին մէջբերումներ, սանկ նստեցնելու համար արտայայտուածը. իսկ մէջբերումը վերջբերումի պէս պէտք չ'ունենար յաւելեալ բացատրութեանց. մէջբերել եւ անցնիլ, կարծէք մէջբերումը ինքնին յստակութիւն մը ըլլար: Վերջաւորութեան ալ նմոյշներ հրամցնել քերթուածներու: Ասոր շատ աւելի շնորհալի, նոյնիսկ դասագրքային իմաստով արդարանալի հոլովոյթը կարելի է գտնել Մ. Իշխանի «Արդի Հայ Գրականութիւն» դասագրքին էջերուն: Դասագրքային պայմանները կը թոյլատրեն նման մօտեցում.- կեանքը, գրական գործերը, գրական յատկանիշները:

Գրական վերլուծման անուան տակ կայ նաեւ հիացական գետնաքարշութեան պարագայ մը, որ տուեալ հեղինակը գոհ պահելու սխալի տուրքին տակ կըող փակումն է գրական մերձեցման նրբութեան:

Ե՞րբ պէտք ունի գրական քննադատը ձայն հանելու: Անշուշտ՝ երբ որ կ'ուզէ: Ինքզինք պէտք չէ սակայն պարտադրանքի տակ դնէ: Անպայման պէտք է մէկը բան մը գրէ՞ այս կամ այն դիրքին մասին: Գրական ու գրութենական նշանառութիւն մը աւելի կարեւոր է: Գիտնալ ո՞ւր փնտռել եւ փնտաւաբանել:

Հայտնակրորի փիլիսոփայութեան տարրերուն, Ֆրանսայէն անցած անոնց մաղումներուն, Ի. դարու Ֆրանսական փիլիսոփայագրական մտածողութեան հայկականացումը, հայկական արձագանգը Ի. դարու վերջին տասնամեակներուն որոշ թարմացում մը կը բերէ կացութեան: «Արձագանգ»ը հոս փոփոխական իմաստ մը չունի: Յաճախ կը խօսուի տպաւորութեան ու ազդեցութեան մասին: Արձագանգ մը կ'աշխատի տուեալ մտածողութեան բառամթերքով ու համակարգով, բացայայտման կերպերով ու անոնց լեզուական անցումներով, յաճախ փոխադրութեան ճամբուն վրայ «ապրանք»ին կէսն է տեղափոխուած, ի՞նչ փոյթ: Արձագանգը պարտքեր չունի ամբողջական ըլլալու, ազատ մաքսանենգութիւն մըն է ու չի զբաղիր արտօնութեան հարցերով: Արձագանգներուն աղբիւրներուն ընթերցումը շատ պիտի դիւրացնէր հայկականացման հոլովոյթին տրամաբանութեան յայտնաբերումն ու ուսումնասիրութիւնը:

Առանց այդ օտարահայկական երկամէկութեան պիտի առանձնանար «հայկական» մը, որ հայերէնով կու գայ մեզի, հայերէնով կը կարդացուի: Մինչդեռ լեզուն ինք աւելին է քան հայերէնն ու հայկականը կամ այլ ականներ, ըլլալով ականներու ստեղծիչ բխում:

Գրական երկի մը մէջէն արտաբերուելու են այդ իսկ երկէն բխող հաստատումներ, հաստատութիւններ, եթէ կ'ուզէք՝ տեսութիւններ, տեսնելու կերպեր, անոր ներսէն դէպի դուրս, դէպի ընդհանրական «ճշմարտութիւն» եկող սահմանումներ: Ոչ թէ մեր արդէն ունեցած ճշմարտութիւնները փնտռենք տուեալ գործին մէջ, ստուգենք՝ կա՞ն անոնք, կը համապատասխանե՞ն իրենց կայութեամբ մեր գիտցած-ունեցածներուն: Գրական անդրադարձը սակայն կը յայտնագործէ անծանօթ իբրեւ ճշմարտութիւն մը, եթէ կայ ան՝ յայտնագործումի արարողութիւնը:

Նախընտրելի է առասպել մը ստեղծել ու անոր հաւատալ, քան թէ պարտադրուած առասպել մը կուրօրէն ընդունիլ եւ չալկել: Գրականութիւնը ի վերջոյ ազատ ընտրութիւն մը չէ՞:

Գրական բամբասանքը շատ աւելի աշխոյժ է, անպաշտօն կամ կիսապաշտօնական մականդակներու վրայ, թէեւ, բնականաբար, ոչ արդիւնաւէտ: Թերեւս եթէ պաշտօնական բնոյթ կրէր ան, կարենայինք այսպէս կոչուած «գրական անկեղծութեան» հաւաքական մականդակ մը նուաճել, դէժ բեղմնաւոր իմաստ մը տալու համար բամբասանքին, առանց իտէալական թեւումներու, ինչի որ վարժ ենք, այլ յանուն յառաջդիմութեան մը, մեր օրերուն յարմարող, ի վերջոյ ըլլալու համար ձեւով մը գոնէ ժամանակակից ու ոչ ժամանակորնկէց: Բամբասողները միշտ միականի են, քանի չեն տեսներ, կամ չեն ուզեր տեսնել իրենք գիրենք միաժամանակ բամբասողի ու բամբասուողի դերերուն մէջ, որոնց երկուքին ալ մէջ կը մտնեն ու կ'ելլեն: Յետարդիականութեան բարիքներուն անծանօթ, թէեւ անոր խաղերուն տեղեակ:

Պատճառները մասամբ յստակ են, թէ ինչո՞ւ յաճախ մեր մօտ, Ափիւռքի մէջ, գրականութիւնը՝ հայրենասիրութեան, մամուլը՝ հայապահպանման, գրական քննադատութիւնը՝ հողեխնամութեան, մշակոյթի կամ լեզուն՝ հայրենիքի, կրօնքը՝ ազգայինի դերեր կը խաղան կամ մովին, այնքան որ կը նոյնանան իրարու հետ անքակտելիօրէն: Առաջինները կը մոռնան իրենց սկզբնական դերը եւ երկրորդ դերէն միայն կը վերադառնան առաջինին ի հարկին միայն: Այս մոռացութիւնը երբեմն կամովին է ու երբեմն՝ անդիտակից: Այս դերերու փոխանակումն ու երբեմն իրարանցումը մաս կը կազմէ մեր հաւաքական ինքնութեան: Բացառութիւններ, անհատներ, կրնան հակառակիլ ու իրենց անձնական ինքնութիւնը ստեղծել, որ կրնայ չնոյնանալ այս կացութեան հետ: Անոնք կրնան յիշեցումներ կատարել ու մատնանշումներ ընել, նոյնիսկ լսելի ձայն դառնալ ու կացութիւնը շրջել:

Գրութիւններ կան, որոնք բացակայութիւն կը կազմեն: Հրապարակը լեցուն է զգուեցուցիչ խօսքով ու դուն չես կրնար տալ անոր սահմանումներ, որովհետեւ ան չ'իյնար խօսքի սահմաններէն ներս: Անոնք՝ այդ խօսքերը ձեւով մը կան, այո, սակայն իրենց կայութիւնը կայունութեան չի հասնիր, հետեւաբար անոնց տարբեր որակում պէտք է տալ, զանոնք կոչելով խօսքէն հեռու, բանահեռու դրութիւն, մինչեւ դրական բացակայութիւն: Ի՞նչ է խօսքը: Ան դնելու է նախ տեսական հանդուց մը, դրութեան մէջ որեւէ տեղ, յետոյ միացնելու է տեսութեան մը բաղադրամասերը, անկանոն, բայց ի վերջոյ պէտք է դրութեանց շղթայ մը անկատար ամբողջութեան մը հասնի, վերածուի: Ամբողջը «կատարեալ» չէ, թէեւ կրնայ անոր ձգտումին մէջ ըլլալ. ամբողջը միութիւն կազմող մտածումներու շարատուեալ մըն է: Մտածումէ մը դէպի ուրիշը ուղղուած թելեր ու հիւսուածք դոյանալու են, որպէսզի կարելի ըլլայ խօսիլ տրամաբան: Յաջորդականութիւն մը, հետեւողութիւն մը միտքերու: Զիրար հալածող, խոցող, չքացնող ու չքացող: Մտածման շարժում ի վերջոյ:

Մայիս 2011

Պէյրուք

ՄԻՍԱՔ ԳՕՉՈՒՆԵԱՆԻ (ՔԱՍԻՄ) «ԿՐԱԿԻՆ ՄԷՋԷՆ» ՎԷՊԸ¹

Տեղ կու տանք Նարինե Պետրոսեանի գրադատութեան, որ չի գոհանար լոյս տեսած գիրք մը գովաբանութեամբ ծանօթացնելու ձիգով, կը նշէ անբաւարարութիւնները: Պատմութիւնը վէպի վերածել դժուար աշխատանք է, մանաւանդ երբ իրականութիւնները կը ներկայացուին առանց «վիպականացման», կամ «հեռաւորութենէ» դիտուելու, այսինքն ժամանակակիցներու թեր ու դէմ վերաբերումները կը մնան իրենց կոշտ կիրքերով: Պատմական վէպը իրադարձութիւնները կը հարստացնէ գաղափարներով, անհատներէն անդին անոնք կ'ըլլան խորհրդանիշ (յիշել «Մամուլ»ը եւ «Պապ թագաւորը»): Մեր «պատմութեան ահաւորութեան» իմացումը կարծէք դեռ ժամանակ չէ ունեցած իմաստութիւն եւ գեղարուեստական դառնալու:

Բ.

1896-ին «բանկ Օտոման» գործողութեան պատմական իրադարձութիւնը մէկ անգամ չէ, որ վերածուել է գեղարուեստական վաւերացման:² Այսօր ահա հրապարակի վրայ է Միսաք Գօչունեանի (Քասիմ) «Կրակին մէջէն (վէպ ազգային ընկերական կեանքէ)»³ ծրագրային թերթօն-վէպի առաջին ամբողջական հրատարակութիւնը՝ գրականագէտ Աեւան Տէյիրմէնճեանի առաջաբանով, ընդարձակ ու հանգամանալից ծանօթագրութիւններով, Զապէլ Շասյեանի «Գնունի» յաւելուածով:

«Կրակին մէջէն վէպի իրողութիւնը, յիշաւի, այսօր բացառիկ է այն իմաստով, որ Գօչունեանը, որպէս ակնաստեա, գեղարուեստական վաւերականութեան է վերածում պատմական մի իրադարձութիւն՝ հետագայ իր բոլոր հետեւանքներով՝ գրանք միաժամանակ գուգորդելով հասարակական կեանքի մի շարք խնդիրներին հետ՝ կնոջ ազատ ընտրութեան հարցը Նարգիլի կերպարով, հայ վաճառականութեան ու արհեստաւորութեան գասի՝ ներքին շուկայում ձեռքբերումների, արտաքին շուկայի հետ կապեր ստեղծելու եւ հաստատելու վճռականութեամբ՝ ոսկերիչ Գաբրիէլ աղա Բարիսեանի եւ ժամագործ Միհրդատ Արեւեանի կերպարներով, տարբեր ազգերի ներկայացուցիչների ներկայութեամբ ցուցադրելով նրանց ազգային հոգեկերտուածքն ու կենցաղը ոճագործների բանտի ընդարձակ հատուածներում, ինչպէս նաեւ առհասարակ թուրք իրականութեան բարոյական նկարագիրը, որ վէպի էջերում վերածում է Օսմանեան պետութեան նկարագրի ընդհանրացման եւ այլն:

Վէպը բաղկացած է 11 հատուածից, իսկ սիւժետային հոսքը պայմանականօրէն կարելի է գասակարգել ժամանակային երեք տիրոյթում՝ «բանկ Օտոման» գործողութեան կազմակերպման նախապատրաստական աշխատանքները, գրա իրականացումը եւ նրան յաջորդած հայերի ջարդերն ու հալածանքները կառավարութեան հովանաւորութեամբ, իսկ գործողութիւնների գիպաշարը հիւսուած է այն հիմնական մտքի շուրջ, թէ՛ «... Հայ ըլլալ ու բանտ չերթալ անկարելի էր...» (էջ 314):

Գաբրիէլ աղա Բարիսեանը, «Գուլագաբուի հայկական գէպքերից» յետոյ, յաճախ էր իր յարկի ներքոյ «երեկոյթներ» կազմակերպում, ուր, սակայն, հիմնական խօսակցութեան նիւթն ազգային կեանքն էր, «արգիլուած լրագիրներու» ընթերցումը: Գաբրիէլ աղան, որ վեհերոտ մարդ էր, անգգուշութիւն էր ունեցել իր տանը հիւրընկալելու եւ ճաշ մատուցելու ի պատիւ յայտնի յեղափոխական, վաղուց թուրքական ոստիկանութեան կողմից հետապնդուող Գնունուն, ինչը չի վրիպում թաղական հսկիչ ոստիկանի քննախոյզ աչքից: Այդ հաւաքոյթների ոգին ու «զարգը կը կազմէր» բազմակողմանի զարգացած ու հայրենասիրական կրթութիւն ստացած գուստրը՝ Նարգիլը: Վերջինիս սիրտը վաղուց պատկանում էր ժամագործ Միհրդատ Արեւեանին, եւ, թուում է, աներկբայ էր հետագայ համատեղ կեանքի ու երջանկութեան հեռանկարը: Աս-

կայն Արեւեանի մրցակիցը՝ Արշակ Տանիքեանը, չհանդուրժելով ապահով կեանքի հեռանկարի կորուստն ի դէմս Նարդիկի, տուրք է տալիս անձնական մղումներին եւ մատնութեան նամակ դրում թուրքական ոստիկանութեանը, թէ Արեւեանը ժնեւ է գնում ոչ թէ գործնական-առեւտրային ծրագրերով, այլ տեղի «Հայ անիծապարտ խռովարարներու խումբին» հետ հանդիպելու, եւ շատ հաւանական է, որ վերադառնայ յեղափոխական գաղափարներով տոգորուած։ Այստեղ հարկ ենք համարում յաւելել, որ Գօշունեանը Երուանդ Օտեանի «Թիւ 17 խաֆիէն» վէպից առաջ է բարձրաձայնել Հայ լրտեսների ու նրանց դաւադիր նկարագրի վերաբերեալ։

Արեւեանի ճամբորդութեան հեռանկարի խափանումը Գօշունեանը գուզահեռում է ազգային ազատագրական գաղափարներով տոգորուած յեղափոխականների ու պատրիարքարանի ձեռնարկած ուղիների վիժեցմանը՝ պատումի ընթացքի մէջ ներառելով նաեւ Պոլսում եւ գաւառներում սկիզբ առած հայահալած քաղաքականութեան, բռնութեան, կաշառակերութեան, դաւի, խարդաւանանքի, ազգային ու կրօնական հողի վրայ ծայր առած խտրականութեան նկարագրութիւնները, երբ Հայ սպանները, կողոպտելը, բանտարկելը, «բարոյապէս, նիւթապէս եւ յաճախ ալ ֆիզիքապէս» հարստահարելը ոչ թէ ոճրագործութիւն էր, այլ ծառայութիւն Օսմանեան կայսրութեանը։ Իսկ երբ լրտեսների, «խաֆիէների» տեղեկագրերը յայտնում են, թէ Պոլսում «Հայ յեղափոխականները անակնկալ յարձակում» են նախապատրաստում, բռնութեան ճիւղաններն աւելի են սաստկանում։

Գօշունեանը փաստագրական ճշգրտութեամբ է նկարագրում «բանկ Օտոմանի» կազմակերպման եւ դրաւման մանրամասները՝ միաժամանակ ակնարկելով արտասահմանեան որոշ երկրների դեսպանորդների «համակրանքն» ու «համագործակցութիւնը» Հայ յեղափոխականների հետ․ «...Մէկ քանի օտար տէրութեանց Կ․ Պոլսոյ դեսպանները լռելեայն ոյժ կու տային աչքառու ցոյցի մը գաղափարին՝ բարոյապէս հաւաստելով, որ Կ․ Պոլսոյ մէջ շփոթութիւն մը սկսելուն պէս իրենց նաւատորմերը պիտի մտցնեն Մարմարայի ջուրերը ու մէկ հարուածով պիտի լուծեն տարիներէ ի վեր ձգձգուած Հայկական խնդիրը» (էջ 90)։ Սակայն երբ գործողութիւնը ճնշելու նպատակով կառավարութեան սադրանքով սկիզբ է առնում կոտորածը, այդ նոյն դեսպանորդները «...Վճռական վայրկեանին՝ իրենց ապարանքները քաշուած՝ թուղթէ գնդակներ կ'արձակէին բռնապետական վարչութեան դէմ, տղայական նոթաներ ուղղելով Բ․ Դուռ ու թող տալով, որ Պոլսոյ փողոցները ոռոգուէին հայու արիւնով» (էջ 97)։ Գօշունեանի քննադատութեան սլաքներն ուղղուած են ոչ այնքան ազգային հարցի՝ օտար տէրութիւնների միջամտութեամբ լուծելու միամիտ հաւատին, որքան հայի բարոյահոգեբանական արատները ցուցադրելու, նեղ-անձնական շահը համընդհանուրից վեր դասելու, դրանց հետեւանքներից դասեր քաղելու խնդրին։ Այս իմաստով, յիշաւի, վէպի գեղագիտական արժանիքներից է ստեղծուած վիճակից դուրս գալու հոգեբանական լուծումն, ըստ թուրք ոստիկանապետի՝ հայի դէմ հայի գէնքով պայքարելու անակնկալ շրջադարձով․ «անխելքութիւն է այսչափ լաւ գիտնուած մարդոց հետ մաքառելը։ Պէտք է հայերը հանել իրենց դէմ։ Հիմա իսկ անհրաժեշտ է գտնել տէրութեան հաւատարմաբար ծառայողներէն մէկ քանի անձինք, որոնք իսկոյն կրնան համոզել իրենց ցեղակիցները» (էջ 109-110)։ Իսկ այդպիսիք կային՝ հայ փաստաբանը, որ գումար չորթելու անյազ ախորժակով «յանձն է առնում» բանտից ազատել Արշակ Տանիքեանի մատնագրով բանտարկուած Միհրդատ Արեւեանին եւ Գաբրիէլ աղային, եւ այլն։

Սկսում է հայերի աննկարագրելի մի ջարդ։ Հայ խռովարարները, որ նամակներ էին յղել Թուրքիայում հաւատարմագրուած եւրոպական երկրների դեսպանատներին հայկական հարցի վրայ ուշադրութիւն բեւեռելու եւ լուծելու նպատակով, հայրենակիցներին կոտորածից փրկելու համար ճարահատեալ ընդունում են Մաքսիմովի առաջարկութիւնը, թէ նրանց կեանքին վտանգ չի սպառնայ, եթէ համաձայնուեն անցնել Եւրոպա։ Իսկ կառավարութիւնը, քաջալերուած այդ նոյն Եւրոպայի անտարբերութիւնից, հայերի ոչնչացման նոր ծրագիր է մշակում՝ խռովարար հայերի (իսկ ամէն մի հայ անպատճառ խռովարար է) բանտարկման, խոչտանգման ու պարգապէս մահուան դատապարտման անբեկանելի վճռով։

Բանտը, ինչպէս պարզուում է վէպի էջերից, սոսկ մի հաստատութիւն չէ, ուր հազարաւոր կեանքեր են կործանւում, յոյսեր մարում։ Կարելի է ասել՝ այն մի մասնաւոր պատկեր է, որ մեզ թոյլ է տալիս առաւել լայն ընդհանրացում կատարելու․ բանտ է Սամաթիան, բանտ է Պոլիսը, առհասարակ Օսմանեան կայսրութիւնը։ Եւ հայերը օր առաջ բռնում են գաղթի ճանապարհը՝ յոյս տածելով, թէ այսուհետ կը կարողանան գերծ մնալ հետապնդումներից, լրտեսումներից ու, վերջապէս, մահուան սպառնալիքից։ Իսկ «ոճրագործ-

ների» բանտն իր «կենցաղով» ու առօրեայով մարմնաւորում է ոչ միայն թուրք հասարակութեան ու իրականութեան, այլ նաեւ մի ամբողջ պետութեան բարոյականութեան նկարագիրը: Կաշառակեր է բանտի ամէն մի աշխատակից՝ սկսած դռնապանից մինչեւ բերդապահ, դատաւորից մինչեւ ամենաբարձր պաշտօնեան: Գռւփում են, խաբում, ապա նորից շորթում եւ խաբում, եւ այդպէս շարունակ ու անընդմէջ, ահա թէ ինչու է Գօջունեանն իր ստեղծագործութիւնը վերնադրել «Կրակին մէջէն»՝ այն սոսկ մասնաւորելով վէպի վերջին հատուածներում դիտաւոր հերոսների անցած ճանապարհի ընդհանուր նկարագրութեամբ (էջ 314): Յատկանշական է, որ վերջիններիս բանտարկութիւնը թեթեւացնելու խնդրում իր դերն է կատարում ոսկին՝ կաշառքը, իսկ նրանց բանտարկութիւնից ազատուելու խնդիրը Գօջունեանը լուծում է Անդլիայի դեսպանի ու նրա կնոջ միջամտութեամբ: Նարդիկը, որպէս դործունեայ եւ առաջադէմ դադափարներով կրթուած մի կին, մտերիմ էր տիկին դեսպանուհու ու նրա զաւակների երաժշտութեան ֆրանսուհի ուսուցչուհու հետ: Ի վերջոյ, երբ այլեւս ոսկին կորցնում է իր ուժը, միջամտում է «քաղաքակիրթ Եւրոպան»: Եւ կրկին հարց է ծագում՝ մի՞թէ դրողն էլ, այնուամենայնիւ, տուրք է տուել դրսից փրկութիւն ստանալու միամիտ հաւատին...

Իւրօրինակ է Գօջունեանի ոճը: Նա յաճախ է պատումն ընդմիջում ընդարձակ ծանօթագրութիւններով ու դրանց անհրաժեշտութեան բացատրութեամբ (էջ 58, 166 եւ այլն), պատմական դէմքերի անմիջական մասնակցութիւնը սխօթին ներհիւսելով, տարբեր ազգերի (թուրք, քուրդ, հրեայ, ռուս, ֆրանսիացի, անգլիացի, դերմանացի) վարքագծի նկարագրութեամբ ու հայերի ջարդի ժամանակ նրանց դրսեւորած բարոյական յատկանիշների ընդհանրացմամբ, բառախաղերի միջոցով դիտաւոր կերպարների հոգեբանական վերլուծութեամբ (Տանիքեան-Արեւեան), եւ, վերջապէս, խորհրդանշանների համակարգով, որոնք, մեր կարծիքով ոչ այնքան յաջողուած են, որքան հետաքրքիր. «Ո՛հ, փունջը բարձրաբարբառ կը խօսի արդէն: Վեց մանիշակները հայկական վեց նահանգներն են, զայն չընկալաւ որ կարմիր լեւակները այդ նահանգներուն ազատագրութեան համար նահատակուող քաջարի հայերը կը խորհրդանշեն, իսկ մէջտեղի սպիտակ քամէլիան, հա՛րկ է ըսել թէ Անգլիոյ դեսպանուհին կը յատկանշէ, որ այնչա՛փ բարեսրտութիւն ցոյց տուաւ հայ բանտարկեալներուն համար», - Նարդիկը՝ Անգլիայի դեսպանորդուհու ծննդեան տարեդարձի համար նախատեսուած ծաղկեփունջն է մեկնաբանում ֆրանսուհի դաշնակահարուհին (էջ 186):

Գրեթէ արկածայնութեան երանդ է կրում բանտում Միհրդատի ծանօթութիւնը «Գանտիլճի Մէհմէտի»՝ հաւատափոխ եղած Ներսէսի հետ: Ով, պատմելով իր կրօնափոխութեան պատճառն ու բանտարկութեան պատմութիւնը, պարզում է՝ Գաբրիէլ աղային հօրեղբօր թոռն է (էջ 278-297): Վէպի ուշադրաւ հատուածներից է նաեւ Ճէմիլ փաշայի՝ անգլիայի նախկին հիւպատոսի՝ Հէնտէրսընի հետ հակամարտութեան մանրամասն նկարագրութիւնը, որ կարող է մի առանձին վէպի նիւթ դառնալ. «ամբողջ Հալէպի նահանգը լուռ հանդիսատես կ'ըլլար երկու տիտաններու մենամարտին», - ծաղրում է Գօջունեանը եւ, շարունակելով նրանց միջեւ ծագած թշնամանքի նախապատճառի նկարագրումը՝ յաւելում, - ականդէտ սպասելով, թէ որը որուն յաղթէ: Ի պատիւ երկուքին ալ պէտք է ըսել թէ Էմթրիքներու եւ խարդաւանանքի մասին զիրար կը դերազանցէին...» (էջ 306): Ճէմիլ փաշայի պաշտօնանկութեան պատճառը քաջ յայտնի էր Շէֆիք փաշային, ուստի «... Կը զգուշանար անգլիացուց հետ վէճի բռնուելէ» եւ, առանց երկմտելու ընդառաջ է դնում դեսպանի միջնորդութեանը եւ հրաման արձակում ազատել Միհրդատին ու Գաբրիէլ աղային: Գրեթէ նոյն նախապատմութիւնն ունի եւ «Գումդաբուրի դէպքը» (էջ 25-26): Իրական պատմութիւններով այս ընդմիջումները մէկ անգամ եւս հաւաստում են վէպի ծրագրային բնոյթը: Ահա թէ ինչու դրողի՝ իր առջեւ դրուած խնդիրների լուծման պարադան վէպը գրկում է գեղադիտական ու իմացաբանական լայն ոլորտ ընդգրկելու, կերպարների հոգեբանական ու պատմական մի ժամանակահատուածի նկարագրութեանը զուգահեռ պատմափոխոփայական ընդհանրացումներ կատարելու հնարաւորութիւններից: Այլ կերպ ասած՝ գեղադէտ-դրողին յաղթում է վաւերագիր-լրագրողը, ինչը եւ ժամանակի հրամայականն էր:

Ծանօթագրութիւններ

1. Միսաք Գօջունեան (Քասիմ), «Կրակին մէջէն», Երեւան, Տիգրան Մեծ, 2010, 340 էջ:
2. Այս մասին տես՝ Միսաք Գօջունեան (Քասիմ), «Կրակին մէջէն», էջ 15-16:
3. «Ժամանակ», 19-12-1908:

ԿԵՆՍՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ ՎԿԱՅՈՂ ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆՆԵՐ

Հայաստանէն ստացուած երկու պարբերականներ՝ **ԼՈՒՍԱԿՆ** եւ **ԳԵՂԱՐՄ**՝

ԼՈՒՍԱԿՆի առաջին համարի առաջնորդող յօդուածի մէկ արտայայտութիւնը հաստատում մը եւ խոստում մըն է միաժամանակ։ Կ'ըսուի. «Ամենեւին էլ գաղտնիք չէ, որ ազգային ճիշդ դաստիարակութեան հարցում վերջին տարիներին մեր բացթողումները շատ են՝ դրան նպաստող մի շարք հանգամանքների պատճառով»։ Թէեւ, այս ձեւ մտածողները որոշող չեն եւ շատ ալ յայտնի չէ այդ «բացթողումներ»ը ինչպէ՞ս պիտի սրբազրուին։ **ԼՈՒՍԱԿՆ**ը կը յիշեցնէ մեր հոգեպարար «Նաւասարդեան» տօնախմբութիւնները, հայկական ազգային պարը եւ տօները, եւայլն։ Տասնութ էջ, ներկայանալի հրատարակութիւն։ Իր պարզութեամբ եւ մատչելիութեամբ, **ԼՈՒՍԱԿՆ**ը եթէ տարածում գտնէ ու տեւէ, թերեւս կը յաջողի հասարակութեան լայն խաւերը բերել մշակութային եւ ազգային վերականգնումի դիրքերուն, հիւանդագին «բիզնես»ային հետաքրքրութիւններէ տարբեր հորիզոնի։ Հետաքրքրական են էջերը, հոն կը գտնենք պատմութիւն եւ ներկայ, այսինքն՝ նորերով շարունակութիւն, գլխաւոր խմբագիր՝ Սահակ Սահակեան։

ԳԵՂԱՐՄը աւելի կը խօսի ազգային հեռանկարներու, արուեստի եւ արուեստագէտներու մասին։ Ինքզինք կը սահմանէ որպէս «գրական-գեղարուեստական, թարգմանական» հանդէս, քառասունութ էջ։ Ընթերցողը կը ծանօթանայ մշակութային կեանքին, նախաձեռնութիւններուն։ Արուեստի մեկնաբանութիւններու պարագային ընդգծելի է անոնց մանկավարժական բնոյթը։ Խորհրդածութեան կը մղէ խմբագրին՝ Հրանտ Ալեքսանեանի «Տարածքի Փոքրը, Հոգեւորի մեծը» յօդուածին մէջ արտայայտուած հետեւեալ միտքը, որ ի զօրու է հայաշխարհին համար՝ Հայաստան, Արցախ, Սփիւռքներ. «Քանի դեռ դոյութիւն ունի ազգ, ժողովուրդ, հասարակութիւն եւ կարեւոր նպատակակէտեր կան հռչակուած (Արցախի անկախութիւն եւ Միացեալ Հայաստան, ցեղասպանութեան ճանաչում, համահայկական միասնութիւն, ժողովրդավարութիւն եւայլն), «ոգու սովը» համաճարակի պէս մեր ներսը չի թափանցի»։

Օր մըն ալ հարկ է խօսիլ, թէ ո՞ր որակով պիտի պայքարինք հայաշխարհի մէջ, հոն ուր հայ կայ, որպէսզի կիսատ-պուատ աշխատանքով մենք չյառաջացնենք յիշուած «ոգու սովը»։

*ԼՈՒՍԱԿՆը (Երեւան) եւ ԳԵՂԱՐՄը (Արցախ) երոպական ըմբռնումով որակի հետամուտ ըլլալու յաւակնութեամբ «մակագին»ներ են, ժողովրդականէ եւ մասնագիտականէ հաւասար հեռաւորութեան վրայ։

Բ.

Հայացուց. Յ. Պ.

ՍԵՆ-ՃՈՆ ՓԵՐՍ Saint-John Perse (1887-1975)

Եւ բանաստեղծին համար բաւարար է ըլլալ
իր ժամանակի անհանգիստ խիղճը:

Սէն-Ճոն Փերս

Քսաներորդ դարու մեծագոյն բանաստեղծներէն է գրական անու-
նով ՍԵՆ-ՃՈՆ ՓԵՐՍ, քաղաքային կեանքի մէջ Ալեքսիս Լէժէ, որ Ֆրան-
սայի բարձրաստիճան պաշտօնատարներէն եղած է. դեսպան, եօթը
երկար տարիներ արտաքին գործոց նախարարութեան ընդհանուր
քարտուղար: Բ Աշխարհամարտին, Ֆրանսայի պարտութենէն ետք,
1940ին, կ'ապաստանի Միացեալ Նահանգներ, չ'ընդառաջեր Զօրա-
վար տը Կուլի կոչին միանալու դիմադրութեան ղեկավարութեան, կը
խորհէր որ ան ոչ մէկ օրինաւորութիւն ունէր: Տը Կուլ իրեն երբեք պի-
տի չներէ այդ մերժումը: ՍԵՆ-ՃՈՆ ՓԵՐՍ այնուհետեւ ամբողջովին կը
նուիրուի բանաստեղծութեան, լքելով վերջնականապէս դիւանագի-
տական ասպարէզը:

Ինքնատիպ անձնաւորութիւն մը, որ գիտցած է զատել բանաստեղ-
ծը եւ պետական դէմքը, բանաստեղծի բժախնդրութիւնը եւ քաղաքա-
կան գործիչի աշխատանքները միաժամանակ յաջողութեամբ պսա-
կել: Ստեղծագործողի ուղի մը, երկու հորիզոններու վրայ ինքնաիրա-
կանացում մը, բանաստեղծի առասպելական տիպար մը: Հարուստ նա-
մակագրութիւն մը, մասնաւորաբար Փերսինէն մօրը ուղղուած էջերը:

Արտակարգ կենսագրություն մը: Ծնած է ֆրանսական Կուատեյուփ կղզիի Փուանթ-ա-Փիթր քաղաքը, ուր երջանիկ մանկություն մը ունեցած է, ապա ընտանիքին հետ եկած է Ֆրանսայի Փո քաղաքը, տասը տարեկանին, ուր ստացած է իր ուսումը, եղած է ժրջան աշակերտ մը: Իսկ հարկ է կրկնել, իր դիւանագէտի ասպարէզը եղած է փայլուն, ֆրանսական գրականութեան մեծերէն Փօլ Քլոտէլի պէս:

Ալեքսիս Լէժէ, որպէս դիւանագէտ, գտնուած է Զինաստան, այն պահուն երբ Զինաստան կ'ապրէր խռովութիւններով, հանրապետութիւն կերտելու փորձը: Ապա մնացած է Ֆրանսա, արտաքին գործոց նախարարութեան մէջ, երբ կառավարութիւններ եւ նախարարութիւններ տեւաբար կը փոխուէին:

Լիարժէք կերպով կողք-կողքի ապրած են հանրային անձը եւ բանաստեղծը: Բանաստեղծութեան մէջ է, որ երկրէն բացակայ ըլլալու, աքսորական ըլլալու զգացումը դարմանած է: Աքսորի մասին բանաստեղծութիւններու շարք ունի, ուր կ'ըսէ. «Անունիս մէջ պիտի բնակիմ»: Եւ երբ 1960ին կը ստանար գրականութեան Նոպելեան մրցանակը, կ'եզրակացնէր, որ «անկիսելի բանաստեղծ» էր:

Նոյնիսկ Ֆրանսայի մէջ շատ քիչ ծանօթ է Սէն-Ճոն Փերս, մինչ իր երէց գրչեղբայրը, միւս դիւանագէտ գրողը, Փօլ Քլոտէլ, միշտ ներկայ է:

Հեղինակին գիրքերը.

Éloges (NRF 1911), Anabase (1924), Exil (1942), Poème à l'étrangère (1943), Plules (Éditions des belles lettres françaises 1944), Neiges (1944), Vents (Gallimard 1946), Amers (NRF 1956), Chronique (NRF 1960), Poésie (1961), Oiseaux (Au vent d'Arles 1962), Pour Dante (1963), Chant pour un équinoxe (1971), Nocturne (1973), Sécheresse (1974):

Ամբողջական երկեր՝ *Bibliothèque de la Pléiade Gallimard 1972* ամբողջովին պատրաստուած հեղինակին կողմէ, առանց անուան յիշատակութեան, ներառեալ կենսագրութիւնը, ծանօթութիւնները, մատենագիտութիւնը, նամակները: Վերահրատարակուած յաւելումներով՝ 1982ին:

*
* *

Խիստ ուշագրաւ է Սէն-Ճոն Փերսի արտասանած խօսքը՝ 10 Դեկտեմբեր 1960ին, իր ստացած Նոպելեան մրցանակի առիթով սարքուած ձաշկերոյթին, որ բանաստեղծութիւն ըմբռնելու եւ երկնելու փորձ մըն է: Յուսալով, որ կը գտնուին մարդիկ, որոնք կը մտերմանան բանաստեղծին հետ՝ իր գիրքերու ընթերցումով, թափանցուիմք իր բանաձեւումով ներկայացող «բանաստեղծութեան» աշխարհով, որ պոռթկումէ եւ ոտանաւոր գրելէ տարբեր որակ է:

ՍԻՆՃՈՆ ՓԵՐՍ

Ի՞ՄՁ Կ'ԸՍԷ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԸ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

Ընդունեցայ մեծարանքը՝ որ հոս ընծայուած է բանաստեղծութեան եւ կը փութամ իրեն վերադարձնել:

Բանաստեղծութիւնը յաճախ ի պատուի չէ: Այն է, որ կը թուի թէ տարանջատումը կը շեշտէ բանաստեղծական երկին եւ ընկերութեան մը գործունէութեան միջեւ՝ ենթակայ նիւթական ստրկացումներու: Բանաստեղծին կողմէ հանդուրժուած չեղում մը, բայց ոչ ընդունւած, որ նոյնը պիտի ըլլար գիտնականին համար, առանց զիտութեան գործնական կիրառումներուն:

Բայց գիտնականի, ինչպէս բանաստեղծի, անշահախնդիր մտածումն է որ կ'ուզենք հոս պատել: Գէթ հոս անոնք թող չհամարուին թշնամի եղբայրներ, որովհետեւ իրենց կատարած հարցապնդումը նոյնն է նոյն անդունդին առջեւ, եւ կը տարբերին միայն քննարկման եղանակները:

Երբ այսօր կը չափենք արդի գիտութեան ողբերգութիւնը, գտնելով ուսողական գիտութեան բացարձակին մէջ իր բանական սահմանները, երբ կը տեսնենք, բնագիտութեան մէջ, երկու տիրական վարդապետութիւններ, որոնք կը ներկայացնեն, մին յարաբերականութեան ընդհանուր սկզբունք մը, միւսը antique (նուագադոյն ուժանիւթը որ կրնայ կորսուիլ, Յ.Պ.) սկզբունք մը անորոշութեան եւ նախասահմանման, որ պիտի սահմանափակէր յաւերժօրէն բնագիտական չափերու ճշգրտութիւնը, երբ կը լսենք դարու մեծագոյն գիտական նորարարը, արդի տիեզերագիտութեան առաջնորդող միտքը, երբ ան կը պատասխանէ ամէնէն աւելի տարածուն իմացական համադրումներով հաւասարումներով (équations), բանականութեան օգնութեան կոչ ընելով ներիմացման, յայտարարելով, որ «երեւակայութիւնը իսկական դաշտն է գիտական ծլարձակման», պահանջելով մինչեւ անգամ գիտնականին համար «արուեստագէտի տեսիլք»ի շնորհը, միթէ իրաւո՞ւնք չենք ունենար ընդունելու բանաստեղծական միջոցը նոյնքան օրինաւոր, որքան տրամաբանութեան միջոցը:

Իրապէս, մտածական ամէն ստեղծում նախ «բանաստեղծական» է, բառին իրաւ իմաստով: Զգայարանական եւ իմացական ձեւերու համարժէքութեան մէջ, սկզբնաւորութեան նոյն պաշտօնը կը կատարուի, գիտնականին եւ բանաստեղծին համար: Տրամաբանական մտածումէն կամ բանաստեղծական խտացեալ խօսքէն ո՞ր մէկը աւելի հեռու կ'երթայ, եւ աւելի հեռւէն: Եւ այդ սկզբնական դիշերէն, ուր կը խարխափեն երկու ի ծնէ կոյրեր, մին գինուած գիտական գործիքաւորումով, միւսը սոսկ ներիմացման փայլատակումներու նպաստով, ո՞վ աւելի շուտ կը բարձրանայ աւելի բեռնաւորուած լուսածինային կարճ փայլերով: Պատասխանը կարեւոր չէ: Խորհուրդը հասարակաց է: Եւ բանաստեղծական միտքի մեծ արկածախրնդրութիւնը ոչ մէկ ձեւով ստորադաս է արդի գիտական միտքի ողբերգական բացայայտումներուն: Աստղագէտները չփոթած են յարաճուն ընդլայնումէն տիեզերքի մը տեսութենէն, նուազ ընդլայնում չկայ մարդու բարոյական անսահմանութեան մէջ — այդ տիեզերքի: Գիտութիւնը որքան ետ կը մղէ իր սահմանները, եւ իր կամարի ամբողջ սահմաններուն վրայ, դեռ պիտի լսենք վազքը բանաստեղծը հալածող վոհմակին, քանի որ, եթէ բանաստեղծութիւնը չէ «բացարձակ իրականը», ինչպէս ըսուած է, ան իրապէս ամէնէն մօտ ցանկութիւնն է եւ ամէնէն մօտ ըմբռնումը, ծայրայեղ մեղսակցութեան մէջ, ուր իրականը բանաստեղծութեան մէջ կը թուի թէ ինչպիսիքին կ'իմացնէ:

Համեմատական եւ խորհրդանշական մտածումը, հեռաւոր լուսաւորումովը պատկերի միջնորդութեան, եւ իր յարաբերութիւններու խաղով, հակազդեցութիւններու հազար շղթային եւ տարբեր յարակցութիւններու վրայ, վերջապէս լեզուի մը շնորհքով, ուր կը փոխանցուի էակի շարժումը, բանաստեղծը կը տիրանայ գերբնականութեամբ մը, որ չի կրնար նոյնը ըլլալ գիտութեան պարագային: Մարդու պարագային կա՞յ աւելի առինքնող տրամախոհութիւն եւ աւելի յանձնառու դարձնող: Երբ իմաստասէրները իրենք կը հեռանան բնագանցութեան շեմէն, բանաստեղծին կը մնայ բարձրացնել բնագանցութեամբ զբաղող իմաստասէրը: Եւ այս պարագային բանաստեղծութիւնն է, եւ ոչ իմաստասիրութիւնը, որ հրապարակ կու գայ որպէս իրաւ «դուստրը գարմացման», ըստ արտայայտութեան հին իմաստասէրին որուն

համար ան ամենէն կասկածելին էր:

Բայց ճանաչման եղանակ մը ըլլալէ աւելի, բանաստեղծութիւնը նախ կեանքի եղանակ մըն է — եւ ամբողջական կեանքի: Բանաստեղծը գոյութիւն ունէր քարայրներու մարդուն մէջ, ան պիտի ապրի հիւլէական ժամանակներու մարդուն մէջ, քանի որ անկորնչելի մասն է մարդուն: Բանաստեղծական պահանջէն, ողբական պահանջէ ծնած են նոյնինքն կրօնները, եւ բանաստեղծական շնորհով, աստուածային կայծը առյաւէտ կ'ապրի մարդկային կայծքարին մէջ: Երբ դիցաբանութիւնները փուլ կու գան, բանաստեղծութեան մէջ է, որ ապաստան կը գտնէ աստուածայինը, նոյնիսկ թերեւս անոր փոխարինումը: Մինչեւ իսկ ընկերային կարգին եւ մարդկային անմիջականին մէջ, երբ Հաց փոխադրող կիներու հեռաւոր անցեալի թափօրը իր տեղը կու տայ Ջահակիր կիներու, բանաստեղծական երեւակայութեամբ է, որ կը բոցավառի կրկին ժողովուրդներու բարձրաթուիչ ցանկութիւնը ի խնդիր լոյսի:

Հպարտութիւնը մարդուն՝ յաւիտենութեան ծանրութեան տակ ընթացող, հպարտութիւնը մարդուն մարդկայնութեան բեռան տակ ընթացող, երբ իրեն համար կը բացուի նոր մարդկայնութիւն մը, իրաւ տիեզերականութեան եւ հոգեկան լիութեան... Հաւատարիմ իր պաշտօնին, որ խորացումն իսկ է մարդու խորհուրդին, արդէ բանաստեղծութիւնը կ'ընդգրկուի գործի մը մէջ, որուն հետապնդումը կը հետաքրքրէ մարդու ամբողջական համարկումը: Ոչ մէկ կրկնուող խաղ կայ նման բանաստեղծութեան մէջ: Նաեւ ոչինչ պարզապէս գեղագիտական: Ան ոչ մէկ ձեւով զմուսողի կամ յարդարողի արուեստ է: Ան բնաւ չ'աճեցներ մշակուող մարգարիտներ, ան չի խարդախեր կուռքեր կամ նշանակներ, եւ չի կրնար գոհանալ ոչ մէկ երաժշտական տօնախմբութեամբ: Այս ճամբաներուն վրայ կը միանայ գեղեցկութեան, գերագոյն դաշնակցութիւն, բայց երբեք զայն չի դարձներ վերջնական նպատակ, ոչ ալ իր միակ ճարակը: Մերժելով տարանջատել արուեստն ու կեանքը, ոչ ալ սէրը՝ ճանաչումէն, ան արարում է, կիրք է, ան հզօրութիւն է եւ միշտ նորարարութիւն, որ կը տեղափոխէ սահմանաքարերը: Սէրը իր հնոցն է, չենթարկուիլ՝ իր օրէնքը, եւ իր վայրը ամէնուրեք, կանխման մէջ: Ան միշտ կը մերժէ ըլլալ բացակայ կամ մերժում:

Այնուամենայնիւ ան ոչինչ կը սպասէ դարու ընծայած առաւելութիւններէն: Կապուած իր սեփական ճակատադրին, եւ անկախ ամէն դադափարաբանութենէ, ան ինքզինք կը ճանչնայ որպէս հաւասարը կեանքին, որ ինքզինք արդարացնելու հարկ չունի: Եւ նոյն պարապնդումով, ինչպէս միակ մեծ եւ կենդանի բանաստեղծութեան հատուած, ան կը գրկէ ներկայի մէջ ամբողջ անցեալը եւ ապագան, մարդկայինը դերմարդկայինի հետ, եւ ամբողջ մոլորակային տարածութիւնը տիեզերական տարածութեան հետ: Մթութիւնը, որմով կը մեղադրուի, չի բխիր իր բնութենէն, որ լուսաւորել է, այլ դիչերէն՝ զոր կը հետախուզէ, զոր պէտք է հետախուզէ, մութը նոյնինքն հողիին եւ խորհուրդին, ուր կը թաթխուի մարդ արարածը: Իր արտայայտութիւնը միշտ մերժած է խաւարը, եւ այդ արտայայտութիւնը նուազ խստապահանջ է, որքան ան է դիտութեան պարագային:

Այսպէս, ամբողջական յարումը անոր որ կայ, բանաստեղծը մեզի համար կը պահէ կապը մնայունին եւ էակի միութեան հետ: Եւ իր դասը լաւատեսութիւնն է: Իրեն համար նոյն եւ մէկ

ներդաշնակութեան օրէնքն է, որ կը վարէ իրերու ամբողջ աշխարհը: Հոն ոչինչ կը պատահի, որ իր ընտելեամբ անդին անցնի մարդու չափէն: Պաամութեան յոռեգոյն տակնուվրայութիւնները սոսկ եղանակային են յաջորդութիւններու եւ վերանորոգումներու աւելի ընդարձակ շրջաբերման մը մէջ: Եւ առասպելական Կատաղի կիները կ'անցնին բեմէն, բարձր բռնած ջահերը, կը լուսաւորեն միայն պահ մը՝ ընթացքի մէջ եղող շատ երկար ժամանակահատուածէն: Հասունցող քաղաքակրթութիւնները բնաւ չեն մեռնիր աշնան արհաւիրքներէն, անոնք միայն կը շարժեն: Ասկէ անկենդանութիւնն է սպառնալիք: Բանաստեղծ է ան, որ մեզի համար կը խզէ սովորականը:

Այսպէս է, որ բանաստեղծը ինքզինք կը գտնէ կապուած, հակառակ իր կամքին, քաղաքական իրադարձութեան: Եւ ոչինչ իր ժամանակի ողբերգութենէն իրեն օտար է: Թող ամէնուն ըսէ, յստակօրէն, ապրելու այդ հզօր պահը, քանի որ ժամն է մեծ եւ նոր, ուր հարկ է նոր ըլլալ: Եւ որո՞ւ պիտի գիշերինք մեր ժամանակի պատիւը...

«Մի՛ վախնար», կ'ըսէ Պատմութիւնը, բանալով իր բրտութեան դիմակը — եւ բարձրացուցած իր ձեռքով, ան կ'ընէ հաշտեցման շարժումը ինչպէս ասիական Աստուածութիւնը իր քանդու մի պարի բարձրակէտին: «Մի՛ վախնար, ոչ ալ տարակուսիր — քանի որ տարակոյսը ամուլ է եւ վախը՝ ստրկացնող: Լսէ մանաւանդ կշռութաւոր բաբախումը, որ բարձրացած իմ ձեռքս կը դրոշմէ, նորարար, մարդկային մեծ խօսքին, որ միշտ ստեղծուելու ընթացքի մէջ է: Ճիշդ չէ, որ կեանքը կրնայ ինքզինք ուրանալ: Ոչ մէկ կենդանութիւն կրնայ բխիլ ոչինչէն, որ փարի ոչինչին: Բայց նաեւ ոչինչ կը պահէ չափ եւ ձեւ, էակի անդադրում հոսքին ներքեւ: Ողբերգութիւնը նոյնինքն այլակերպման մէջ չէ: Դարուն իսկական ողբերգութիւնը կը կայանայ հեռաւորութեան մէջ, որ թոյլ կու տանք որ աճի անցաւոր մարդուն եւ անանց մարդուն միջեւ: Մէկ զառիվարի վրայ լուսաւորուած մարդը պիտի խաւարի՞ միւսին վրայ: Եւ իր պարտադրուած հասունացումը, համայնքի մը մէջ, ուր չկայ հաղորդութիւն, պիտի չըլլա՞յ կեղծ հասունացում...»:

Մեր մէջ, անկիսելի բանաստեղծն է որ պիտի վկայէ մարդու երկակի կոչումը: Եւ այդ կը նշանակէ միտքին առջեւ կանգնեցնել աւելի զգայուն հայելի մը իր ոգեկան պատեհութիւններուն: Այդ կը նշանակէ, դարուն մէջ իսկ, ոգեկոչել մարդկային աւելի արժանի կացութիւն մը՝ սկզբնական մարդուն: Վերջապէս, այդ կը նշանակէ աւելի յանդգնութեամբ միացնել հաւաքական հոգին աշխարհի ոգեկան ուժին... Հիւլէական ուժին դիմաց, բանաստեղծի կաւէ լամբը պիտի բաւէ՞ այդ ընելու: - Այո՛, եթէ կաւը յիշէ մարդը:

Եւ բանաստեղծին համար բաւարար է ըլլալ իր ժամանակի անհանգիստ խիղճը:

ՄԻՔԱՑԷԼ ԱՐԱՋԵԱՆՑ

ՆԱՏԻՐՄՈՐՏ ԿՅՈՒԱԾ
ԱՒ ՉԳՐՈՒԱԾ ՊԱՏՄՈՒԱԾՔԻ

Ես նստել էի իմ համարում, գրասեղանի առջև, եւ գրոհում էի հերթական կուսական-ճերմակ թղթի վրայ, ողողելով այն թանաքէ թանձր տողերով: Պատմուածքը չէր յաջողում, ես գրածս ջնջում էի եւ սկսում էի նորից: Պատմուածքի իմաստը սպրգում էր, հենց որ ես վերցնում էի գրիչը, ծորում էր տառերի միջեւ թողնելով ինձ սոսկ ծիծաղելի անհեթեթ թեքստ: Ես ոչ մի կերպ չէի կարողանում հիմնաւորել հերոսներին վարքը, կերպարներին մղումները եւ գործողութիւնները պատումի ինչ-որ կէտում ինձ համար անհասկանալի էին գառնում, ոչ մի կերպ չէի կարողանում սիւժետային գիծը կառուցել տրամաբանութեանը հարազատ մնալով: Ինձ չէր յաջողում պարզել, թէ ինչու իմ ագահ հերոսները, արծաթ որոնելու համար իջնելով խոր հանքահորը, չեն կարողանում գլխի ընկնել, թէ ինչպէս նորից արձակեն պողպատեայ մեխանիզմը, որն իրենց լոյս աշխարհ կը հանէր, չէի կարողանում հասկանալ, թէ ինչու են այժմ նրանք գատապարտւել կործանման, ինչը պատիւ չի բերում, ես կ'ասէի, Homo sapiensի ներկայացուցիչներին: Ես ճգնում էի յորինել նոր մանրամասներ ջանալով նրանց տեղաւորել ընդհանուր նիւթի պարունակի մէջ, բայց ինչ-որ բան սուր կերպով պակասում էր, ինչ-որ բան արւում էր անտանելիորէն աւելորդ կերպով: Իմ պատմուածքում չկար աստուածային ներշնչանք, պատկերները հարուստ էին անհոգի ժանգոտ վերհան մեքենաներով, լծակներով եւ ժանանիւններով, նոյնիսկ իրենք հերոսները, եւ թակարգը, որի մէջ ընկել էին նրանք, թւում էին սոսկ միջազնած երեւակայութեան պտուղներ: Ես մէկը միւսի յետեւից ճմռթում էի թղթերը, նետում էի սենեակի անկիւնում գրուած կերպրնկալէ գամբիւղը եւ նորից սկսում գրել: Վերջապէս ուժասպառ եղայ: Միայն յամառ լինելը քիչ

ՄԱՐՈ ԽԱՉԱՏՐԵԱՆ

Իւրօրինակ ստեղծագործական մտածողութեան տէր հեղինակը երեւակայութեան ուժով, մտքի սլացքով կարողանում է չափել իրերի եւ երեւոյթների խորքը:

Հետաքրքրական, ուշագրաւ, ինչ-որ կէտում նոյնիսկ տարօրինակ լուծումներ ունենւոր պատմութիւնները, որոնց հեղինակն ու գլխաւոր հերոսն է միաժամանակ: Հեղինակի «երկփեղկման» արտառոց բանաձեւը գտած արձակագիրն ապրում է իրականութեան եւ երագի սահմանագծում. խոստովանում է, որ պատմուածքների եւ նորավեպերի նիւթերը յաճախ երագում է տեսնում: Իսկ ի՞նչ է երագը, եթէ ոչ իրականութեան խորհրդաւոր արձագանգ, չվերջացած իրականութեան անիրական աւարտ: Ընթերցում ես նրա ստեղծագործութիւնները եւ աւարտելով ընթերցումը՝ ապրում այն պատրանքը, թէ նոյն այդ պատմութեան հերոսը կարող էիր լինել դու: Թերեւս բոլորի հետ էլ նման դեպքեր կարող են կատարուել, դեպքեր, որոնք յաճախ անտեսանելի են առօրեական հարցերով տարած մարդու համար: Իսկ գրողը նկատում է, գրողը պիտի ուշադրութեամբ գննի ամէն բան: Աբաշեանցը նկատում է,

էր: Իմ հերոսները մռայլ հորից տարակուսանքով դիտում էին ինձ. նրանք նույնպէս չէին հասկանում, թէ ինչ եմ ուղում իրենցից, նրանց հայեացքներում մահացու ջղակծկումով կարծրացել էին անյուսուլթիւնը եւ անվրատահութիւնը, իսկ մեխանիզմը, որը գործարկել ինձ այդպէս էլ չյաջողուեց, գնալով դառնում էր առաւել խորամանկամիտ, դժուարամբռնելի, խրթին...

Ես վառեցի սեղանի մեծ սպիտակ լամպ-սուկնկը եւ խորապէս վստահ, որ ինձ չի յաջողուի պատմուածք գրել, նայեցի պատին, որտեղ կախուած էր մի ոչ մեծ իւղանկար: Երբ ես տեղաւորուել էի համարում, այդ ժամանակ ուշադրութիւն չէի դարձրել նրան: Այստեղ բոլոր համարներում կախուած են նման նատիւրմորտներ եւ փոքրիկ ընանկարներ՝ գրողների կացարանները փոքր-ինչ դարդարելու համար: Ասկայն հիմա, երբ ինձ չյաջողուեց մէկ տող իսկ երկնել, նկարն ինձ հիասթափեց թուաց: Նրանում պատկերուած էր ինչ-որ ալպիական դեղին ծաղիկների փունջ (անհասկանալի էր, թէ ինչ ծաղիկներ էին) խցկած կաւէ ամանի կոկորդը: Փունջը հսկայական էր, նրա առաւել տեսանելի հատուածը ծածկուած էր ստուերում: Աւելի ճիշդ, փունջը պարզապէս հսկայական չէր. այն լեռան չափեր ունէր: Նրա գագաթն առաւելապէս յիշեցնում էր ծաղկային մոլեգնած ծով եւ հպում էր երեւութական փափուկ ամպերին, իսկ կլոր կուժը ծանրօրէն ճնշում էր անխռով լճի ափից սկիզբ առնող լայնարձակ խաչտարդէտ հարթավայրի վրայ: Փունջն արձակում էր ամէնից դարմանալի բոյրը, եւ դարձեալ անհասկանալի էր, թէ այդ ինչ ծաղիկներ էին: Իսկ բարձրում նրա շուրջը, պտտւում էին թռչուն-մեղիների մանրիկ կէտերը: Մնում էր միայն գուշակել ով էր հաւաքել վիթխարի չափեր ունեցող այդ ծաղկեփունջը եւ ում համար: Ներքեւում, հորիզոնում, թափանցիկ, գունատ-կապոյտ ալիքով գալարւում էր լեռնաշղթան, իսկ նրա գագաթներից մէկի վրայ պարզ երեւում էր մի եկեղեցի որպէս յաւերժական մարմնաւորում մարդկային անշիջանելի հաւատի, սիրոյ եւ յոյսի: Ցերեկային կուրացուցիչ լոյսից նկարում ամէն ինչ աղօտ էր երեւում: Եւ ողջ այս աշխարհը պարփակուած էր քրոնոզով ներկուած փայտէ շրջանակի մէջ, որը խաթարուած մասեր ունէր. նրան դիպել էին մարդկային անհամբեր մատներ՝ չթողնելով, որ ներկը, ինչպէս հարկն է, չորանայ...

Ես նախանձով լցուեցի նկարիչի ներշնչանքի ու երեւա-

կացում իր երազի «խառնարանով», եւ խորունկ երեւակայութիւնից ծնում են փոքրիկ պատմութիւններ՝ մաքուր, գաւեշտական, արտասովոր՝ «Երգող սկահակը», «Բազմոցը», «Մեծ գրողի բազկաթոռը», «Մարդն ապակուց այն կողմ», «Բաժանման երկանդամը», «Ճերմակ աշտարակը», «Նկարը», «Խաղ երեքի համար», «Ողջ աշխարհի ոսկին», «Յնորք»:

Աբաշեանցի գեղարուեստի շրջանակն այնքան տարողունակ է, որ շարունակ կարելի է գրել, մէկիկ-մէկիկ վերլուծել նրա բոլոր պատմութիւնները, որոնք չեն կրկնում միմեանց, այլ լրացնում են եւ ամբողջացնում ոչ միայն իր՝ գրողի, այլեւ գրականութեան աշխարհը: Աբաշեանցի բառերը հոգի ունեն եւ հոգեբանութիւն, այդ բառերը գրեթէ միշտ արկածալից գործողութիւնների կիզակէտում են («արկածալից» բառը պատահաբար չգործածեցի. ըստ իս, նրա գրեթէ բոլոր պատմութիւններում առկայ է արկածը):

Մի պատմութեամբ («Գրողի վերջին երազը») 112 տարեկան գրողը, որը դարձեալ ինքն է՝ հեղինակ Միքայէլ Աբաշեանցից անբաժանելի Միքայէլ Աբաշեանց գործող անձը, խոստովանում է. «Յիմա ես այնքան ծեր եմ, որ նոյնիսկ փառասիրութիւնս է վաղուց մարել: Բայց ես դեռ փայփայում եմ իմ լաւագոյն վեպը գրելու երազանքը: Ամբողջ կեանքում

կայութեան հանդէպ, ով կարողացել էր իր սանդղածի մէջ դնել այդքան միաք ու աղանդ: Նկարը շնչում էր թարմութեամբ եւ չճեցուցիչ հակադրութիւնն էր իմ նեղ ու գաղձահոս հորի: Նկարում ամէն ինչ համակուած էր կեանքով, շարժմամբ եւ լոյսով:

Ես վեր կացայ սեղանի մօտից, առաջացայ դէպի նկարը եւ փորձեցի վերծանել կաււի ներքին աջակողմեան անկիւնի մակագրութիւնը: Դա ինձ չյաջողուեց, սակայն առաջին առու հասաւա Մ. էր: Այլեւս ոչինչ չէր երեւում: Ես դարձեալ լարեցի անողութիւնս ... չի կարող պատահել... Յանկարծ կաարեալ պարզորոշութեամբ կարդացի Մ. Աբաջեանց: Ես կանգնել էի ընդարմացած, հաւաաարու ուժ չունենալով: Այնուհետեւ կռահումը, որպէս վրդովուած դիչերային թռչուն, թափանցեց իմ հոգին: Եւ այդ պահին հասկացայ, որ ինքս եմ իմ երեւակայութեան մէջ նկարել այս ասորիինակ նատիւրմորտը. մակագրութիւնը նորից դարձաւ անընթեռնելի, եւ նկարը աղօաացաւ, գրկուեց իր թափանցող լոյսից ու իմաստից եւ ընկղմուեց սեփական գոյների խաւարի մէջ:

Ծաղկաձոր,
Գրողների ստեղծագործական տուն, 211 սեմեակ
2011թուական

արցունքոտ աչքերով զննում էի այս փայլատակող ու հանելուկային աշխարհը: Չգայարաններիս ցանցը նետում էի դէպի այդ քառսը ու լարուածութեամբ փորձում որսալ այն, ինչ ապագայում կարող էր դառնալ իմ նիւթերի հիմքը: Տարօրինակ էին իմ պատմւածքներն ու վիպակները, արտասովոր հնարքներով ու զարմանահրաշ խորհուրդներով լի: ... Ես զարմացած եմ, որ մինչեւ այսօր գոյատեւում եմ, սակայն կարծում եմ, որ դեռ պիտի կարողանամ տեսնել վերջին երագս...»:

Ներկայացուող փոքրիկ պատմութիւնը Միքայելի անտիպ ստեղծագործութիւններից է, որը սիրով թարգմանելով ռուսերէնից՝ ներկայացնում եմ «Բագինի» ընթերցողներին:

Արձակագիր, թարգմանիչ Միքայել Աբաջեանցը ծնուել է 1970 թուականին Երեւանում:

Աբաջեանցը ընթերցողի դատին է յանձնել արձակ ստեղծագործութիւնների երկու ժողովածու. «Ճերմակ աշտարակը» լոյս է տեսել 2003ին, իսկ «Դիմակար»ը՝ 2010ին: Վերջին ժողովածուի մէջ ամփոփուած է նաեւ նրա վիպակը՝ «Տորոսի պաշտպանութիւնը»: Հրատարակութեան է պատրաստւում նրա պատմուածքների ժողովածուն ռուսերէնով:

Նրա պատմուածքներից մէկը՝ «Ճերմակ գրահներ» խորագրով, գրողների միջազգային «P.E.N.» ակումբի կողմից թարգմանուել է անգլերէնով (1999): Ռուսագիր գրողի ստեղծագործութիւնները հայերէն են թարգմանել ճանաչւած գրողներ, թարգմանիչներ՝ Գուրգէն Խանջեան, Ռաֆայել Նահապետեան, Վահան Տէր-Ղազարեան, Հրաչիսիմէ, Կարինէ Աշուղեան, Լիա Իւանեան, Շաքէ Երիցեան եւ այլք: 2009ին Միքայել Աբաջեանցն արժանացել է գրողների միջազգային «Նոր ժամանակակից» ակումբի սահմանած «Ար-

ձակի արքայ» մրցանակին:

Նա նշանակալից աւանդ ունի մեր գրականութեան եւ հրապարակախօսութեան մէջ նաեւ իբրեւ թարգմանիչ. բազմաթիւ են Աբաջեանցի թարգմանական գործերը (հայերէնից ռուսերէն եւ ռուսերէնից հայերէն):

Աշխատակցում է «Նոր-Դար» հանդէսին եւ «Գրական կեանք» ամսաթերթին՝ որպէս խմբագիր:

Աբաջեանցը Հայաստանի գրողների միութեան, գրողների միջազգային «Նոր ժամանակակից» եւ «P.E.N.» ակումբների անդամ է:

ԼՕՐԸՆՍ

ՏԱՌԷԼԻ

ԵՐԿՈՒ

ՔԵՐԹՈՒԱՏՆԵՐԸ

ԿՈՍՏԱՆ ԶԱՐԵԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

Յուլիս 1950ին, բրիտանացի վիպասան Լօրենս Տառէլն (1912-1990) ու իր երկրորդ կինը՝ Իվ, ամիս մը հիւրը եղան Կոստան Զարեանի ու իր երկրորդ կնոջ՝ Ֆրանսիսի, որոնք այդ շրջանին նախապէս իտալական Իսկիա կղզին։ Զարեան ու Տառէլ երկրորդ անգամ կը հանդիպէին։ Առաջին հանդիպումը՝ Գորֆուի մէջ (1935-1937), արդիւնաւորուած էր անգլիացի գրագէտին «Պրոսպերոսի կղզին» ուղեգրութեամբ, որուն կերպարներէն մէկը նոյնինքն Զարեանն է։ Այս երկրորդ հանդիպումը երկուստեք գրական գործերու ծնունդ տուաւ։ Զարեան գրեց «Կղզին եւ մի մարդ» վիպակը, որ «Հայրենիք» ամսագրին մէջ հրատարակուած իր վերջին գործը եղաւ (1955), իսկ Տառէլ վիպերգ մը՝ “Deus Loci” («Աստուածային վայրեր»), որ Ֆորիոյի (Իսկիա) մէջ լոյս տեսաւ Յուլիս 1950ին, ութ էջնոց հեղինակային հրատարակութեամբ, 200 տպաքանակով, ինչպէս կը յայտնէ յիշատակարանը։

Կեցութեան ընթացքին, Տառէլ իր հրատարակիչին՝ բանաստեղծուհի Անն Ռիտլէրին (1912-2001) ուղղեց չափածոյ նամակ մը, ուր նաեւ ընդարձակ ակնարկութիւն մը կայ Ջարեանի մասին: Այդ չափածոն տպուեցաւ 1969ին՝ Ջարեանի մահուան տարին: Անկէ թարգմանաբար կը քաղենք մեզ հետաքրքրող բաժինը:

Միրելի Անն, պարտական եմ քեզի նամակ մը
օտար կողմերէ՝ Իսկիայէն: Կա՞յ ասելի լաւ տեղ
տարօրինակ եամպը քու անունով դարձնելու
եւ բան պատմելու՝ այս կղզիին հոչակէն:
Սկզբնապէս եկանք հոս տեսնելու
«Պրոսպերոս»ի կերպարներէն մէկը, կոչուած՝ Կ.
(այսինքն՝ Կոստան) Զարեան:
Վայրի եւ չարաձձի գրականութեան մարդը
որ իր նկարիչ կնոջ հետ այս կղզին կը բնակի,
վիպապաշտ կեանք մը ինչպէս հնար էր... ի Թալլանտ:
Միասին ձաշակած ենք ամէն գինի,
աղջիկներուն մեծ մասը (նկատի ունիմ ինր մուսաները)
եւ որոշ մանր նպաստներ, դիպուածէն պարգեւուած
մեզի պէս չքաւոր մարդոց, որոնք բառերով կը զբաղին:
(...) Հոս կը հասնիս հոյակապ շարժանաւակով,
լեցուն՝ շաղակրատ աղջիկներով Նափոլիի,
օ՛, ինչ եռանդ, ինչ հսկայ ոյժ,
մարդ շատ ասելի երիտասարդ կը զգայ,
գոնէ Զարեան այդպէս կ'ըսէ: (Վաթսուներէք է ան):
Ան լեռ կը մագլցի նման վայրի ուղտի,
ի հեծուկս որոշ մեծ ծանրութեան,
եւ կը հայիոյէ բարձրաձայն՝ նման գիւղացիի:
Միասին վայելած ենք շատ հաճելի
ամիս մը խենթ եփել-թափելու եւ գրական գրոյցի.
ի՛նչ ուտելիք, ի՛նչ զինի - հրաշք է որ կարենանք քալել:
Վարպետը իր արծաթաբաշ մագերով
կ'եփէ նման սուրբի եւ կ'ուտէ զերթ ծովահէն.
ուրոտանի, կարիտոս եւ կարմրախայտ,
հաւ ու նապաստակ, եւ սիպէ եւ վառեակ,
կերած ենք անցեալ ու ներկայ ժամանակներուն
մինչեւ սիրտը ժամանակի բոլորակին,
եւ հիմա՝ մեկնելէ շաբաթ մը առաջ, վերէն վար

կ'երեւիմ որպէս ի՞նչ. աշխարհի քարտէսին նման,
 որ կախուած էր դասարանի պատին վրայ
 եւ մեզ կը շահագրգռէր երբ պզտիկ էինք շատ:
 (...) Գրական լուրերու մասին՝ շատ բան:
 Իսկիա, կ'երեւի, արագօրէն դարձած է Վայրը:
 Գափրին վերջացած է, ամէն մարդ հոս է,
 Քերթողներ ու նկարիչներ նաեւ ամէն ազգէ,
 եւ քանի մը հատ՝ հետաքրքիր սեռային բարքերով:
 (...) Տեղ մը աքսորեալ գրողներու համար որ աղմուկը կ'ատեն
 կ'երեւի այս (...)

*Տառէլ Թէ՛ “Deus Loci”-ն եւ Թէ՛ ստորեւ հրատարակուող «Վենետիկեան ջրաներկ» (“A Water-Colour of Venice”) բանաստեղծութիւնը, որ գրուած է նոյն-
 պէս 1950ին, ընդգրկեց 1955ի «Անգործութեան ծառ մը եւ ուրիշ բանաստեղ-
 ծութիւններ» (“A Tree of Idleness, and Other Poems”) հատորին, իսկ յետոյ՝ ող-
 ջուցը լոյս տեսած քանի մը ծաղկաքաղերու մէջ: Այս բանաստեղծութեան
 թարգմանութիւնը կատարած ենք 1980ին լոյս տեսած հաւաքածոյէն.*

Ջարեանը կ'ըսէր. Ֆլորանսը երիտասարդութիւն է,
 ու ապա Ռաւեննան՝ չափահասութիւն,
 վերջապէս Վենետիկը՝ մանկութիւն երկրորդ:

Աւագանները կիզիչ քարի, ուր ժամանակն
 ու ջուրը՝ հին վարպետների պաշարման,
 իրենց խրամների փորած են
 հազար կամուրջներու ներքեւ,
 փքուած՝ մարմարեայ խմող արծուառիծներով,
 իսկ բոլորն ալ ազատ նաւարկող հանգույցներուն վրայ
 անոր ջրանցքներուն, իբրեւ մեծ աղիքներ՝
 հիմա ձաթած ինչպէս սառցալեռ մը ծփացող:
 Ուր այժմ, ուրիշներու նման, առանձինն եկած ես
 քու վերջալոյսդ թակարդելու դեղին բաժակի մը մէջ
 եւ տեսնելու արծաթագործը աշխատանքի լծուած՝
 ծովածոցին հռչակաւոր սկուտեղը հետապնդող...

Այստեղ զգայարանքը կը լուծուի, կը համադրուի դրոշմելու համար սոսկ
 այս կրծոտած քարէ երգչախումբերը ջուրին վրայ,

ի լուր կերպասէ հին զանգակներու թնդիւնին,
շաքարեղէն աղանիւններու մուրացկանութեան,
նաւաստիի ձայնին՝ իր սեւ ու երկար դագաղէն երգող...

Կանխաւ ամբողջ ըստածին
ոչինչ կարելի է աւելցնել, եթէ ոչ որ այստեղ,
հաստ զերթ վրձին, քնատութիւնը զետեղած է
իր բրդոտ անհոգութիւնը իւրաքանչիւր դէմքի վրայ,

ամէն հոգիի խորքին՝ դգալ մը քուն:

Նիւ Ճըրզի, ԱՄՆ

1.- “Durrell” անունը սովորաբար «Տրուէլ» տառադարձած ենք: Սակայն, հեղինակին հետ կատարուած հարցազրոյցներու ժողովածուի մը մէջ վերջերս հանդիպեցանք անոր կողմէ կատարուած հետեւեալ մատնանշումին՝ մականունին հնչումին մասին. “It’s Dah’re’ll” (Fletcher Markle, “Teaching Your Characters That They’re More or Less Free”, in Earl G. Ingersoll (ed.), Lawrence Durrell: Conversations, Madison-Teaneck (NJ), 1998, p. 99): Ըստ այնմ, որդեգրած ենք «Տառէլ» տառադարձութիւնը:

2.- Peter Baldwin, Conon’s Songs from Exile: The Limited Edition Publications of Lawrence Durrell, Birmingham, 1992, p. 161-162.

3.- Բանաստեղծական չափ (iambus), որ կիրարկուած է յոյներուն կողմէ:

4.- Տառէլ չփոխած է տարիքը: 1950ին Չարեան վաթսուներեք տարեկան էր:

5.- Lawrence Durrell, Spirit of Place. Letters and Essays on Travel, edited by Alan G. Thomas, New York, 1969, p. 104-107.

6.- Lawrence Durrell, Collected Poems 1931-1974, edited by James A. Brigham, London-Boston, 1980, p. 213-214.

ԴՈԿՏ. ՄՈՎՍԷՍ ՀԵՐԿԵԼԵԱՆ

«ԱՆՀԵՐԵՐ ԳԵՌԻՄՊԱՇՏՈՒԹԻՒՆ»Ը

ԾԱԳՈՒՄՔՆ ՄՐԵԶԵՒ ՄԵՐ ԹՐԵՐԸ

Անցնող Մայիսին «Նուագ Արք» ցուցասրահը կը մասնակցեր «Մոնաքո 11» (Monaco 11) միջազգային ցուցահանդեսին, որ տեղի ունեցաւ իշխանական «Կրիմալտի ֆորում»ին մէջ, մասնակցութեամբ շուրջ հարիւր ցուցասրահներու եւ աւելի քան հինգ հարիւր արուեստագետներու՝ հաւաքուած աշխարհի չորս կողմերէն, սկսեալ Աբխազիայէն մինչեւ Գանատա եւ Զինաստանէն մինչեւ Փուերթո Ռիկո: Իսկ Եւրոպան գրեթէ ամբողջութեամբ ներկայ էր:

Այս առիթով կազմակերպուած եւ երկու օրերու վրայ (Ապրիլ 1-2) երկարող գիտաժողովին (symposium) եւ առիթաբարակ «Մոնաքո 11» ցուցահանդեսին կը մասնակցէին ժամանակակից թանգարանի տնօրէններ, արուեստաբաններ, արուեստագետներ, ինչպէս նաեւ տարբեր լեզուներով լոյս տեսնող եւ միջազգային հռչակ վայելող արուեստի հրատարակութիւններ: Ասոնց շարքին էին «Ֆայն Արթս» (Նիւ Եորք) եւ «Լիքս Իմմօ» (Մոնաքո-Փարիզ) ամսաթերթերը, որոնց մնայուն աշխատակիցներէն է դոկտ. Մովսէս Դերկելեան:

Գիտաժողովին քննարկուեցան արուեստի ժամանակակից եւ հրատապ հարցեր: Առաջին զեկուցաբերը՝ դոկտ. Մովսէս Դերկելեան, խօսեցաւ «Անհերթեք գերիրապաշտութիւն» (Absurd Surrealism) արուեստի շարժումի ծագման եւ զարգացման մասին. նիւթը ընկալուեցաւ մեծ հետաքրքրութեամբ, որովհետեւ «Անհերթեք գերիրապաշտութիւն» արուեստի ուղղութեան մասին մինչ այդ քիչեր միայն իրազեկ էին: Այնուհետեւ ցուցադրուեցան Վահրամ Դաւթեանէն նմուշներ, ընկերակցութեամբ համապատասխան մեկնաբանութիւններու եւ վերլուծութիւններու:

Այս ժամանակակից եւ համեմատաբար նոր արուեստի շարժումի մասին ընդհանուր գաղափար մը տալու համար, ստորեւ կու տանք դոկտ. Մ. Դերկելեանի դասախօսութիւնը, որոշ յապաւումներով:

Ազատ ապրելու եւ ազատօրէն արտայայտուելու ցանկութիւնը, նախ բնազդային է եւ ապա միայն գիտակցական: Բոլոր ժամանակներու մէջ եւ բոլոր տարածքներու վրայ մարդ արարածը պայքարած է եւ կը շարունակէ պայքարիլ, հասնելու համար բացարձակ ազատութեան: Ամէնէն շատ եւ ամէնէն աւելի, ազատ ապրելու եւ ազատօրէն արտայայտուելու հնարաւորութիւն ունէր նախամարդը, սակայն անոր կարողականութիւնը նախնական էր, իսկ միջոցները սահմանափակ: Ժամանակի ընթացքին, քանի նախամարդու բանականութիւնը զարգացաւ եւ անոր դործելու կարողականութիւնն ու արտայայտուելու միջոցները աւելցան, այնքան եւ աւելի անոր հնարաւորութիւնները պակսեցան՝ ընկերային, կրօնական, տնտեսական թէ քաղաքական կաշկանդումներու լոյսին տակ: Պատմութեան յայտնի է, որ իւրաքանչիւր ժամանակաշրջան եւ աշխարհատարածք, համաձայն անգիր եւ գրաւոր սկզբունքներու եւ օրէնքներու, ունեցած է եւ կը շարունակէ ունենալ իր կաշկանդումները, որոնց իբրեւ հակադէմութիւն արուեստագէտը ըմբոստացած է, ու ձգտած՝ ազատութեան:

Ամբողջապէս անկախանալու եւ բացարձակ ազատութեան հասնելու մեծագոյն փորձը տեղի ունեցաւ անցնող դարու Ա. Աշխարհամարտի սկիզբին, ու անմիջապէս ետք Յիւրիխի մէջ: Հոն հաւաքուած էին խումբ մը գրողներ, արուեստագէտներ ու մտաւորականներ (Քրիստեան Յարա, Մարսէլ Տիւշան, Անտրէ Պրըթոն, Ափոլլինէր), որոնք ստեղծեցին նոր շարժում մը՝ ՏԱ-ՏԱ անուան տակ: Տառայիզմը իր սանձարձակ ու արտակերպ խառնուածքով չափազանց ծայրայեղութիւններու գնաց, ու չկրցաւ տեղաւորուիլ ժամանակի ու տարածութեան մէջ, եւ ... ձախողեցաւ: Սակայն անիկա ենթահող հանդիսացաւ աւելի առողջ արմատներ ունեցող շարժումի մը՝ գերիրապաշտութեան, որ իր ենթագիտակիցի խորհրդաւոր անհունութեամբ անսպառ ըլլալու յաւակնութիւնը ունի կարծէք...:

Ֆրէժուտի կողմէ ենթագիտակիցի յայտնաբերումն ու Անտրէ Պրըթոնի կողմէ գերիրապաշտութեան ձեւակերպումը արուեստագէտին տուաւ այն, ինչ որ մարդը սկսաւ կորսնցնել նախնադարուն եւ գտաւ զայն քսաներորդ դարու սեմին:

Ազատօրէն արտայայտուելու բռնուն ցանկութիւնը կը մղէ արուեստագէտը խուսափելու առօրեայէն եւ, առհասարակ՝ իրականութենէն, որպէսզի ան ճշմարտութիւնը փնտռէ ենթագիտակիցի ոլորտներուն մէջ, ուր որեւէ ձեւի կաշկանդումներ գոյութիւն ունին: Հոս է, որ ստեղծագործողը կ'արձակէ բոլոր տեսակի սանձերը եւ թափ կու տայ իր երեւակայութեան: Այս առումով, գերիրապաշտութիւնը հին է այնքան, որքան նախամարդը:

Այսպէս, անասունի նման եւ առանց ոչ մէկ բարդոյթի, մօրէ-մերկ վիճակի մէջ կ'ապրէր նախամարդը:

Նախ ցուրտի պարտադրանքին տակ, եւ ապա՝ ամօթի զգացումէն դրդուած, մարդ արարածը սկսաւ ծածկել իր մարմնի որոշ մասերը: Աւելի ուշ, այդ նախնական եւ տձեւ ծածկոցները վերածուեցան բարեձեւ հագուստներու ... արուեստի գործերու:

Իսկ այսօր...

Այսօր բանական մարդը ոչ միայն սկսած է ձերբազատուիլ ծածկուելու բարդոյթէն, այլեւ հանուելու մասին աւելի կը մտածէ, քան՝ հագնելու...: Նուազագոյն չափով ծածկուիլը եւ կամ առաւելագոյն չափով մերկանալը (իբրեւ հրապուրիչ երեւալու միջոց) վերածուած է ինքնամուղ բնազդի, յատկապէս կիներու մօտ...:

Նախամարդը սկսաւ հագուել բնազդով եւ պայմանականօրէն, իսկ ժամանակակից մարդը

սկսաւ հանուիլ գիտակցաբար եւ գեղեցկօրէն: Պայմանականութիւնը նախամարդը մղեց դէպի գիտակցութիւն, իսկ ժամանակակից մարդը գեղեցիկին ձգտելու եւ զայն «հետապնդելու» իր արչաւին մէջ տարերայնօրէն կը դիմէ ենթագիտակիցի «օգնութեան» եւ կամ միջնորդութեան:

Եւ ահաւասիկ հո՛ւս է, որ նախամարդն ու ժամանակակից մարդը իրարու կը հանդիպին գերիրապաշտ ոլորտներու մէջ: Առաջինը ազատ վիճակէն հարկադրաբար կ'ենթարկուի կաշկանդումներու, իսկ երկրորդը՝ բիւրաւոր տարիներու ընթացքին կուտակուած կաշկանդումներէն ձերբազատելու համար կը ձգտի ազատութեան:

Խորհրդային կարգերու փլուզման ընթացքին յանկարծ արուեստագէտը ինքզինք գտաւ պարապութեան մը դիմաց: Իր այնքան սիրած, փայփայած եւ նաեւ «թապուլ» դարձած Ազատութիւնը իրեն շնորհուեցաւ ... հենց այնպէս, առանց ոչ մէկ սակարկութեան: Որքան որ շինծու եւ արհեստական կառոյց էր սովետիզմը, նոյնքան եւ աւելի անտրամաբանական էր անոր փլուզումը: Ահաւասիկ թէ ինչո՛ւ նախկին խորհրդային իրաւ ստեղծագործողները իրենք գիւրենք հարազատ զգացին անհեթեթ գերիրապաշտ ոլորտներու մէջ, ուր ոչ միայն կարելի էր ազատօրէն ստեղծագործել, այլ նաեւ ինքնաբերաբար շրջանցել կեանքի պարապութիւնը, ի վերջոյ մարդ արարածը իր չլուծուած հարցերն ու անկատար տենչերը կ'իրականացնէ իր երազներուն մէջ ... երեւակայութեան ճամբով:

Խորհրդային Միութեան քայքայումէն ետք ի յայտ եկան գերիրապաշտ գեղանկարիչներ, որոնք տարերայնօրէն պատկերեցին անհեթեթ կացութիւններ: Անոնցմէ կ'արժէ յիշել՝ Անտրէ Բոսթին, Խուտիար քով, Եուրի Յվեթայեւ, Ալ. Մալցեւ, եւ այլն:

Հայաստանի պարագային, անհեթեթի զգացողութիւնը նախ խմորուեցաւ հասուն տարիքի կերպարուեստագէտներու (Էտուարտ Խարազեան, Գայեանէ Խաչատրեան, Ռուբէն Աբովեան, Մկրտիչ Մազմանեան, Ռուտովֆ Խաչատրեան...) ստեղծագործութիւններուն մէջ եւ ապա աւելի ցայտուն ձեւով դրսեւորուեցան երիտասարդներու, ինչպէս՝ Վահրամ Գալթեանի, Սամուէլ Գարեգինեանի, Գաւիթ Գալթեանի, Աշոտ Մարտիրոսեանի, Գէորգ Եղիազարեանի, Տարօնի եւ ուրիշներու քով:

Երբ անցնող դարու վերջաւորութեան Մոսկուա կը դառնար անհեթեթ գերիրապաշտութեան կեդրոնը, գրեթէ նոյն ժամանակաշրջանին Մ. Նահանգներու մէջ կը խմորուէր արուեստի այլ ուղղութիւն մը՝ ներդաշնակ գերիրապաշտութիւն անուան տակ: Այս շարժման հիմնական կեդրոնը Նիւ Եորքն է, ուր կ'ապրին եւ կը ստեղծագործեն խումբ մը կերպարուեստագէտներ, ինչպէս՝ Օրիթ Օրիոն, Մանուէլ Մարչ, Սոհլ Համմարի, Միքայէլ Կանս, Քարինա Էլսէսըր, եւ այլն: Այս շարժումը թէեւ տակաւին նոր կազմաւորման մէջ էր, սակայն անոր հետեւորդները արդէն իսկ սկսած են մշակել իրենց ստեղծագործելու կերպն ու տեսութիւնը: Անոնք կտաւին վրայ երանգային ներդաշնակութիւն կը ստեղծեն՝ օգտագործուած բոլոր գոյները իրարու խառնելով, իսկ ոճային առումով անոնց պատկերած կերպարները թէեւ կը մօտենան իրապաշտութեան, սակայն՝ առանց դուրս գալու գերիրապաշտական ոլորտներից: Անոնք իրապաշտութեան սահմաններու վրայ հոգեկան ներդաշնակութիւն կը փնտռեն գերիրապաշտ ոլորտներու մէջ: Գունային-արհեստագիտական եւ ոճային-արտայայտչական տեսակէտէ գիտած՝ այլ երկիրներու մէջ ապրող գեղանկարիչներ եւս պէտք է դասել ներդաշնակ գերիրապաշտներու շարքին եւ կամ՝ առնուազն կ'առնչուին անոնց, ինչպէս՝ Փապլօ Ֆէրրօ

(Սպանիա), Էմիլիո Չելիոնի (Արժանթին), Ատելլո Սարրո (Պրագիլ) եւ այլն: Այս բոլորը ցուցանիչ են այն մասին, թէ Մ. Նահանգներ միակ երկիրը չէր, ուր կեանքը կ'ընթանար անկանոն կերպով, եւ արուեստագէտը կը ձգտէր ներդաշնակութեան:

Անհեթեթ գերիրապաշտութիւնն ու ներդաշնակ դերիրապաշտութիւնը իրենք չեն միայն, որ կը ձգտին ազատ ու ներդաշնակ կեանքի՝ փրկելու համար մարդկայինը: Խորքին մէջ, արուեստի բոլոր ուղղութիւններ (նոյնիսկ յուրի եւ ապառողջ կարծուածները) կը ձգտին բացայայտել մարդկայինը՝ իսկական գեղեցկութիւնը, որ անթեղուած կը մնայ մարդու ներաշխարհին մէջ:

Սակայն, մարդկութիւնը փրկելու եւ անոր «դրախտային» կեանք մը պարզեցնելու համար ստեղծուած բոլոր շարժումները, որոշ չափով դրական արդիւնքներ տալով հանդերձ, չյաջողեցան չքացնել եւ մեղմացնել մարդկութեան տառապանքներն ու ցաւերը: Մարդկայնական գաղափարները, գեղեցիկ ու վսեմ արտայայտութիւններով թաթաւուն, չարաշահուեցան ու կը շարունակեն չարաշահուիլ Չարին կողմէ ընդդէմ Բարին, որոնք իրենց կարգին, յարաբերական իմաստ ունին եւ կը դրսեւորուին աշխարհի ողջ տարածքին:

Անարդարութիւններն ու անիրաւութիւնները կը շարունակուին, մարդկային մտահոգութիւնները կ'աւելնան ու կը շարունակուին, իսկ տազնապները հետզհետէ աւելի կը բարդանան ու կը տարածուին:

Կ'ըսեն, թէ Այնըշթայն նախատեսած էր, որ Երրորդ Աշխարհամարտը տեղի պիտի ունենայ քարերով ու դանակներով: Փաստօրէն Նիւ Եորքի զոյգ երկնաքերները քանդողները զինուած էին դանակներով: Իսկ ինչպէս որ հեռաւոր անցեալին փղշտացիներն ու հրեաները կը կռուէին քարերով ու պարսատիկներով, նոյնպէս ալ այսօր պաղեստինցիները դարձեալ քարերով եւ պարսատիկներով կը կռուին գերարդիական ու կատարելագործուած գէնքերու դէմ: Չմոռնանք, որ աշխարհի ամէնէն հարուստ ու հզօր երկիրները կը կռուին ծայր աստիճան թշուառ, անուս եւ տկար երկիրներու դէմ: Չէ՞ք կարծեր, որ այս բոլորը անտրամաբանական են եւ, հետեւաբար, անհեթեթ:

Ոչ միայն պատերազմող յիշեալ ժողովուրդները, այլեւ, առհասարակ բոլոր ժողովուրդները տազնապահար են այսօր: Անապահով ըլլալու զգացումը կը հալածէ զանոնք, եւ անոնք թերահաւատ են ապագայի նկատմամբ:

Ամէն օր, ամէն տեղ անմեղներ կը մեռնին: Փաստօրէն, ո՛չ քաղաքակրթութեան զարգացումը, ո՛չ դիզուած հարստութիւնները, եւ ոչ ալ մարդկայնական որեւէ գաղափարախօսութիւն, եւ կամ վարդապետութիւն, կրցան մարդկութիւնը հեռու պահել ընչաքաղցութենէ, գերծ պահել վայրագութենէ եւ, հետեւաբար, նաեւ անմարդկային ու անարդար վերաբերումներէ...

Ինչո՞ւ...

Պատճառը այն է, որ գոյութիւն ունեցող բազմաթիւ ու բազմատեսակ մարդկայնական գաղափարախօսութիւններով հանդերձ, գործնապէս անտեսուած կը մնայ մարդ արարածին չմիջնորդաւորուած իսկական արժէքին գնահատումը:

Կրօնները իրենց հազարամեայ գոյութեան եւ պատմութեան ընթացքին երջանկութիւն ու բարօրութիւն կը խոստանան հաւատացեալին ... անդենական կեանքին մէջ: Համայնավարները, անտեսելէ ետք անդենական կեանքը, թշուառ մարդկութեան խոստացան դրախտը կերտել հողի վրայ ու ... ձախողեցան:

Փաստօրէն բովանդակ մարդկութիւնը հազարամեակներու իր պատմութեան ընթացքին

«Գիշերային փառատոն». գործ՝ Վահրամի

ձախողած է կերտելու քաղաքակրթուած ու խաղաղասէր բանական արարածներ:

Պատմութիւնը ինք կը վկայէ, թէ բանական մարդը ատակ է աւելի վայրագ ըլլալու, քան անբան անասունը: Փաստօրէն, մարդու բանականութիւնը, իր գիտական յառաջդիմութեամբ ու գաղափարական բիւրեղացումով, Նոպէյի տիմամիթին նման ի սպաս կը դրուի աւելի Չարին, քան Բարին:

Ասկայն հազարամեայ պայքարը կը շարունակուի:

Մարդ արարածը կը պայքարի ինքնիր դէմ: Ինքզինք ազնուացնելու եւ կեանքը գեղեցկացնելու միակ ու գլխաւոր գէնքն ու միջոցը կայ ու կը մնայ ԱՐՈՒՆՍՏԻ՝ մարդկային դրսեւորումներուն վսեմագոյնը եւ գեղեցկագոյնը, ուր մարդը պահ մը կը վերանայ չոր իրականութենէն, ու կը մտնէ ենթագիտակից ոլորտներու մէջ:

Գեղեցկութեան ամէնէն ամբողջական ու գերագոյն դրսեւորումը հանդիսացողը արուեստն է, որ արդարօրէն յաւակնութիւնը ունի փրկելու մարդկութիւնը, որովհետեւ գործ ունի ամէնէն առաջ մարդ էակի անուրանալի եւ չմիջնորդաւորուած արժէքի դրսեւորման հետ: Արուեստը միակն է, որ կը ձգտի գնահատել ու արժեւորել Մարդը իր բանականութեամբ ու հոգեւոր մերկութեամբ, առանց արտաքին ու արհեստական պաճուճանքներու: Իսկ գործնապէս մարդկային յարաբերութիւններու ընթացքին Մարդը կ'արժեւորուի ու կը գնահատուի իր միջավայրին, ցեղային կամ կրօնական պատկանելիութեան, ստացած ուսման, ունեցած հարստութեան եւ կամ ... իր վարած ինքնաշարժի եւ հագած հագուստին: Հոս է, որ մարդ էակի չմիջնորդուած ինքնարժէքը կ'անտեսուի ու կը չըջանցուի եւ դժբախտութիւնները կը շարունակուին: Ինչո՞ւ համար արեւմտեան երկիրներու քաղաքացիին տեղն ու կշիռը աւելի պիտի ըլլան, քան արեւելեցիին:

Մենք՝ բանական էակներս, մեր նկարագրա-
յին շաղախին իսկ բերումով «կր մոռնանք»
(յաճախ՝ գիտակցաբար), որ մարդ արարածը
իր հոգեմտաւոր հարստութեամբ ինքնին ան-
փոխարինելի արժէք է: Ինչպէս որ ծնունդի եւ
մահուան դիմաց մարդ կը հաւասարի, այնպէս
ալ մարդու իսկական արժէքը տարբեր չափեր
եւ տարբեր կշիռներ չի կրնար ունենալ: Հոս է,
որ գերհզօրն ու ամէնէն թոյլը կը մտնեն նոյն
ոլորտին մէջ, ուր յաղթողն ու պարտուածը հա-
ւասարապէս կը տառապին անմարդկային
բռնարարքներէ:

Ընչաքաղցութեան եւ, հետեւաբար, նաեւ
վայրագութեան դէմ պայքարը կ'արդիւնաւոր-
ուի ամէնէն աւելի, եւ ամէնէն առաջ, ԱՐ-
ՈՒԵՍՏԻ մէջ եւ անոր միջոցով:

Վերջին ամիսներուն աշխարհը կ'եռեւեփի եւ
մարդը կը տառապի աններդաշնակութենէ:
Քաղաքական, ընկերային ու բարոյական հա-
շիւները խառնուած կը թուին ըլլալ: Ի. Դարու
մարդկայնական եւ մարդասիրական գաղա-
փարախօսութիւններն ու վարդապետութիւնները ձախողած կը թուին ըլլալ: Մարդ էակի ար-

«Արգիլուած պտուղը». գործ՝ Դաւիթ Դաւթեանի

ժէքը ոչ միայն անտեսուած,
այլեւ նոյնիսկ արհամարհ-
ւած կը թուի ըլլալ:

Իսկ ամէնէն զգայուն եւ
յանձնառու արուեստագէտն
իսկ տագնապահար կը թուի
ըլլալ...

Նոր Դարաշրջան...

Նոր Չափանիշներ...

Նոր Աշխարհահայեացք...

Նորութիւններով յղի է
ապագան: Արուեստագէտը
չատ հաւանաբար անգամ մը
եւս հոգեկան ներդաշնակու-
թիւնն ու խաղաղութիւնը
պիտի որոնէ գերիրապաշտ
ու անտրամաբանական ո-
լորտներու մէջ:

«Երաժշտութեան դասը». գործ՝ Ռուբէն Արովեանի

ԿԱՐՕ ԿԱՐՈՅԵԱՆ

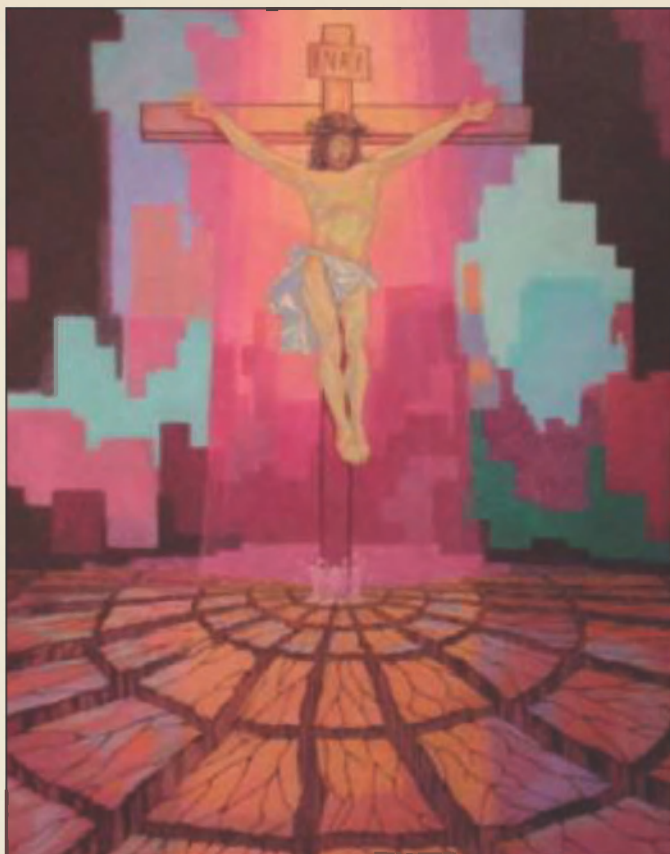
Տաղանդին արձագանգող ինքնուս գեղանկարիչ մը

Կարօ՝ «Տաղ առ կեանք» կտաւին առջեւ

Տարիներէ ի վեր կը հետեւեմ Կարօ Կարոյեանի երթին: Երբ գինք ճանչցայ, արհեստաւոր էր, կ'աշխատէր եւ գործէն ետք, ազատ օրերուն, կը նկարէր: Տնտեսական պատճառներով կ'իսաւ ձգած էր ուսումը, եւ դառնութեամբ կը յիշէ, որ հայկական դպրոցը գինք անվճար չէ ընդունած: Բայց այդ բացասականութիւնը չէ խախտած իր հայկականութիւնը եւ արուեստի կիր-

քը: Արհեստաւոր, գործատեղիին մէջ սկսած է փորագրել մետաղի վրայ: Տասնրկեց տարեկանին հասած է Ֆրանսա: Հակառակ մանկութենէն դըսեւորուող իր դէպի արուեստ հակումին, իրեն ալ ըսած են, որ «արուեստը փոր չի կշտացներ», եւ Կարօ տարիներով մետաղագործութիւն ըրած է:

«Խաչելություն»

Հալեպեն Պէյրուլթ, հուսկ՝ Ֆրանսա, Կարօ աստիճանաբար իրականացուցած է ինքզինք, գտած է իր ուղին, արուեստի հրապարակին վրայ նուաճած է իր տեղը, եւ այդ յաջողութիւնը չէ անցած հայկական կառօյցներու գիւղականէն: Եւ յանդգնութեամբ մասնակցած է ցուցահանդէսներու, հարիւրաւոր ուրիշներու շարքին, ուշադրութիւն գրաւած է, գնահատւած, գտած է իր ուրոյն ոճը, իր զգացական եւ իմացական իւրայատուկ աշխարհը դրսեւորած է, տուրք չէ տուած կապկուռդ արդիականութեան: Յատկաշական է Կարոյի մօտ ինքնազարգացման տենդը, նախ իր արհեստին համար, եւ ապա՝ արուեստին: Գծած եւ նկարած է միշտ ունենալով վաղուան յոյսը:

Կարօ կը պատմէ, որ 1988ին ամուսնացած է, բախտը ունեցած է հանդիպելու հայուհիի մը, որ եղած է իր լաւագոյն նեցուկը:

Կարոյի ստեղծագործութեան առանցքին կը գտնուի Մարդը, որոնման իր կեանքով, դիցաբանական, քրիստոնէական կամ երջանկութեան, որ ցաւէն անդին, ինչպէս ինք կ'ըսէ՝ «Այն հագուագիւտ բաներէն է, որ կը բազմապատկուի բաժնուելով»: Այդ միտումը ներշնչումն էր ԻԻՆԵՍՔՕ-յի կեդրոնին մէջ իր ունեցած ցուցահանդէսին, 1998ին, զոր կոչած էր «Բոլոր երկիրներու Մայրը եւ Մանուկը»: Ինք կը հաւատայ մօր սիրոյ ուժին, որպէս դարման մարդկութեան: Արուեստը եւ ստեղծագործութիւնը իրեն համար միջոց են, անոնցմով կը ձգտի «անմահացնել» ինչ որ ինք կը սիրէ: Իր գործերը շեշտուած լաւատեսութիւն եւ ուրախութիւն ունին, չի վարանիր գոյնի եւ գիծի վերածելու Պեթհովէնի «Տադ առ կեանք» յօրինումը: Իր ապրումները եւ զգայնութիւնները արտայայտելու համար, կը գտնէ որ «կիտաւորում»ով (pointillisme) նկարչութիւնը լաւագոյն միջոցն է:

1989ին, Կարօ կը մասնակցի Տովիլի 40-րդ ցուցահանդէսին, հինգ գործերով, «կիտաւորում»ով ներկայացուած հայկական եկեղեցիներ: Կ'արժանանայ յատուկ առաջին գնահատանքի: Նոյն նկարները կը տարուին Հռոմ, ուր երկու ամիս կը ցուցադրուին «Եօթը բլուրներու

«Դիցաբանություն»

թանգարան»ին մէջ, եւ այդ առիթով իրեն կը տրուի նոր մրցանակ մը, եւ կը յայտարարուի, որ յայտնուած է կիտաւորումով արուեստի նոր դէմք մը:

Զրոյցը կ'ընթանայ ուստոստելով: Առաջին անգամ իր երկու գործերուն համար դրամ կը ստանայ երբ դեռ պատանի է, Պէյրուի, «Ծաղկեփունջ» մը եւ «Սկառուտական խարուկահանգէս»:

Կը շարունակէ իր արհեստաւորի կեանքը, քանի որ հարկ է ապրիլ, բայց միաժամանակ կը մասնակցի «Կրան Փալէի Աշնան Յուշահանգէս»ին եւ «Սկսնակներու Յուշահանգէս»ին:

Անհատական ցուցահանգէս մը կ'ունենայ Փիրենեան շրջանի Քոքորէ քաղաքը: Յատկանշական գուգադիպութեամբ մը, հոն կու գայ մեծ դերասան Քրիք Տուկլաս, որ իրեն կ'ըսէ՝ թէ «Դուն մեր նոր Փիսարոն ես»:

Դերասանը Կարոյին կ'ապսպրէ իր դիմանկարը:

Արցախի եւ Հայաստանի իրադարձութիւններուն իր նպաստը բերելու համար կը կազմակերպէ ցուցահանգէս մը, Իսիլէ-Մուլինօ քաղաքին մէջ, կը գոյանայ կարեւոր գումար մը:

Կարոյի գեղանկարները մաս կը կազմեն համաշխարհային ժառանգութեան: Անոնք կը գտնուին.

●ԻԻՆԵՍՔՕ-Փարիզ, Le Génome գործը, (մարդու ծինային էատարրերը), 2005ին, որ «Կրթութիւն բոլորին» ծրագրով կը շրջի աշխարհի մէջ,

●«Գեղեցկութիւնն է որ պիտի փրկէ աշխարհը», 2007ին, Վատիկան,

●«Յարութիւնը», 2008ին, Վատիկան,

●«Հայրը արտասուեց», 2009ին, Էջմիածին,

●«Մարիամ Մագրաղենացի Յիսուսի ոտքե-

«Դասական պար»

րուն առջեւ», 2011ին, Վեներտիկ, Ս. Ղազարի վանք,

●«Վերջին ճաշկերոյթը», 2010ին, Կիլիկիոյ Կաթողիկոսարանի Մայր Տաճար, Անթիլիաս,

●«Քարերը արտասուեցին», 2010ին, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսարանի թանգարան, Լիբանան,

●«Յիսուս կը քալէ ջուրին վրայ», 2010ին, Պըրպէնքի եկեղեցին, Լոս Անձելլոս,

●«Յիսուս կ'արտաքսէ տաճարի վաճառորդնե-

GARO

Artiste peintre pointilliste

"Nous ne sommes
que de passage en ce monde...
donc ce que nous laissons
en héritage à la génération future
a une importance majeure
à mes yeux.

L'appel de l'UNESCO
"Envoyez mon ami à l'école"
a été l'occasion de transmettre
nos valeurs communes."

"Géome"
Peinture sur bois - 2005 - à l'UNESCO de Paris

ր, 2010ին, Լա Քրետենթա, Լոս Անձելես,

●«Անիի Ս. Փրկիչ եկեղեցին, 1995ին, Իսիլ-Մուլինյի քաղաքապետարան,

●«Հայաստանի մայր եւ զաւակներ, 1999ին, Լիւմոր քաղաքի համայնքներ,

●«Քլոտ Մոնէի պարտէզը», 2006ին, Պրիս-սու-Ֆորժի քաղաքապետարան:

Նաեւ ունեցած է բազմաթիւ ցուցահանդէսներ, ինչպէս Ֆրանսայի Մերակոյտին մէջ, 2010ին, Վատիկան, Ուաշինկթընի Ֆրանսական դեսպանատուն, Կրկին Ուաշինկթըն, Թորոնթօ, Եւայլն: Յամառ աշխատող մըն է Կարօ, արդէն կը գործէ «Կիտաւոր» գեղանկարչութեան իր դպրոցը, կը ծրագրէ իր գործերէն մեկնելով իրականացնել plexiglass-ով քանդակներ:

Կարօ կը նկարէ հետեւելով իր ներքին ձայնին, արձագանգելով իր հայկական արմատներուն, մեծերու երաժշտութեան եւ յօժարէ: Դժուար մանակակից ողբերգութիւնները զինք կը յուզեն խորապէս: ԻՒՆԵՍԿՅԻ համար իր ստեղծագործութիւնը մեծ յաջողութիւն ունեցած է, նկարը կը կոչուի «547», քանի որ պատերազմի պատճառով այդքան մանուկներ կը մեռնին ամէն օր աշխարհի մէջ:

Դժուար է Կարօն դասել այս կամ այն դպրոցին մէջ: Կը նկարէ սրտով: Եթէ ուզենք անպայման բան մը ըսել, հասկնալի ըլլալու համար, Կարօն կը դասուի naïve արտայայտութեան ոճի ծիրին մէջ, տպաւորապաշտներու եւ յետ-տպաւորապաշտներու:

Փարիզէն քառասուն քիլոմետր հեռու կը բնակի Կարօ: Գիւղ մը, ուր կը տիրեն մաքրութիւնը, խաղաղութիւնը: Շրջանին սիրելի արւեստագէտն է ան, իրեն դիւրութիւններ կ'ընծայեն, որպէսզի աշխատի եւ ստեղծագործէ: Կարօյին տուած են բանաստեղծական աշխատանոց մը, որ թանգարանի կը նմանի, պետա-

կան թանազարանի պէս մաքուր, ուր ներկերը երանգապնակի վրայ են կամ իրենց տուփերուն մէջ, ոչ պատերուն եւ ոչ տախտակամածին վրայ:

Զրոյցը կը շարունակուի: «Կը սիրեմ նկարել, եւ նիւթերը իրենք զիրենք կը պարտադրեն, երբ իրենցմով լեցուած կ'ըլլամ, բանաստեղծութիւն, գէմքեր, երաժշտութիւն: Հիմա որ միայն կը նկարեմ, հեւք ունիմ, տարիներու պակասը կ'ուզեմ լրացնել»: Կարօ կը ստեղծագործէ, քանի որ կը հաւատայ որ «մեզմէ իւրաքանչիւրը երկրի վրայ կը գտնուի առաքելութիւն մը իրականացնելու համար, որուն համար հաշիւ պարտաւոր է տալ Արարիչին»:

Կարօ չ'անջատեր մարդը եւ բնութիւնը, զանոնք կը համարէ լրացուցիչ, եւ արուեստագէտը այդ է որ պէտք է նաեւ վկայէ: Այս իմաստով է որ Կարօ իմաստներ եւ խորհրդանիշներ կը փնտռէ դիցաբանութեան մէջ: Ինք կը զգայ որ մեզմէ անդին ուժ մը կայ, աստուածային լոյսը, զոր ոմանք կը տեսնեն: Կ'ըսէ

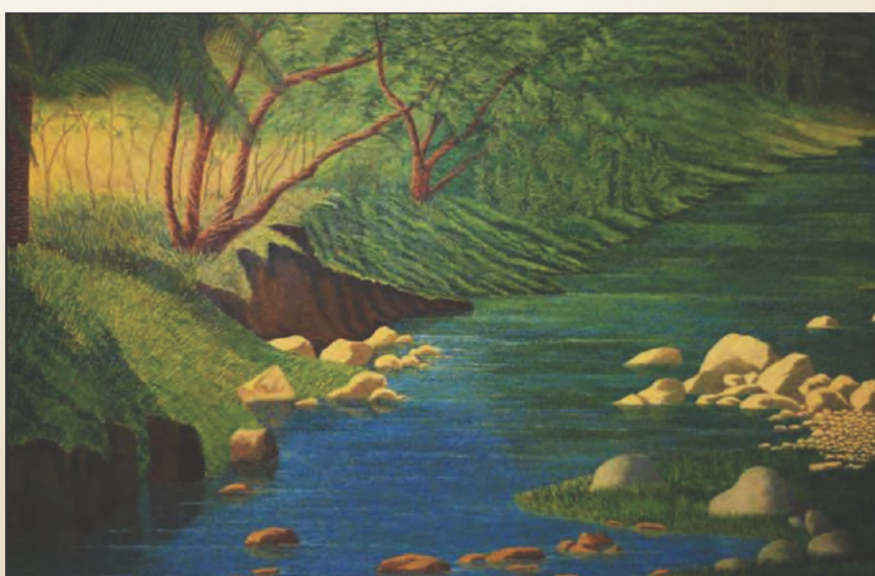
թէ այս պատճառով է որ «Աստուած եւ Արարիչ կը նոյնանան»: Ան կը ձգտի նախազգուշացնել մարդը, որպէսզի կանխուին տառապանքները:

Կարօ Աէօրայի «Կիտաւոր նկարչութեան» շարունակողն է, բայց իր ինքնատալութեամբ, իրականացնելով իւրաքանչիւր համադրում մը:

Երբ կը բաժնուէինք, իր տիկնոջ՝ Աթելլային ըսի, որ Կարօ ճամբայ կտրած է եւ պիտի շարունակէ, նաեւ շնորհիւ իր արտակարգ նեցուկին, որ արգելք չէ եղած, եղած է խթան եւ ներշնչող:

Եւ ինչպէս բոլոր արուեստներու պարագային, խօսքը անբաւարար է ապրում ստեղծելու: Ժամանակին ժամանակ պէտք է տալ եւ դիտել նկարը, լսել անոր պատգամը, զգալ յոյզը:

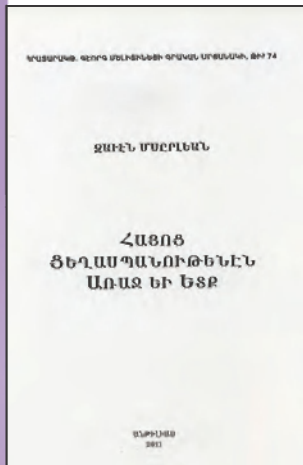
20 Մայիս, 2011

ՀԱՍԿ
Պաշտօնաթերթ
Մեծի Տանն Կիլիկիոյ
Կաթողիկոսութեան
ԻԳ. – ԻԴ. Տարիներ
(1954 – 1955)
Անթիլիաս - Լիբանան
2011

**ՀԱՅ ԴԱՏ ՄՏԱԾԵԼ
ԵՒ ՀԵՏԱՊՆԴԵԼ**
Յեղասպանութեան
ձանաչումէն առաջ եւ վերջ
Հեղինակ՝
ՅԱԿՈԲ ՊԱԼԵԱՆ
«Փիւնիկ» մարդկային
պաշարներու հիմնադրամ
Փարիզ
2010

**ՀԱՅՈՑ ԺԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵՆԷՆ
ԱՌԱՋ ԵՒ ԵՏՔ**
Հեղինակ՝ **ԶԱԻԷՆ ՄՍԸՐԼԵԱՆ**
Գէորգ Մելիտինեցի Գրական Մրցանակ
թիւ 74
Անթիլիաս - Լիբանան
2011

ԹԵՐԹԵԼՈՎ ՄԱՄՈՒԼԸ
Հեղինակ՝ **ԱՍԱՏՈՒՐ ԿԻՒՋԵԼԵԱՆ**
(Խմբագիր՝ Երուանդ Հ. Քասունի)
Պէյրութ
2011

ԿԱՆՉ
Հեղինակ՝
ՍՕՍ ՍԱՐԳՍԵԱՆ
(Խմբագիր՝
Ռուբէն Մարուխեան)
«ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ»
հրատարակչութիւն
Երեւան
2010

ՀԱՅՐԵՆԻՔԻՍ ՀԵՏ
Հեղինակ՝
ՄԻՆԱՍ ՏԷՐ-ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ
ՍԻՓԱՆ Հրատարակչատուն
Պէյրութ-Լիբանան
2011

